

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ - ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ - ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Δ. ΚΟΣΚΕΡΙΑΔΗΣ

Ο ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΣΤΗΝ *ΠΟΛΙΤΕΙΑΝ*
ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΑ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

026000305287

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ - ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ - ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Δ. ΚΟΣΚΕΡΙΑΗΣ

Ο ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑΝ
ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΑ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Ο ΑΝΣΑΚΡΑΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑ
ΤΟΥ ΠΑΙΔΟΥ

**Ο ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑΝ
ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΑ**

© Κωνσταντίνος Δ. Κοσκερίδης, Ιωάννινα 2006.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Δ. ΚΟΣΚΕΡΙΑΔΗΣ

**Ο ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑΝ
ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΑ**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Συμβουλευτική Επιτροπή:

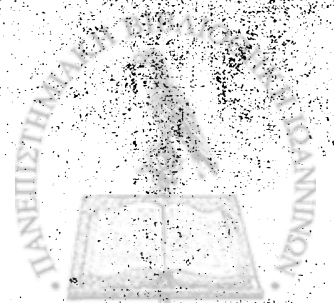
1. **Χρίστος Α. Τέζας**, Αναπλ. Καθηγητής Φιλοσοφίας (Επιβλέπων)
2. **Ευθύμης Παπαδημητρίου**, Καθηγητής Φιλοσοφίας (Μέλος)
3. **Βασιλική Σολωμού-Παπανικολάου**, Λέκτορας Φιλοσοφίας (Μέλος)

«Η έγκρισις μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας υπό του Τμήματος Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων δέν υποδηλοῖ αποδοχήν τών γνώμων του συγγραφέως».

(Ν. 5343/32, άρθρο 202/2)

Στον αδελφό μου Σάββα

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	201
ΕΥΧΕΡΕΣΤΙΑ	11
+	12

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΟΜΟΓΡΑΦΙΑΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

1. Εισαγωγή	27
2. Η αρχή του εθνικού κράτους και η αρχή της αυτονομίας	29
3. Η αρχή της δημοκρατίας	33
4. Η αρχή της ελευθερίας και της ισότητας	39
5. Η αρχή της κοινωνικής δικαιοσύνης	43
6. Η αρχή της διεθνούς ειρήνης και της αλληλεγγύης	46
7. Η αρχή της ανάπτυξης στην ελευθερία	50

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Ο ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΣ ΔΗΜΟΣΙΟΣ

1. Η αρχή της δημοκρατίας	54
2. Η αρχή της ελευθερίας και της ισότητας	56
3. Η αρχή της κοινωνικής δικαιοσύνης	67
4. Η αρχή της ανάπτυξης στην ελευθερία	70

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	11
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	13

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ ΘΕΜΕΛΙΩΔΕΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΠΛΑΤΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις	27
2. Ψυχή και πολιτεία κατά τον Πλάτωνα	29
3. Η ενότητα της πόλεως	33
4. Η ευδαιμονία πόλεως και πολιτών	39
5. Πολιτικές και ατομικές αρετές	43
6. Η δικαιοσύνη θεμέλιο της ενότητας της πόλεως και της ευδαιμονίας	46
7. Η μετάβαση από τις <i>ήμαρτημένες</i> στην <i>ὀρθήν πολιτείαν</i>	50

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ Ο ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ

1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις	54
2. <i>Ὄρθη</i> και <i>ήμαρτημένοι</i> πολιτεῖαι κατά τόν Πλάτωνα	56
3. Δημοκρατία και δημοκρατικός άνθρωπος	67
4. Τα χαρακτηριστικά του δημοκρατικού ανθρώπου	72

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ
Ο ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ
ΚΑΙ ΟΙ ΘΕΜΕΛΙΩΔΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΑ

1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις	79
2. Ο δημοκρατικός άνθρωπος και η ευδαιμονία του ατόμου	81
3. Ο δημοκρατικός άνθρωπος και η ευδαιμονία της πόλεως	84
4. Ο δημοκρατικός άνθρωπος και η ενότητα της πόλεως	87
5. Ο δημοκρατικός άνθρωπος και η προοπτική εγκαθίδρυσης ὀρθῆς πολιτείας	90
 ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	 92
 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.	
Α. Πηγές (Κείμενα - Μεταφράσεις - Σχόλια)	98
Β. Άλλες πηγές	99
Γ. Δευτερεύουσα βιβλιογραφία	100
 ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΣΤΑ ΑΓΓΛΙΚΑ (Summary)	 110

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το ενδιαφέρον μου για τον Πλάτωνα, ως μέρος ενός γενικότερου ενδιαφέροντος για την αρχαία Ελληνική φιλοσοφία, άρχισε να εκδηλώνεται κατά τη διάρκεια των προπτυχιακών μου σπουδών, ιδιαίτερα όταν παρακολούθησα το μάθημα Αρχαία Ελληνική Φιλοσοφία Δ΄ με αντικείμενο «Εισαγωγή στη φιλοσοφία του Πλάτωνα». Το ενδιαφέρον μου αυτό έγινε μάλιστα εντονότερο με την εισαγωγή μου στο Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Ελληνική Φιλοσοφία - Φιλοσοφία των Επιστημών» του Τομέα Φιλοσοφίας του Τμήματος Φ.Π.Ψ. του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, στα πλαίσια του οποίου ασχολήθηκα εκτενέστερα με την πλατωνική φιλοσοφία και οδήγησε, ύστερα από πρόταση του Αναπληρωτή Καθηγητή κ. Χρίστου Α. Τέζα και έγκριση από τη Διατμηματική Επιτροπή, στην εκπόνηση αυτής της μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας.

Σκοπός της εργασίας αυτής είναι η διερεύνηση του δημοκρατικού άνδρος στη θεώρηση του Πλάτωνα, όπως αυτός παρουσιάζεται στην *Πολιτείαν*, το κορυφαίο έργο του φιλοσόφου, καθώς και της θέσης που αυτός κατέχει στα πλαίσια της πλατωνικής πολιτικής φιλοσοφίας, καθόσον μάλιστα, όσο γνωρίζω, το θέμα αυτό δεν έχει διερευνηθεί στην έκταση και στο βάθος που διερευνάται στην εργασία αυτή.

Οφείλω να ευχαριστήσω ιδιαίτερα τον Επιβλέποντα Αναπληρωτή Καθηγητή κ. Χρίστο Α. Τέζα τόσο για την υπόδειξη του θέματος που ήταν σύμφωνη με τα ενδιαφέροντά μου για την πλατωνική πολιτική φιλοσοφία, όσο και για τις πολύτιμες συμβουλές και παρατηρήσεις του ως προς τη μορφή και το περιεχόμενο της εργασίας, καθώς επίσης για τη συμπαράσταση και το αμέριστο ενδιαφέρον που επέδειξε καθ' όλη τη

διάρκεια της συνεργασίας μας και για την υπομονή και την κατανόηση που έδειξε στις επανειλημμένες καθυστερήσεις μου.

Θα ήθελα επίσης να εκφράσω θερμές ευχαριστίες για την πολύ σημαντική βοήθεια και προς τα άλλα μέλη της συμβουλευτικής επιτροπής (τόσο υπό την αρχική όσο και υπό τη σημερινή σύνθεσή της), τον Ομότιμο πλέον Καθηγητή κ. Νίκο Κ. Ψημμένο, τον Επίκουρο Καθηγητή κ. Γεώργιο Χ. Κουμάκη και ιδιαίτερα τον Καθηγητή κ. Ευθύμη Παπαδημητρίου και τη Λέκτορα κ. Βασιλική Σολωμού - Παπανικολάου, που διάβασαν με φροντίδα την εργασία μου και τη βελτίωσαν σε αρκετά σημεία.

Θα ήταν παράλειψη να μην ευχαριστήσω τον Διευθυντή του Διατμηματικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Ελληνική Φιλοσοφία - Φιλοσοφία των Επιστημών» Καθηγητή κ. Παναγιώτη Νούτσο για την πολύπλευρη βοήθειά του και στο πρόσωπό του τον Τομέα Φιλοσοφίας και την Ειδική Διατμηματική Επιτροπή του Προγράμματος, που ενέκριναν τη χορήγηση σ' εμένα διετούς υποτροφίας στα πλαίσια του εγκεκριμένου Ευρωπαϊκού «Επιχειρησιακού Προγράμματος Εκπαίδευσης και Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης», η οποία αποτέλεσε ένα σημαντικό βοήθημα στη συνέχιση των σπουδών μου. Ευχαριστώ επίσης όλα τα μέλη του Τομέα Φιλοσοφίας και ιδιαίτερα τον Επίκουρο Καθηγητή κ. Κώστα Πέτσιο για την εποικοδομητική συνεργασία κατά τη διάρκεια των σπουδών μου.

Τέλος, εκφράζω την ευγνωμοσύνη μου προς τους γονείς μου για την παρότρυνσή τους να συνεχίσω τις σπουδές μου, για την αγάπη και την συμπαράσταση που μου έδειξαν και για την πολύπλευρη στήριξη που μου προσέφεραν, χωρίς την οποία θα ήταν αδύνατη η πραγματοποίηση της εργασίας αυτής.

Κωνσταντίνος Δ. Κοσκερίδης

Ιωάννινα, 2006.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σκοπός αυτής της μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας, όπως προαναφέρθηκε, είναι η διερεύνηση του χαρακτήρα του δημοκρατικού ανθρώπου, όπως αυτός παρουσιάζεται στην *Πολιτείαν* του Πλάτωνα, καθώς επίσης και η ένταξή του στα πλαίσια της πλατωνικής πολιτικής φιλοσοφίας, δεδομένου ότι η *Πολιτεία*, που είναι το περιεκτικότερο έργο του Πλάτωνα, «αποτελεί κλειδί για την προσέγγιση βασικών συντεταγμένων του πλατωνικού στοχασμού»¹.

Στο Βιβλίο Η της *Πολιτείας* ο Πλάτων διατυπώνει την άποψη ότι οι πολιτείες, τα πολιτεύματα, δεν γεννιούνται από κάποια βελανιδιά, κατά τρόπο άγνωστο ή από πέτρα, αλλά από τα ήθη των ανθρώπων που τις αποτελούν και ότι υπάρχουν ισάριθμα είδη ανθρωπίνων χαρακτήρων

¹ Ν. Μ. Σκουτερόπουλος, *Πλάτων. Πολιτεία. Εισαγωγικό Σημείωμα - Μετάφραση - Έρμηνευτικά Σημειώματα*, Αθήνα, Έκδόσεις «Πόλις», 2002, 9.

(Πλήρη βιβλιογραφικά στοιχεία παρατίθενται μόνο κατά την πρώτη αναφορά ενός βιβλίου ή άρθρου, καθώς και στην ενότητα «Βιβλιογραφία» τις άλλες φορές δίδονται μόνο το όνομα του συγγραφέα, ο τίτλος και - φυσικά - ο αριθμός ή οι αριθμοί των σελίδων. Στα παραθέματα καθώς και στους τίτλους βιβλίων και άρθρων τηρείται - κατά το δυνατόν - πιστά ο τρόπος γραφής των συγγραφέων τους, καθώς και η ορθογραφία όλων των κειμένων).

και πολιτευμάτων². Συνεπώς, εφόσον υπάρχει αντιστοιχία μεταξύ πολιτευμάτων και ανθρωπίνων χαρακτήρων, η διερεύνηση του δημοκρατικού ανθρώπου μπορεί να συμβάλει κατά κάποιον τρόπο στην καλύτερη κατανόηση των αντιλήψεων του Πλάτωνα σχετικά με το πολίτευμα της δημοκρατίας, εφόσον η ψυχή του ανθρώπου που αντιστοιχεί στο πολίτευμα της δημοκρατίας, τουτ' είναι η ψυχή του δημοκρατικού άνδρος, αποτελεί τρόπον τινά έναν μικρόκοσμο και μικρογραφία της πολιτείας που εκπροσωπεί.

Για τη συναγωγή όσον το δυνατόν ασφαλεστέρων συμπερασμάτων³ ως προς το προαναφερθέν θέμα θεωρήθηκε αναγκαίο να προηγηθεί σύντομη διερεύνηση μιας σειράς επιμέρους θεμάτων της πλατωνικής πολιτικής φιλοσοφίας. Πιο συγκεκριμένα, κρίθηκε απαραίτητο στο πρώτο Κεφάλαιο της παρούσας εργασίας να παρουσιαστούν σε γενικές γραμμές οι θεμελιώδεις αρχές της πολιτικής φιλοσοφίας του Πλάτωνα, ούτως ώστε αυτές να αποτελέσουν το πρίσμα υπό το οποίο θα μελετηθούν λεπτομερώς τα χαρακτηριστικά του δημοκρατικού ανθρώπου. Εξετάζεται, λοιπόν, η αναλογία ψυχής και πολιτείας, η ενότητα της πόλεως, οι έννοιες της αρετής, της ευδαιμονίας, της δικαιοσύνης, καθώς και η σχέση τους με την πολιτική και την προοπτική εγκαθίδρυσης της ιδανικής πολιτείας κατά τον Πλάτωνα.

Στο μεγαλύτερο μέρος της *Πολιτείας* ο Πλάτων διερευνά, ως γνωστόν, τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες θα μπορούσε να εγκαθιδρυθεί

² Πλ. Πολ. 544 d - e: *Οἴσθ' οὖν ... ὅτι καὶ ἀνθρώπων εἶδη τοσαῦτα ἀνάγκη τρόπων εἶναι, ὅσαπερ καὶ πολιτειῶν; ἢ οἶει ἐκ δρυός ποθεν ἢ ἐκ πέτρας τὰς πολιτείας γίνεσθαι, ἀλλ' οὐχὶ ἐκ τῶν ἠθῶν τῶν ἐν ταῖς πόλεσιν, ἃ ἂν ὥσπερ ῥέψαντα τᾶλλα ἐφελκύσῃται;*

³ Για τη στάση που οφείλει να τηρήσει ο ερευνητής στην προσπάθειά του να διεισδύσει στα κείμενα και στη σκέψη ενός φιλοσόφου βλ. Π. Νοῦτσος, *Ὁδηγὸς ἐρευνητικῆς μεθοδολογίας*, Ἀθήνα, Ἑλληνικά Γράμματα, 1998.

το ιδανικό κατ' αυτόν πολίτευμα. Έχοντας ολοκληρώσει αυτό το μέρος της έρευνας, στρέφεται στη διερεύνηση της αδικίας στην ψυχή και στα πολιτεύματα. Μέσα σ' αυτά τα πλαίσια, στο Βιβλίο Η «έκτίθεται μιὰ ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρουσα παθολογία τῶν κακῶν καὶ ἡμαρτημένων πολιτευμάτων μὲ διαρκῶς βαθύτερες ἀποκλίσεις ἀπὸ τὸ ιδανικὸ πολίτευμα»⁴, ἡ οποία αναφέρεται και στη δημοκρατία. Ἐτσι, στο δεύτερο Κεφάλαιο, που αποτελεί την εκτενέστερη και σημαντικότερη, κατά τη γνώμη μου, ενότητα της εργασίας αυτής, θίγεται, κατ' αρχήν, το θέμα «ὀρθὴ καὶ ἡμαρτημέναι πολιτεῖαι κατὰ τον Πλάτωνα» και εν συνεχείᾳ εξετάζεται ἡ αντιστοιχία του πολίτη προς το πολίτευμα και συγκεκριμένα του δημοκρατικοῦ ἀνδρὸς προς τη δημοκρατία και παρουσιάζονται με κάθε δυνατή λεπτομέρεια τα χαρακτηριστικά που αποδίδει ο Πλάτων στον δημοκρατικό ἄνθρωπο.

Τέλος, στο τρίτο Κεφάλαιο, παρουσιάζονται οι κατά τον Πλάτωνα αντικειμενικοί λόγοι που τον οδηγούν στην αυστηρή κριτική απέναντι στον δημοκρατικό ἄνθρωπο και το δημοκρατικό πολίτευμα. Και όλα αυτά γίνονται υπό το πρίσμα των θεμελιωδῶν θέσεων του Πλάτωνα και των χαρακτηριστικῶν που περιγράφει για την ιδανική κατ' αυτόν πολιτεία, αφού μάλιστα ἡ πίστη του στην ορθότητα αυτῶν των θέσεων και αρχῶν είναι ακράδαντη. Ἡ κριτική λοιπόν του Πλάτωνα στη δημοκρατία, αρκετά αυστηρή ομολογουμένως στην *Πολιτείαν*, θα πρέπει να τοποθετηθεῖ γενικότερα στα πλαίσια της πλατωνικῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας.

Ο Πλάτων, ὅπως ἐπισημαίνει στην *Ἐπιστολὴν Ζ*, όταν ἦταν νέος, τόσο λόγω των προσωπικῶν του προτιμήσεων ὅσο και λόγω του οικογενειακοῦ του περιβάλλοντος, προοριζόταν για πολιτική σταδιοδρομία και ο πόθος αὐτός, ὅπως ομολογεῖ και ο ἴδιος, ποτέ δεν

⁴ Ν. Μ. Σκουτερόπουλος, *Πλάτων. Πολιτεία*, 13.

έσβησε⁵. Όπως παρατηρεί ο G. Martin⁶, «στον εξαιρετικά προικισμένο γόνο μιας επιφανούς αθηναϊκής οικογένειας θα πρέπει να φάνταζε εντελώς αυτονόητο ν' αφιερώσει το έργο της ζωής του στην πολιτική προς χάρη της πατρίδας». Λόγοι όμως ανεξάρτητοι από τη θέλησή του, όπως κυρίως η απογοήτευση τόσο από το ολιγαρχικό⁷ όσο και από το δημοκρατικό καθεστώς⁸, τον κράτησαν μακριά από την πολιτική. Σκεπτόμενος λοιπόν τα πολιτικά πράγματα⁹ συνέλαβε μία ιδέα, κατά τη δεκαετία ίσως μετά το θάνατο του Σωκράτη (399 π. Χ.), που σφράγισε έκτοτε τη ζωή και τη δράση του, ότι δηλαδή *κακῶν οὖν οὐ λήξειν τὰ*

⁵ *Νέος ἐγὼ ποτε ὦν πολλοῖς δὴ ταῦτὸν ἔπαθον ᾤθηην, εἰ θᾶπτον ἑμαυτοῦ γενοίμην κύριος, ἐπὶ τὰ κοινὰ τῆς πόλεως εὐθύς ἰέναι ... καὶ τοῦ μὲν σκοπεῖν μὴ ἀποστῆναι μὴ ποτε ἄμεινον ἂν γίγνοιτο περὶ τε αὐτὰ ταῦτα καὶ δὴ καὶ περὶ τὴν πᾶσαν πολιτείαν, τοῦ δὲ πράττειν αὐτὸν περιμένειν ἄει καιροῦς* (Ἐπιστ. Ζ, 324 b - 326 a).

⁶ G. Martin, *Πλάτων*. Μτφρ.: Φωτεινή Πρεβεδούρου, Μτφρ. αρχαίων κειμένων: Βάσω Παπαδή, Αθήνα, Εκδ. «Πλέθρον», 1991, 16.

⁷ Ἐπιστ. Ζ, 324 d - 325 a: *καὶ ὁρῶν δῆπου τοὺς ἄνδρας ἐν χρόνῳ ὀλίγῳ χρυσὸν ἀποδείξαντας τὴν ἔμπροσθεν πολιτείαν - τὰ τε ἄλλα καὶ φίλον ἄνδρα ἐμοὶ πρεσβύτερον Σωκράτη, ὃν ἐγὼ σχεδὸν οὐκ ἂν αἰσχυνοίμην εἰπὼν δικαιοτάτον εἶναι τῶν τότε, ἐπὶ τινα τῶν πολιτῶν μεθ' ἐτέρων ἔπεμπον, βία ἄξοντα ὡς ἀποθανούμενον, ἵνα δὴ μετέχοι τῶν πραγμάτων αὐτοῖς, εἴτε βούλοιτο εἴτε μὴ.*

⁸ Ἐπιστ. Ζ, 325 b - c: *κατὰ δέ τινα τύχην αὐτὸν ἑταῖρον ἡμῶν Σωκράτη τοῦτον δυναστεύοντές τινες εἰσάγουσιν εἰς δικαστήριον, ἀνοσιωτάτην αἰτίαν ἐπιβαλόντες καὶ πάντων ἥμισυ Σωκράτει προσήκουσαν.*

⁹ Ἐπιστ. Ζ, 325 c - d: *σκοποῦντι δὴ μοι ταῦτά τε καὶ τοὺς ἀνθρώπους τοὺς πράττοντας τὰ πολιτικά, καὶ τοὺς νόμους γε καὶ ἔθη, ὅσω μᾶλλον διεσκόπουν ἡλικίας τε εἰς τὸ πρόσθε προὔβαινον, τοσοῦτω χαλεπώτερον ἐφαίνετο ὀρθῶς εἶναι μοι τὰ πολιτικὰ διοικεῖν* 326 a: *τελευτῶντα δὲ νοῆσαι περὶ πασῶν τῶν νῦν πόλεων ὅτι κακῶς σύμπασαι πολιτεύονται.*

ἀνθρώπινα γένη, πρὶν ἂν ἦ τὸ τῶν φιλοσοφούντων ὀρθῶς γε καὶ ἀληθῶς γένος εἰς ἀρχὰς ἔλθῃ τὰς πολιτικὰς ἢ τὸ τῶν δυναστευόντων ἐν ταῖς πόλεσιν ἔκ τινος μοίρας θείας ὄντως φιλοσοφήσῃ¹⁰. Ἡ ἀποψη αὐτῆ του Πλάτωνα προβάλλει κατὰ τον πλέον κατηγορηματικό τρόπο τον πρωταρχικό ρόλο της φιλοσοφίας, ὅσον αφορά την πολιτική, καθώς επίσης και την ἀνάγκη για ὑπαρξη θεωρητικού υποβάθρου, ὡστε να επιτυγχάνεται ἡ σωστή λειτουργία της πολιτείας.

Ἔτσι λοιπόν ο Πλάτων ἀναγκάστηκε ἐπαινῶν τὴν ὀρθὴν φιλοσοφίαν να ἀναζητήσει τις συνθήκες ὑπὸ τις οποίες θα μπορούσε να εγκαθιδρυθεῖ μία ἀριστη πολιτεία και τις ἀπόψεις του σχετικά με το ζήτημα αὐτό τις διατυπώνει ἀναλυτικά στο κορυφαίο ἔργο του, τὴν *Πολιτείαν*. Ἡ *Πολιτεία*, το σημαντικότερο ἀσφαλῶς ἔργο του φιλοσόφου, εἶναι ταυτόχρονα το πρώτο μεγάλο ἔργο πολιτικῆς φιλοσοφίας και ἀποτελεῖ, ὡς γνωστόν, ἓνα ἀπὸ τα κορυφαία συγγράμματα στην ἱστορία της παγκόσμιας πολιτικῆς σκέψης.

Ὄρθῶς βέβαια ἡ *Πολιτεία* θεωρεῖται το πρώτο μεγάλο ἔργο πολιτικῆς φιλοσοφίας, ὡστόσο πολιτικὴ σκέψη ὑπῆρχε και σε στοχαστές προγενέστερους του Πλάτωνα. Συνεπῶς, πρὶν προχωρήσουμε, ἐνδείκνυται, νομίζω, να γίνει μια σύντομη, ἀσφαλῶς, ἀναφορὰ στην προγενέστερη ἀπὸ τον Πλάτωνα πολιτικὴ σκέψη, γιατί μία διερεύνηση των βασικῶν ζητημάτων της θα ὑπερέβαινε κατὰ πολὺ τα ὅρια αὐτῆς της

¹⁰ Ἐπιστ. Ζ, 326 α - β' ἡ ἴδια ἀντίληψη προβάλλεται στην *Πολιτείαν* (473 c - d): Ἐὰν μὴ ... ἢ οἱ φιλόσοφοι βασιλεύσωσιν ἐν ταῖς πόλεσιν ἢ οἱ βασιλεῖς τε νῦν λεγόμενοι καὶ δυνάσται φιλοσοφήσωσι γνησίως τε καὶ ἰκανῶς, καὶ τοῦτο εἰς ταῦτόν συμπέσῃ, δύνამις τε πολιτικῆ καὶ φιλοσοφία ... οὐκ ἔστι κακῶν παῦλα ... ταῖς πόλεσι, δοκῶ δ' οὐδὲ τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει. Πρβ. Πλ. Νόμ. 711 c - d: Μηδεὶς ἡμᾶς πειθέτω ... ἄλλη θᾶπτον καὶ ῥᾶον μεταβάλλειν ἂν ποτε πόλιν τοὺς νόμους ἢ τῇ τῶν δυναστευόντων ἡγεμονία.

εργασίας¹¹. Εντούτοις, μία σύντομη παράθεση πληροφοριών σχετικών με την πολιτική και τη φύση της ανθρώπινης κοινωνίας θα τοποθετούσε την πολιτική φιλοσοφία του Πλάτωνα στα πλαίσια της πολιτικής σκέψης και φιλοσοφίας των αρχαίων Ελλήνων.

Σπέρματα πολιτικής σκέψης συναντούμε στα πρώτα κίβλας κείμενα της δυτικής λογοτεχνίας, τα ομηρικά έπη¹². Παρόλο που οι απόψεις που διατυπώνονται στην *Ίλιάδα* και την *Όδύσειαν* είναι μέρος του ποιητικού μύθου, που διατηρήθηκε προφορικά για αιώνες, εντούτοις είναι προφανές ότι ο συγγραφέας έχει αντλήσει στοιχεία από την πραγματικότητα. Τα στοιχεία αυτά μαρτυρούν πως κάποιες ιδέες που συμβάλλουν στην ομαλή λειτουργία της πολιτικής κοινότητας, όπως οι

¹¹ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την αρχαία Ελληνική πολιτική σκέψη πριν τον Πλάτωνα, βλ. Κ. Τσάτσος, *Η κοινωνική φιλοσοφία των αρχαίων Ελλήνων*, Αθήνα, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», 1980³ (1938¹: Ήταν «τὸ πρῶτο μέρος τοῦ βιβλίου, ποὺ περιλάμβανε καὶ ὁλόκληρο σχεδὸν τὸν Πλάτωνα» κατά τον ίδιο τον συγγραφέα, σελ. 7)· B. Russel, *Ίστορία τῆς δυτικῆς φιλοσοφίας καὶ ἡ συνάρτησή της μὲ τις πολιτικὲς καὶ κοινωνικὲς συνθήκες ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς ἐποχῆς μας*. Μτφρ. - σημειώσεις: Αἰμ. Χουρμούζιος, Αθήνα, Ἐκδ. «Ι. Δ. Αρσενίδης», 1982· T. A. Sinclair, *Ίστορία τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτικῆς Σκέψεως*. Πρόλογος Γ. Κ. Βλάχου, Αθήναι, Ἐκδόσεις Παπαζήση, 1969· J. Bordes, *Politeia dans la pensée grecque jusqu' à Aristote*, Paris, Société d'Édition «Les Belles Lettres», 1982· M. Gagarin & P. Woodruff (eds.), *Early Greek Political Thought from Homer to the Sophists*, Cambridge, Cambridge University Press, 1995· Chr. Rowe & M. Schofield (eds.), *The Cambridge History of Greek and Roman Political Thought*, Cambridge, Cambridge University Press, 2000.

¹² Για τις πολιτικές κοινωνίες στον Όμηρο βλ. Γ. Βλάχος, *Πολιτικὲς κοινωνίες στὸν Όμηρο*, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Ἐθνικῆς Τραπέζης, 1985² (1981¹), και T. A. Sinclair, *Ίστορία τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτικῆς Σκέψεως*, 14 -26.

ιδέες της δικαιοσύνης και της κοινωνικής τάξης, είναι πρόδηλες τουλάχιστον από τον όγδοο π.Χ. αιώνα. Παρουσιάζονται από τον Όμηρο πρότυπα εξουσίας (αρχής γενομένης από τους Κύκλωπες και τους Λαιστρυγόνες¹³), όπως αυτή ασκείται στην «ούτοπία των Φαιάκων»¹⁴ και κυρίως όταν τέθηκαν «τὰ θεμέλια τῆς ἐξουσίας καὶ τῆς νομιμότητος» από τους ἄνακτες και βασιλείς της μυκηναϊκής εποχής¹⁵, και περισσότερο στην «πολιτικοποιημένη στρατιωτική κοινωνία των Αχαιών»¹⁶. Ιδιαίτερη βέβαια σημασία έχει ο τρόπος που ασκείται στην πόλη της Τροίας, στο στρατό των Αχαιών από τον Αγαμέμνονα¹⁷, στα βασίλεια της Ιθάκης¹⁸ και των Φαιάκων¹⁹. Στα Ομηρικά έπη, εμφανίζονται πολιτικές έννοιες όπως η *θέμις*²⁰, η *Θέμις*²¹ και η *δίκη*²².

Η πολιτική κληρονομιά που άφησε ο Όμηρος στους Έλληνες είναι ότι «παρ' ὅλες τις ιστορικές ἀνακολουθίες καὶ τὴν ἀνάμιξι ἐτερογενῶν στοιχείων, ἡ ἀπεικόνισις ποὺ ἔδωσεν ὁ Ὅμηρος τῆς κοινωνίας, τῶν

¹³ Ὅμ. Ὀδύσ. ι 105-115, όπου δίνεται ο τρόπος οργάνωσης των Κυκλώπων. Για τους Κύκλωπες και τους Λαιστρυγόνες βλ. Γ. Κ. Βλάχος, *Πολιτικὲς κοινωνίες στὸν Ὅμηρο*, 31-41.

¹⁴ Βλ. Γ. Κ. Βλάχος, *Πολιτικὲς κοινωνίες στὸν Ὅμηρο*, 41-54.

¹⁵ Βλ. Γ. Κ. Βλάχος, *Πολιτικὲς κοινωνίες στὸν Ὅμηρο*, 55-58.

¹⁶ Βλ. Γ. Κ. Βλάχος, *Πολιτικὲς κοινωνίες στὸν Ὅμηρο*, 89-219.

¹⁷ Βλ. λ. χ. Ὅμ. Ἰλ. Β 188-278, Μ 310-321, Σ 497-508. Βλ. και Γ. Κ. Βλάχος *Πολιτικὲς κοινωνίες στὸν Ὅμηρο*, 169-180.

¹⁸ Βλ. σχετικά Γ. Κ. Βλάχος, *Πολιτικὲς κοινωνίες στὸν Ὅμηρο*, 111-120.

¹⁹ Βλ. σχετικά Γ. Βλάχος, *Πολιτικὲς κοινωνίες στὸν Ὅμηρο*, 41-54, 217-219. και Τ. Α. Sinclair, *Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτικῆς Σκέψεως*, 14 -26.

²⁰ Ὅμ. Ἰλ. Α 238, Β 73, Ε 761, Ι 99, 156, 276, Π 387, 726, Τ 177, Ω 652 Ὅμ. Ὀδ. γ 45, ι 112,215, 268, λ 451, π 91.

²¹ Ὅμ. Ἰλ. Ο 87, 93, Ψ 4 Ὅμ. Ὀδ. β 68.

²² Ὅμ. Ἰλ. Π 388, 542, Σ 508, Ψ 542 Ὅμ. Ὀδ. δ 691, ι 215, λ 218, 570, ξ 59, τ 43.

ιδεωδῶν καὶ τῆς γλώσσας τῆς ἡρωϊκῆς περιόδου παρέμεναν κατὰ σταθερὸ τρόπο παρόντα στὸ πνεῦμα τῶν ἀνθρώπων στὸ πολιτικὸ ὅπως καὶ στὸ ἱστορικὸ πεδίο»²³.

Τη σημασία της δικαιοσύνης συναντούμε και στον Ησίοδο, ο οποίος στα έργα του *Θεογονία* και *Ἔργα καὶ Ἡμέραι* αφενός μεν συνοψίζει τη μυθική και θεολογική παράδοση μέχρι την εποχή του, αφετέρου δε αναδεικνύει τις έννοιες της *αἰδοῦς* και κυρίως της *δίκης*²⁴ που είναι έννοιες με ηθικό και πολιτικό περιεχόμενο. Εξάλλου, το *Ἔργα καὶ Ἡμέραι* «περιέχει τὴν ἀρχαιότερη γραπτὴ μαρτυρία συνειδητῆς ἐφαρμογῆς τοῦ ἀνθρωπίνου στοχασμοῦ ἐπάνω στὰ προβλήματα τῆς συλλογικῆς ζωῆς»²⁵.

Φορεῖς πολιτικῶν και κοινωνικῶν ιδεῶν υπήρξαν και οι λυρικοί ποιητές (7ος - 6ος αι. π. Χ.), ὅπως ο Αρχίλοχος, ο Αλκαίος, ο Καλλίνος, ο Τυρταίος και ο Σόλων. Οι δύο πρώτοι δείχνουν ενθουσιασμό για τον πόλεμο. Ο Τυρταίος κάνει αναφορά στη μάχη σε φάλαγγα που δίνει ενότητα και τιμή στους μαχητές και εξυμνεί το θάρρος στο πεδίο της μάχης ως την υψηλότερη αρετή. Γενικῶς η πολιτικὴ παρέμβαση των ποιητῶν εκδηλώνεται μέσα από τον παροτρυντικό και συναισθηματικό χαρακτήρα της ποίησής τους.

Σημαντικότερος ὅμως ὄλων υπήρξε ο Σόλων ο Αθηναῖος, ἕνας ἀπὸ τους Επτά Σοφούς, που με την πολιτικὴ του σοφία του μέτρου και της διαλλακτικότητας ἔθεσε τις βάσεις του μεγαλείου της πόλης των Αθηναίων. Ο Σόλων, μακρινός πρόγονος του Πλάτωνα²⁶, εξαίρει τη

²³ T. A. Sinclair, *Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτικῆς Σκέψεως*, 25.

²⁴ *Ἔργα καὶ Ἡμέραι* 213-285

²⁵ T. A. Sinclair, *Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτικῆς Σκέψεως*, 27.

²⁶ Ο Πλάτων, γόνος μιας ἀπὸ τις επιφανέστερες αθηναϊκές οικογένειες, ανήγαγε τη γενιά του, ἀπὸ την πλευρά της μητέρας του, στον Σόλωνα, ὅπως παραδίδει ο Διογένης Λαέρτιος (Διογ. Λ., III 1).

σημασία της εὐνομίας και θεωρεί εχθρό του κράτους την άταξίαν. Κατά τον Σόλωνα, όπως έχει επισημανθεί, «ή τάξι δὲν μπορεῖ νὰ ἐξασφαλισθῆ παρὰ μόνον ὅταν ὁ καθένας ἔχη ἀποδεχθῆ, ὅτι ὀρθὸς δρόμος εἶναι ὁ δρόμος τῆς Δικαιοσύνης, ὄχι ἐκεῖνος τῆς άταξίας, δίκη καὶ ὄχι ὕβρις»²⁷.

Και των υπολοίπων ελεγειακών και ιαμβικών ποιητών του 7ου και 6ου π. Χ. αιώνα το έργο αντικατοπτρίζει τις κοινωνικές μεταβολές της εποχής τους. Ο Θέογνις εκφράζει τις κοινωνικές αντιδράσεις προς τη γέννηση των δημοκρατικών πολιτευμάτων, εκπροσωπώντας μια αριστοκρατική νοοτροπία, ενώ ο Πίνδαρος ακολουθεί και αυτός μια συντηρητική πορεία. Οι ποιητές λοιπόν συνέβαλαν στη διαμόρφωση κάποιων πολιτικών απόψεων.

Αλλά και τα έργα των τραγικών και των κωμικών ποιητών εμπεριέχουν πολιτικές απόψεις. Έτσι ο Αισχύλος θέτει πολλά κοινωνικά, πολιτικά και ηθικά ζητήματα, όπως αυτά για τη φύση της δικαιοσύνης και την προέλευση του νόμου και της τάξης, για τη νομιμότητα και την ελευθερία. Ο Σοφοκλής μελετά την ατομική ευθύνη, τη μοίρα και εξαίρει την ελευθερία και το δυναμισμό της πόλης του, της Αθήνας. Στον Ευριπίδη, το πολιτικό στοιχείο είναι πιο έντονο, και υπό την επίδραση σοφιστικών αντιλήψεων, προβαίνει στην αμφισβήτηση καθιερωμένων αξιών. Τέλος, ο Αριστοφάνης, ως κωμικός ποιητής καυτηριάζει πολλά κακώς, κατ' αυτόν, κείμενα, αλλά παρόλα αυτά ήταν οπαδός της συντηρητικής μερίδας και αντίθετος προς τον πόλεμο.

Ιδιαίτερη, τέλος, αναφορά επιβάλλεται να γίνει στο κίνημα των Σοφιστών²⁸, των οποίων η διδασκαλία είχε πολύ μεγάλη απήχηση στην

²⁷ T. A. Sinclair, *Ιστορία τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτικῆς σκέψεως*, 33.

²⁸ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τη σοφιστική κίνηση βλ. W. K. C. Guthrie, *Οἱ Σοφιστές*. Μτφρ. Δαμιανὸς Τσεκουράκης, Ἀθήνα, Μορφωτικὸ Ἰδρυμα Ἐθνικῆς Τραπεζῆς, 1989· G. B. Kerferd, *Ἡ Σοφιστικὴ Κίνηση*, Μτφρ.: Παναγιώτης Φαναράς, Ἀθήνα, Ἰνστιτούτο τοῦ Βιβλίου - Α. Καρδαμίτσα, 1996·

Αθήνα την εποχή του Σωκράτη και της νεότητας του Πλάτωνα.²⁹ Τον καιρό της ακμής της αθηναϊκής δημοκρατίας, οι εκπρόσωποι της αρχαίας Σοφιστικής ισχυρίζονταν ότι παρείχαν την εξειδικευμένη γνώση που απαιτείται για την ενασχόληση με τα κοινά και έδιναν έμφαση στην πολιτική αγωγή και στη ρητορική. Μολονότι δεν συμερίζονταν όλοι οι Σοφιστές τις ίδιες απόψεις και δεν ασχολήθηκαν όλοι με τα ίδια θέματα, ωστόσο η συνεισφορά τους μπορεί να συνοψιστεί στις συζητήσεις για την ουσία του νόμου και της αντίθεσης νόμω - φύσει³⁰ και γενικά στην προβληματική γύρω από ηθικά, κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα. Οι Σοφιστές εισήγαγαν επίσης το πνεύμα της αμφισβήτησης και του σκεπτικισμού.

Βασ. Κύρκος, *Αρχαίος Ελληνικός Διαφωτισμός και Σοφιστική*, Ιωάννινα, 1987

N. M. Σκουτερόπουλος, *Η αρχαία Σοφιστική. Τα σωζόμενα αποσπάσματα*.

Έπιμέλεια κειμένων, μετάφραση, σχολιασμός, Αθήνα, Έκδ. «Γνώση», 1991

Jacqueline de Romilly, *Οι μεγάλοι Σοφιστές στην Αθήνα του Περικλή*. Μτφρ.:

Φάνης Ι. Κακριδής, Ινστιτούτο του Βιβλίου - Μ. Καρδαμίτσα, 1994, κ. ά.

²⁹ Για τη στάση του Πλάτωνα απέναντι στο σοφιστικό κίνημα βλ. H. Barrett, *The Sophists. Rhetoric, democracy and Plato's idea of sophistry*, Novato, CA, Chandler & Sharp, 1987. Βέβαια πρέπει να λάβουμε υπόψη τις ανάγκες του διαλόγου όσον αφορά τις απόψεις που ο Πλάτων αποδίδει στους Σοφιστές, γιατί αυτές οι ανάγκες επέβαλλαν μερικές φορές την απόδοση στους Σοφιστές απόψεων που ήταν αναγκαίες προκειμένου να προχωρήσει ο διάλογος. Γι' αυτό κάθε φορά α) πρέπει να ελέγχεται η ακρίβεια των σχετικών απόψεων και β) να μην κατηγορείται εύκολα ο Πλάτων για έλλειψη σεβασμού στην ιστορική αλήθεια.

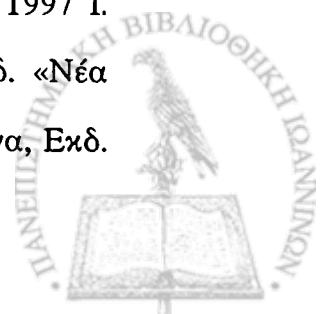
³⁰ Για το θέμα αυτό βλ. ιδιαίτερα F. Heinemann, *Nomos und Physis. Herkunft und Bedeutung einer Antithese im griechischen Denken des 5. Jahrhunderts*, Basel, F. Reinhardt AG., (1945¹) Nachdruck, 1965, 110-162' πρβ. Κ. Θ. Πέτσιος, *Φιλοσοφικές έννοιες ως τρόπος επιχειρηματολογίας στους Αττικούς Ρήτορες*, Διδακτορική Διατριβή, Γιάννινα, 1993, 294-301.

Αντίθετος προς το σκεπτικισμό των Σοφιστών, όπως για παράδειγμα προς τον σκεπτικισμό του Πρωταγόρα,³¹ στάθηκε ο Σωκράτης.³² Για να κατανοήσουμε καλύτερα τον μαθητή του, τον

³¹ Βλ. Πλ. *Πρωτ.* 319 c - 322 d. Για τον Πρωταγόρα ως εκφραστή δημοκρατικής σκέψης βλ. S. Moore, "Democracy and commodity exchange. Protagoras versus Plato", *History of Philosophy Quarterly*, 5 (1988), 357-368' Cynthia Farrar, *Οι αρχές της δημοκρατικής σκέψης στην κλασική Αθήνα*. Μτφρ.: Αντ. Σακελλαρίου, Αθήνα, Εκδ. Δημ. Ν. Παπαδήμα, 1991' A. Motte, "Un mythe fondateur de la démocratie: (Platon, «Protagoras» 319 c - 322 d)" στο: *Mythe et Politique* (Actes du Colloque de Liège [14-16 septembre 1989] organisé par le Centre de Recherches Mythologiques de l'Université de Paris X et le Centre d'Histoire des religions de l'Université de Liège), Études rassemblées par François Jouan et André Motte, Bibliothèque de la Faculté de Philosophie et Lettres de l'Université de Liège - Fasc. 227, Paris, Les Belles Lettres, 1990, 219-229.

³² Σχετικά με τη ζωή και το έργο του Σωκράτη βλ. Β. Ν. Τατάκης, *Ο Σωκράτης. Η ζωή του, ή διδασκαλία του*, Αθήναι, Έκδ. «Αστήρ», 1970' Κ. Σ. Κατσιμάνης, *Πρακτική φιλοσοφία και πολιτικό ήθος του Σωκράτους*, Αθήνα, Έκδ. Νικόδημος, 1979' Ν. Κ. Ψημμένος, «Σωκράτης», *Παρνασσός*, 28 (1986), 55-79' W. K. C. Guthrie, *Ο Σωκράτης*. Μτφρ.: Τάσος Νικολαΐδης, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Έθνικής Τραπέζης, 1991² (1990¹)' Γρ. Βλαστός, *Σωκράτης: Είρωνευτής και ήθικός φιλόσοφος*. Μτφρ.: Παῦλος Καλλιγᾶς, Προλεγόμενα - Έπιμέλεια Μετάφρασης: Άλέξανδρος Νεχαμᾶς, Αθήνα, Βιβλιοπωλείον τῆς «Έστίας», Ι. Δ. Κολλάρου & ΣΙΑΣ Α.Ε., 1993' Ο. Gigon, *Σωκράτης. Η εικόνα του στην ποίηση και στην ιστορία*. Μτφρ. Άννα Γεωργίου, Αθήνα, Έκδ. «Γνώση», 1995' Claude Mossé, *Η δίκη του Σωκράτη*. Μτφρ.: Νάγια Παπασπύρου, Αθήνα, Έκδ. «Δαίδαλος»-«Ι. Ζαχαρόπουλος», 1996' Γ. Ξ. Σάντας, *Σωκράτης. Φιλοσοφία στους πρώιμους διαλόγους του Πλάτωνα*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1997' I. F. Stone, *Η δίκη του Σωκράτη*. Μτφρ.: Σάσα Ταμβάκη, Αθήνα, Έκδ. «Νέα Σύνορα»-Α. Α. Λιβάνη, χ. χ.' Κ. Ε. Μπέης, *Η δίκη του Σωκράτη*, Αθήνα, Εκδ.

Πλάτωνα, οφείλουμε να διερευνήσουμε, εκτός των άλλων και τα στοιχεία της σκέψης του Σωκράτη που επέζησαν στη φιλοσοφία του Πλάτωνα.

Ο Σωκράτης διατεινόταν ότι η αρετή είναι γνώση και ότι ο ίδιος δεν κατείχε αυτή τη γνώση. Προσπαθούσε ωστόσο να την αποκτήσει και να κάνει και τους συμπολίτες του συμμετοχούς αυτής της γνώσης. Στο σκοπό αυτό αφιέρωσε όλη τη ζωή του, διότι πίστευε ότι έτσι προσφέρει υπηρεσία στον Θεό³³. Παρά τα κοινά στοιχεία ανάμεσα στην προβληματική του Σωκράτη και στην προβληματική της αρχαίας Σοφιστικής υπήρχαν βασικές διαφορές. Η σημαντικότερη ίσως διαφορά έγκειται στο ότι, ενώ εκείνοι ικανοποιούνταν τρόπον τινά από την αμφισβήτηση των παραδεδομένων αξιών, ο Σωκράτης αναζητούσε τρόπους τεκμηρίωσης της πίστης στη σταθερότητα κάποιων αρχών.

Η πίστη του Σωκράτη σε ορισμένες αρχές, όπως στην ιδέα της δικαιοσύνης, επηρέασε βαθύτατα τον Πλάτωνα, μόνο που αυτός προχώρησε πιο πέρα. Η σκέψη, λοιπόν, του Πλάτωνα αφενός μεν μπορεί να θεωρηθεί ως συνέχεια, αφετέρου δε ορθά έχει υποστηριχθεί ότι «όλες οι σπουδαίες πνευματικές τάσεις που αποτέλεσαν τον ελληνικό πολιτισμό διασώθηκαν στη θεωρία του Πλάτωνα, όχι όμως με την αρχική τους μορφή, αλλά ξαναπλασμένες από την ιδιοφυΐα του Πλάτωνα.»³⁴ Αν αυτό ισχύει γενικά για τη φιλοσοφία του Πλάτωνα, ισχύει ειδικότερα και περισσότερο από κάθε άλλο διάλογο για την *Πολιτείαν*, τον σημαντικότερο διάλογό του.

Αντ. Ν. Σάκουλα - Eunomia Verlag, 2001' J. A. Colaiaco, *Σωκράτης εναντίον Αθηνών. Η φιλοσοφία στο εδώλιο*. Μετάφραση από τα Αγγλικά: Ειρήνη Ραζή - Ιωάννα Γαγλία - Σταυρούλα Μεταξά, Επιμέλεια: Α. Ασημακοπούλου, Αθήνα, Εκδ. «Ενάλιος», 2001, κ. ά.

³³ Βλ. σχετικά W. K. C. Guthrie, *Ο Σωκράτης*, 125 κ. ε.' 170-1.

³⁴ E. Cassirer, *Ο μύθος του κράτους*. Μτφρ.: Στέφανος Ροζάνης - Γεράσιμος Λυκιαρδόπουλος, Αθήνα, Έκδ. «Γνώση», 1991, 89.

Σκοπός αυτής της σύντομης επισκόπησης ήταν να ενταχθεί η πολιτική φιλοσοφία του Πλάτωνα στα πλαίσια της πολιτικής σκέψης και φιλοσοφίας των αρχαίων Ελλήνων, φιλοσόφων και στοχαστών. Δεδομένου μάλιστα ότι η σκέψη του Πλάτωνα δίνει τα κύρια σημεία της Ελληνικής σκέψης γενικότερα, όταν ο Αθηναίος φιλόσοφος συνέγραφε το πρώτο μεγάλο έργο πολιτικής φιλοσοφίας ύστερα από δύο αιώνες αρχαίας Ελληνικής φιλοσοφίας, εύλογο είναι να δεχτούμε ότι είχαν ωριμάσει οι κατάλληλες συνθήκες, ώστε αυτό να καταστεί εφικτό.

Όπως υποστηρίζει ο K. Jaspers³⁵, η φιλοσοφία έφτασε στο ανώτερο σημείο με τον Πλάτωνα· αν το δεχτούμε αυτό, τότε μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η φιλοσοφία στην *Πολιτεία*, η οποία, όπως προαναφέρθηκε, είναι το σημαντικότερο έργο του Πλάτωνα, βρίσκεται στο ανώτερο σημείο. Ωστόσο, η *Πολιτεία* αποτελεί ένα έργο πολυσύνθετο, το οποίο εκτός από την πολιτική φιλοσοφία του Πλάτωνα, ασχολείται και με μια σειρά πολλών άλλων ουσιαστικών φιλοσοφικών ζητημάτων, όπως ζητήματα μεταφυσικής, λογικής, ηθικής, μαθηματικών, θεολογίας, παιδαγωγικής και ψυχολογίας.

Όλα αυτά τα θέματα διερευνώνται με μια αλληλουχία και βρίσκονται σε άρρηκτη σχέση μεταξύ τους στον διάλογο *Πολιτεία*. Όπως λοιπόν, γίνεται αντιληπτό, η πολιτική θεωρία του Πλάτωνα δεν μπορεί

³⁵ «Ο Πλάτων ανέβηκε στην κορυφή ὅπου, καθῶς φαίνεται, ἡ ἀνθρώπινη σκέψη δὲν μπορεῖ νὰ ὑψωθεῖ παραπέρα. Ἀπὸ αὐτόν προέκυψαν οἱ μέχρι σήμερα βαθύτερες φιλοσοφικὲς παρορμήσεις», K. Jaspers, *Εἰσαγωγή στὴ φιλοσοφία*. Μτφρ.: Χρήστος Μαλεβίτσης, Ἀθήνα-Γιάννινα, Ἐκδόσεις «Δωδώνη», 1983, 294. Κατὰ τον A. N. Whitehead ἐπίσης, ο Πλάτων εἶναι ο φιλόσοφος, που ὅσο κανεῖς ἄλλος, ἄμεσα ἢ ἔμμεσα, ἐπηρέασε τὴ διαμόρφωση τῆς φιλοσοφίας ἀπὸ τον τέταρτο αἰῶνα π. Χ. μέχρι σήμερα (βλ. A. N. Whitehead, *Process and Reality*, 1929, 53' πβ. K. I. Δεσποτόπουλος, *Πολιτικὴ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος*, Ἀθήνα, Ἐκδ. Παπαζήση, 1980² (1957¹), 15.

να ιδωθεί αποκομμένη από την υπόλοιπη φιλοσοφία του· το αντίθετο, η αποκοπή δηλαδή, θ' αποτελούσε μάλλον διαστρέβλωση, παρά ερμηνεία της σκέψης του Πλάτωνα. Πολύ περισσότερο ίσως η πολιτική του σκέψη δεν μπορεί να μελετηθεί ανεξάρτητα από την ηθική της διάσταση³⁶· μια τέτοια διάσταση δίνει ο Πλάτων, τόσο όταν περιγράφει την ιδανική κατ' αυτόν πολιτεία, όσο και όταν εξετάζει τις *ήμαρτημένες* μορφές πολιτευμάτων, στις οποίες κατά την κατάταξη του Πλάτωνα ανήκει και η δημοκρατία.

Τα εξεταζόμενα στην εργασία αυτή προβλήματα αποτελούν, νομίζω, τα σημαντικότερα στοιχεία για την κατανόηση της κριτικής που ασκεί ο Πλάτων στη δημοκρατία. Δεδομένου ότι για το θέμα αυτό έχουν εκφραστεί αρκετές απόψεις, μερικές από αυτές μάλιστα αρκετά ακραίες πιστεύω ότι πρέπει να εξεταστούν διεξοδικά τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του δημοκρατικού άνδρος, υπό το πρίσμα μάλιστα των βασικών αρχών της πλατωνικής πολιτικής φιλοσοφίας. Προς αυτή την κατεύθυνση η παρούσα εργασία ας θεωρηθεί μια ελάχιστη συμβολή.

³⁶ Ο Α. Ε. Taylor, ακολουθώντας άλλους, θέτει, ως γνωστόν το ερώτημα «αν η Πολιτεία πρέπει να θεωρηθεί ως συμβολή στη θεωρία της ηθικής ή της πολιτικής (Πλάτων, *Ο άνθρωπος και το έργο του*. Μτφρ.: Ίορδ. Αρζόγλου, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Έθνικής Τραπέζης, 1992², 311).

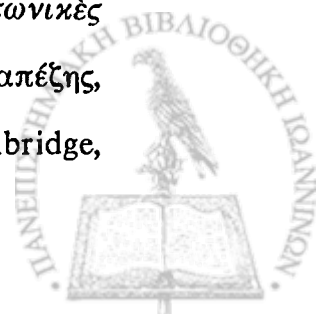
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΘΕΜΕΛΙΩΔΕΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΠΛΑΤΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Σκοπός αυτής της εργασίας, όπως προαναφέρθηκε, είναι η διερεύνηση του χαρακτήρα του δημοκρατικού ανθρώπου κατά τον Πλάτωνα. Πριν όμως προχωρήσουμε στη διερεύνηση αυτή, ενδείκνυται, νομίζω, να γίνει αναφορά σε μερικές θεμελιώδεις αρχές της πλατωνικής πολιτικής φιλοσοφίας¹. Θα παρουσιαστούν εν συντομία οι βασικότερες,

¹ Για τον Πλάτωνα και το έργο του, από την πλούσια βιβλιογραφία που υπάρχει, βλ. ενδεικτικά U. von Wilamowitz-Moellendorf, *Πλάτων. Η ζωή και το έργο του*. Μτφρ.: Ε. Αρμυρού, Αθήνα, Εκδ. Κάκτος, 2005' A. E. Taylor, *Πλάτων, Ο άνθρωπος και το έργο του* I. N. Θεοδωρακόπουλος, *Εισαγωγή στον Πλάτωνα*, Αθήνα, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», 1990 (=1941¹)' Κ. Ι. Δεσποτόπουλος, *Πολιτική φιλοσοφία του Πλάτωνος* P. Friedländer, *Plato*, 3 vols, Princeton 1958-1969' Κ. Δ. Τσάτσος, *Η κοινωνική φιλοσοφία των αρχαίων Ελλήνων*, σσ. 93-175' G. Martin, *Πλάτων* Γρ. Βλαστός, *Πλατωνικές Μελέτες*. Μτφρ.: Ι. Αρζόγλου, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 1994' W. K. C. Guthrie, *A History of Greek Philosophy*, Vol IV. Cambridge,

κατά τη γνώμη μου, αρχές της πολιτικής φιλοσοφίας του Πλάτωνα, οι οποίες θα χρησιμεύσουν στην καλύτερη κατανόηση τόσο των αντιλήψεών του για την ιδανική κατ' αυτόν πολιτεία, όσο και της κριτικής που ασκεί ο φιλόσοφος στα *ήμαρτημένα* πολιτεύματα και εν προκειμένω στον άνθρωπο, ο οποίος αντιστοιχεί και εκφράζει το δημοκρατικό πολίτευμα. Προς τούτο, εκτός των άλλων, στο τελευταίο μέρος αυτής της εργασίας θα επιχειρηθεί μία σύγκριση ανάμεσα στις αρχές αυτές και στα χαρακτηριστικά του δημοκρατικού άνδρος. Οι αρχές λοιπόν, που θα παρουσιαστούν θα αποτελέσουν έναν κεντρικό άξονα στην πορεία της εργασίας, γιατί θα χρησιμεύσουν ως κριτήριο, με βάση το οποίο θα κριθεί ο δημοκρατικός άνθρωπος.

Η αναφορά αυτή βέβαια επιβάλλεται εκ των πραγμάτων να είναι σύντομη, γιατί μια διεξοδική και εκτενής ανάλυση των θεμελιωδών αρχών της πλατωνικής φιλοσοφίας θα υπερέβαινε κατά πολύ τα όρια της

Cambridge University Press, 1975' K. I. Βουδούρης, *Πλατωνική Φιλοσοφία*, Αθήνα 1984² του ιδίου (έκδ.), *Πλατωνική Πολιτική Φιλοσοφία* (Πρακτικά 8^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Έλληνικής Φιλοσοφίας, Αθήνα - Πυθαγόρειον Σάμου, Ίούλιος 1996), Αθήνα, Διεθνές Κέντρον Έλληνικής Φιλοσοφίας και Πολιτισμού, 1997' R. Kraut (ed.), *The Cambridge Companion to Plato*, Cambridge University Press, 1992' K. I. Δεσποτόπουλος, *Φιλοσοφία του Πλάτωνος*, Αθήναι, Ακαδημία Αθηνών - Κέντρον Έρεύνης τής Έλληνικής Φιλοσοφίας, 1997' O. Höffe, (Hrsg.), *Platon, Politeia*, Berlin, Akademie Verlag, 1997, κ. ά. Ειδικότερα για την *Πολιτείαν* βλ. ενδεικτικά J. Adam, *The Republic of Plato, edited with Critical Notes, Commentary and Appendices*, Second Edition with an Introduction by D. A. Rees, 2 Vols, Cambridge, Cambridge University Press, 1963² (1902¹)' N. P. White, *A Companion to Plato's Republic*. Indianapolis, Hackett Publishing Company, 1979' J. Annas, *An Introduction to Plato's Republic*, Oxford, Clarendon Press, 1981' N. Pappas, *Plato and the Republic*, New York, Routledge, 1995.

παρούσης εργασίας. Επιπροσθέτως, οι πολιτικές αντιλήψεις του Πλάτωνα δεν είναι δυνατόν να μελετηθούν αποκομμένες από την υπόλοιπη φιλοσοφία του, ιδιαίτερα την ηθική και τη μεταφυσική. Για τον λόγο αυτό είναι αναγκαίο να μελετηθούν, πέρα από τις καθαρά πολιτικές απόψεις, και έννοιες, όπως η ψυχή, η δικαιοσύνη, η αρετή και η ευδαιμονία.

2. Ψυχή και πολιτεία κατά τον Πλάτωνα

Η σχέση ψυχής και πολιτείας² αποτελεί μία από τις βασικές αρχές της πολιτικής φιλοσοφίας του Πλάτωνα από την *Πολιτείαν* και μετά, αφού ο Πλάτων αντιλαμβάνεται την πολιτεία ως αναλογία της ψυχής των ανθρώπων που την συγκροτούν και πιστεύει ότι η θέση του ατόμου στην ιεράρχηση των μερών της πόλεως αντικατοπτρίζει και πηγάζει από την ποιότητα των μερών της ψυχής του και τη θέση του καθενός απ' αυτά.

Η ψυχή, ως γνωστόν, κατά τον Πλάτωνα, συγγενεύει με το θεϊον και θεάται τις ιδέες³. Αυτή τη σχέση της ψυχής με τις ιδέες καλείται να

² Για περισσότερα στοιχεία αναφορικά με τη σχέση ανάμεσα στην ψυχήν και την πολιτείαν στη θεώρηση του Πλάτωνα βλ. Κ. Ι. Βουδούρης, *Ψυχή και Πολιτεία. Έρευνα επί της Πολιτικής Φιλοσοφίας του Πλάτωνος*, Διατριβή επί διδακτορία, Έν Αθήναις 1970' Τ. J. Andersson, *Polis and Psyche, A Motive in Plato's "Republic"*, Stockholm, 1971.

³ Η ψυχή άλλωστε, κατά τον Πλάτωνα, συγγενεύει και με τις ιδέες (βλ. Πλ. Πολ. 611 ε) γι' αυτό και μπορεί να τις γνωρίσει. Πρβ. Β. Π. Σολωμού-Παπανικολάου, *Ανθρώπινος βίος και ηδονή κατά τον Πλάτωνα*, Διδακτορική Διατριβή, Ιωάννινα, 2003, 72.

προαγάγει και η πολιτεία με κάθε τρόπο. Η ψυχή, εξάλλου, «είναι ο χώρος τῶν συνειδητῶν λειτουργιῶν τοῦ ἀνθρώπου καὶ αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποῦ ὀδήγησε τὸν Πλάτωνα νὰ στηρίξει τὴν πολιτειολογία του σὲ μιὰ γενικὴ θεωρία περὶ ψυχῆς»⁴. Ἡ κατανόηση, λοιπόν, τῆς σχέσης ἀνάμεσα στὴν ψυχή και τὴν πολιτεία συμβάλλει στὴν ὀρθότερη κατανόηση τῆς πλατωνικῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας.

Ἐνα μεγάλο μέρος τῆς *Πολιτείας*, ὅπως ἔχει ἤδη αναφερθεῖ, ἀφιερώνεται στὴ διερεύνηση τῶν συνθηκῶν, κάτω ἀπὸ τῆς ὁποῖες θα μπορούσε νὰ ἐγκαθιδρυθεῖ ἡ ὀρθὴ πολιτεία⁵ καθὼς και στὴν περιγραφή τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς. Τα ἄλλα πολιτεύματα, τα ἱστορικά, χαρακτηρίζονται ὡς ἡμαρτημένα πολιτεία⁶. Στὴν ἀρχὴ τοῦ Βιβλίου Η τῆς *Πολιτείας* (στο ὁποῖο βιβλίο γίνεται ἡ περιγραφή τῶν ἡμαρτημένων πολιτειῶν, μεταξὺ τῶν ὁποῖων και τῆς δημοκρατίας) διατυπώνεται ἡ ἀποψη ὅτι οἱ πολιτείες γεννιούνται ἀπὸ τὰ ἦθη τῶν ἀνθρώπων ποὺ τῆς

⁴ I. N. Θεοδωρακόπουλος, «Ἡ ἔννοια τοῦ ὅλου καὶ ἡ πολιτεία. Ἐμμεση καὶ ἄμεση δημοκρατία», στο: *Ὀλοκρατία*, Ἀθήνα, Ἐκδ. Βασιλείου, 1975, 13 - 14: «Ὅπως τὸ σῶμα ἀπὸ τοὺς Ἱπποκρατικοὺς ἰατροὺς, ὡς ἰατρικὴ καὶ ὀργανικὴ ἔννοια, ἔπρεπε νὰ θεωρηθῆ ὡς ἓνα ὅλον, ὡς μιὰ ὀργανικὴ ὁλότης καὶ ἐνότης, ἔτσι καὶ ἡ ψυχή, ὡς ἔννοια φιλοσοφικὴ καὶ ὡς πρωταρχὴ ὄλων τῶν συνειδητῶν λειτουργιῶν τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ εἰδικῶς τῶν πολιτειακῶν τοῦ πράξεων, ἔπρεπε νὰ θεωρηθῆ ὡς ὅλον».

⁵ Για τὸν ὄρο ἀγαθὴ ἢ ὀρθὴ πολιτεία βλ. Πλ. Πολ. 449 a: Ἀγαθὴν μὲν τοίνυν τὴν τοιαύτην πόλιν τε καὶ πολιτείαν καὶ ὀρθὴν καλῶ ... κακὰς δὲ τὰς ἄλλας καὶ ἡμαρτημένας, εἶπερ αὕτη ἡ ὀρθὴ Πολ. 544 a: ἀλλ' οὖν δὴ τὰς ἄλλας ἡμαρτημένας ἔλεγε, εἰ αὕτη ὀρθὴ καὶ Ἐπιστ. Ζ 330 e: τοῖς δ' ἔξω τὸ παράπαν βαίνουσι τῆς ὀρθῆς πολιτείας καὶ μηδαμῆ ἐθέλουσιν αὐτῆς εἰς ἶχνος ἰέναι.

⁶ Πλ. Πολ. 449 a, 544 a.

αποτελούν· συνεπώς υπάρχουν ισάριθμα είδη ανθρωπίνων χαρακτήρων και πολιτευμάτων.⁷

Στο καθένα, επομένως, από τα πολιτεύματα αντιστοιχεί ένας συγκεκριμένος τύπος ψυχής του ατόμου, που εμφανίζεται έτσι ως μικρόκοσμος και μικρογραφία της πολιτείας. Στη συνέχεια ο Πλάτων προχωράει από την έρευνα της μορφής των πολιτευμάτων στην ανάλυση του χαρακτήρα των ανθρώπων που συνδέονται με αυτά και τα αποτελούν. Η σχέση αυτή δεν έχει τη μορφή μιας απλής ομοιότητας ανάμεσα στο άτομο και την πολιτεία με στατικό χαρακτήρα, αλλά, απεναντίας, είναι μια σχέση αμφίδρομης αλληλεπίδρασης, και εξετάζεται από τον Πλάτωνα τόσο η γένεση και ανάπτυξη του κάθε πολιτεύματος, όσο και οι προσπάθειες για την επιβίωσή του μέσω της διαμόρφωσης του αντίστοιχου τύπου ψυχής των πολιτών.

Η σχέση ανάμεσα στην ψυχή και την πολιτεία είναι διάχυτη στην φιλοσοφία του Πλάτωνα και εκφράζεται σε αρκετά από τα έργα του⁸, αλλά τα σημαντικότερα στοιχεία για τη σχέση αυτή αναπτύσσονται στην *Πολιτείαν*, όπου αναδεικνύεται η σχέση ανάμεσα στην πόλη, που είναι κάτι μεγαλύτερο, και την ψυχή του ατόμου που είναι το μικρότερο⁹, καθώς επίσης και η αναλογία τους, αφού σε έναν άνθρωπο υπάρχουν η σοφία, η ανδρεία, η αρετή και η δικαιοσύνη με τον ίδιο τρόπο που

⁷ Πλ. Πολ. 544 d - e: οἴσθ' οὖν ... ὅτι καὶ ἀνθρώπων εἶδη τοσαῦτα ἀνάγκη τρόπων εἶναι, ὅσαπερ καὶ πολιτειῶν; ἢ οἶει ἐκ δρυός ποθεν ἢ ἐκ πέτρας τὰς πολιτείας γίνεσθαι, ἀλλ' οὐχὶ ἐκ τῶν ἡθῶν τῶν ἐν ταῖς πόλεσιν, ἃ ἂν ὥσπερ ῥέψαντα τᾶλλα ἐφελκύσῃται; (Βλ. και πιο πάνω, σελ. 14, σημ 2).

⁸ Πρβ. π.χ. Γοργ. 464 b - c' Συμπ. 209 a - c' Φαῖδρ. 256 c - 279 c' Νόμ. 643 c - 645 b, 650 b, 689 a-c, 732 d - e, 739 d, 828 d - 829 a, 875 a - b, 932 b, 942 c, 960 d, 966 b - e.

⁹ Πλ. Πολ. 368 e: οὐκοῦν μείζον πόλις ἐνὸς ἀνδρός; Βλ. και 434 d - 435 c.

υπάρχουν στην πόλη¹⁰. Η σχέση αυτή είναι ένα από τα κεντρικά επιχειρήματα στα οποία στηρίζεται το κορυφαίο έργο του Πλάτωνα.

Η ψυχή λοιπόν κατά τον Πλάτωνα αποτελείται από τρία μέρη: το λογιστικόν, το θυμοειδές και το ἐπιθυμητικόν.¹¹ Τελικώς επιτυγχάνεται αρμονία, όταν και εφόσον τα δύο μέρη της ψυχής το θυμοειδές και το ἐπιθυμητικόν υπακούουν στο λογιστικόν, και αυτή είναι απαραίτητη για την εὐροίαν του βίου. Αντίστοιχη είναι και η διαίρεση της ὀρθῆς πολιτείας σε τάξεις ανάλογα με το ποιο από τα τρία μέρη της ψυχής κυριαρχεί στο άτομο.

Σύμφωνα με τη διαίρεση αυτή θα πρέπει να ἄρχουν εκείνοι στους οποίους κυριαρχεί το λογικό μέρος της ψυχής, το λογιστικόν, αυτοί στους οποίους επικρατεί το θυμοειδές να αποτελούν την τάξη των φυλάκων και, τέλος, η τρίτη τάξη των δημιουργῶν να αποτελείται από τους ανθρώπους που εξουσιάζονται από το ἐπιθυμητικόν¹². Ως εκ τούτου, βασικός στόχος του φιλοσόφου – πολιτικού είναι «η τελείωση του εαυτού του με την υποταγή όλων των στοιχείων της προσωπικότητάς του στο ανώτερο μέρος της ψυχής, στο νοῦ ή στο λογιστικόν»¹³.

¹⁰ Πλ. Πολ. 435 b: καὶ δίκαιος ἄρα ἀνὴρ δικαίας πόλεως κατ' αὐτὸ τὸ τῆς δικαιοσύνης εἶδος οὐδὲν διοίσει, ἀλλ' ὅμοιος ἔσται. Βλ. και 441 d: καὶ δίκαιον δὴ, ὃ Γλαύκων, οἶμαι φήσομεν ἄνδρα εἶναι, τῷ αὐτῷ τρόπῳ ὥπερ καὶ πόλις ἦν δικαία.

¹¹ Για την τριμερή διαίρεση της ψυχής βλ. Πλ. Πολ. 436 a - 441 e, 580 d - 581 b' Φαῖδρ. 246 a - b, 253 c - 254 e' Τίμ. 69 c - 70 b, 89 e.

¹² Πλ. Πολ. 442 a.

¹³ Ειρήνη Α. Ε. Κωστή, «Ο Νυκτερινός Σύλλογος στα πλαίσια της πολιτικής φιλοσοφίας του Πλάτωνα», Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Ιωάννινα 2002, 27.

Κατ' αναλογία λοιπόν προς την τριμερή διαίρεση της ψυχής επισημαίνεται η ανάγκη τριμερούς διαίρεσης της ιδανικής πολιτείας. Και αυτό αποτελεί ένα από τα βασικά αιτήματα της πλατωνικής πολιτικής φιλοσοφίας. Η σχέση ανάμεσα στην ψυχή και την πολιτεία στον Πλάτωνα παρουσιάζει μια σαφή αναλογία: «Τὸ ἐπιθυμητικόν, τὸ θυμοειδὲς καὶ τὸ λογιστικὸν δὲν εἶναι κατ' οὐσίαν χωριστὰ μέρη, ἀλλὰ εἶναι τρόποι μὲ τοὺς ὁποίους ἐμφανίζεται ἢ ὅλη ψυχή, ἢ μία καὶ ἀδιαίρετη ψυχή. Τοῦτο ἰσχύει τόσο γιὰ τὴν ἀτομικὴ ψυχή ὅσο καὶ γιὰ τὴν ψυχή τῆς Πολιτείας, τὴν ὁποία ὁ Πλάτων οἰκοδομεῖ ἐπάνω στὰ θεμέλια τῆς ἀτομικῆς ψυχῆς»¹⁴.

3. Η ενότητα της πόλεως

Η διάκριση των τάξεων, για την οποία έγινε λόγος, πρέπει να ισχύει κατά τον Πλάτωνα για να επιτυγχάνεται ισορροπία στην πολιτεία (όπως ακριβώς στον άνθρωπο εκείνον που κυβερνάται από το λογιστικόν μέρος της ψυχῆς), με απώτερο σκοπό τη διαφύλαξη της ενότητας της πόλεως. Ο Πλάτων εφαρμόζει και στην πολιτεία την ιδέα της ψυχῆς ως ὅλου και αντιλαμβάνεται την πολιτεία ως ένα ζωντανό οργανισμό, ο οποίος συγκροτεί ένα ὅλον αποτελούμενο από επιμέρους στοιχεία, που είναι οι πολίτες. Όπως επισημαίνει ο Ι. Ν. Θεοδωρακόπουλος¹⁵, «εἶναι ἡ πρώτη φορὰ μέσα στὴν ἱστορία τοῦ πνεύματος, ὅπου ἡ Πολιτεία νοεῖται ὡς ὅλον, δηλαδή τὸ σύστημα τῶν

¹⁴ Ι. Ν. Θεοδωρακόπουλος, «Ἡ ἔννοια τοῦ ὅλου καὶ ἡ πολιτεία. Ἐμμεση καὶ ἄμεση δημοκρατία», 14.

¹⁵ Ο. π.

λειτουργιών της θεωρείται ἀπὸ μιὰ καθολικὴ καὶ ὄχι ἀπὸ μιὰ μερικὴ σκοπιὰ».

Ἡ ἰδανικὴ κατὰ Πλάτωνα πολιτεία ἀποτελεῖται ἀπὸ τρεῖς κοινωνικὲς τάξεις, οἱ ὁποῖες ὡς ἱεραρχικὰ δομημένες πρέπει νὰ τηροῦν τις ἰσορροπίες καὶ ν' ἀποτελοῦν μιὰ ἀδιάσπαστη ἐνότητα. Το αἶτημα γιὰ ἐνότητα ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ βασικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἀρίστης πολιτείας. Κατὰ τὸν Κ. Ι. Δεσποτόπουλο¹⁶, «ὁ τוניσμός ἐπίμονα τοῦ αἰτήματος αὐτοῦ, νὰ ἔχει ἐνότητα ἢ πολιτεία, προέρχεται προπάντων ἀπὸ τὴ συγκλονιστικὴ γνωριμία τοῦ Πλάτωνος μὲ τὴν ἐσωτερικὴ διάσπαση τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, τὸ μέγιστο δεινὸ τῆς καὶ ἀποσκοπεῖ ἀκριβῶς τὴν ἐξάλειψη τοῦ κοινωνικοταξικοῦ ἀλληλοσπαραγμοῦ, τοῦ ἀποτρόπαιου αὐτοῦ πάθους τῆς ἀνθρωπότητος».

Ἡ πόλις ἢ ἡ ὁποία ταιριάζει εἰς τὸ τοῦ ἀγαθοῦ ἶχνος, πρέπει νὰ ἐπιτυγχάνει τὴν ἐνότητα καὶ νὰ ἀποτρέπει τὴν διάσπαση, γιὰ τὸ μεγαλύτερο κακὸ γιὰ τὴν πόλιν θὰ ἦταν ἡ διάσπασή της, μὲ ἀποτέλεσμα ν' ἀποτελεστοῦν πολλὲς πόλεις ἀντὶ μιᾶς. Ἀντίθετα, τὸ μεγαλύτερο ἀγαθὸ γιὰ τὴν πόλιν εἶναι ἡ σύνδεση τῶν διαφόρων μερῶν της κατὰ τέτοιον τρόπο, σχεδὸν μεταφυσικό, ὥστε ν' ἀποτελεῖ μιὰ ἀδιάσπαστη ἐνότητα, τῆς ὁποίας τὰ μέρη χαίρονται καὶ λυποῦνται ὅλα ταυτόχρονα.¹⁷ Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ τὸ μέγεθος τῆς πόλης θὰ πρέπει νὰ εἶναι τόσο, ὥστε αὐτὴ νὰ μὴ εἶναι οὔτε μικρὴ οὔτε μεγάλη, ἀλλὰ νὰ διατηρεῖται ἐνιαία καὶ νὰ μὴ

¹⁶ Κ. Ι. Δεσποτόπουλος, *Πολιτικὴ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος*, 66.

¹⁷ Πλ. Πολ. 462 a - c: Ἔχομεν οὖν τι μείζον κακὸν τῇ πόλει ἢ ἐκεῖνο ὃ ἂν αὐτὴν διασπᾶ καὶ ποιῇ πολλὰς ἀντὶ μιᾶς; ἢ μείζον ἀγαθὸν τοῦ ὃ ἂν συνδῆ τε καὶ ποιῇ μίαν; ... Οὐκοῦν ἢ μὲν ἡδονῆς τε καὶ λύπης κοινωνία συνδεῖ, ὅταν ὅτι μάλιστα πάντες οἱ πολῖται τῶν αὐτῶν γιγνομένων τε καὶ ἀπολλυμένων παραπλησίως χαίρωσι καὶ λυπῶνται; ... Ἡ δέ γε τῶν τοιούτων ἰδίωσις διαλύει, ὅταν οἱ μὲν περιαλγεῖς, οἱ δὲ περιχαρεῖς γίνωνται ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς παθήμασι τῆς πόλεως τε καὶ τῶν ἐν τῇ πόλει.

διασπάται. Γιατί για τον Αθηναίο φιλόσοφο η πιο μεγάλη πόλη είναι όχι εκείνη που αριθμεί πολλά μέλη και παρέχει την εντύπωση ότι ουσιαστικά είναι πολλές, αλλά εκείνη που κυβερνάται με σωφροσύνη¹⁸.

Εξάλλου, αυτή η αντίληψη απαντά και στην αρχή του Βιβλίου Δ της *Πολιτείας*, όπου η ευδαιμονία της πόλεως νοείται ως μία κατάσταση ενότητας, που οφείλεται στο γεγονός ότι κάθε τάξη επιτελεί τις λειτουργίες για τις οποίες είναι προορισμένη από τη φύση. Η άποψη αυτή του Πλάτωνα για την ενότητα της πόλεως οδηγεί στην μεταφυσική αντίληψη για την Ιδέα του Αγαθού ως την ιδέα εκείνη που αποτελεί την απώτατη ενοποιητική εξήγηση όλων όσα υπάρχουν¹⁹.

Επιθυμητό λοιπόν αποτέλεσμα για τον συγγραφέα της *Πολιτείας* είναι μια πόλη με την καλύτερη δυνατή οργάνωση, ώστε να συμπεριφέρεται ως ένας άνθρωπος, ο οποίος για να είναι υγιής πρέπει να είναι υγιή όλα τα μέρη του σώματός του και στον οποίο η σχέση ανάμεσα στο σώμα και την ψυχή τείνει να αποτελέσει μια κυρίαρχη ενότητα. Οι νόμοι και τα ήθη της πολιτείας πρέπει να υπηρετούν αυτόν το σκοπό, τον οποίο και ο Πλάτων τον θεωρεί ιδιαίτερα σημαντικό και αναπόφευκτα στα επιχειρήματα για την ενότητα της πόλεως που προβάλλει δίνει και μία μεταφυσική διάσταση.

Το αίτημα του Πλάτωνα για ενότητα είναι τόσο ισχυρό, ώστε φτάνει μέχρι το σημείο να κάνει κάποιες ακραίες προτάσεις. Έτσι, για παράδειγμα, στους φύλακες απαγορεύεται κάθε οικονομική δραστηριότητα και κατοχή περιουσίας πέρα από τα αναγκαία, ενώ αντίθετα προτείνεται «κοινοκτημοσύνη των γυναικών και των παιδιών – που συχνά απέβη αντικείμενο χλευασμού – καθώς επίσης και για των

¹⁸ Πλ. Πολ. 422 e – 423 c.

¹⁹ M. Schofield, “Approaching The Republic”, στο Chr. Rowe and M. Schofield (eds.), *The Cambridge History of Greek and Roman Political Thought*, 217.

αρχόντων, που οπωσδήποτε θα ήταν δύσκολη στην πράξη»²⁰. Η άποψη αυτή του Πλάτωνα επικρίθηκε έντονα από όσους προσπάθησαν να δείξουν τον ουτοπικό²¹, αλλά και ολοκληρωτικό χαρακτήρα της πρότασής του.

Έντονη κριτική σ' αυτό το χωρίο της *Πολιτείας* άσκησε πρώτος ο μαθητής του Πλάτωνα Αριστοτέλης στα *Πολιτικά*²². Οι απόψεις του Πλάτωνα για ενότητα της πόλης και μάλιστα για κοινοκτημοσύνη γυναικών και παιδιών προκάλεσε, ως γνωστόν, την δριμεία κριτική του Αριστοτέλη²³, ο οποίος έχει μια εντελώς διαφορετική αντίληψη για την ενότητα της πόλεως, αφού πιστεύει πως η ενότητα που προτείνει ο Πλάτων, αντί να βοηθήσει την πόλη, την καταλύει²⁴. Ο Σταγειρίτης φιλόσοφος είναι υπέρμαχος της ποικιλομορφίας και πιστεύει ότι αυτό που σώζει τις πόλεις είναι η ισότητα ανάμεσα στα διαφορετικά στοιχεία

²⁰ G. Martin, *Πλάτων*, 121.

²¹ Για την έννοια της πολιτικής ουτοπίας στον Πλάτωνα βλ. σχετικά Α. Αντωνακόπουλος, *Η έννοια της πολιτικής ουτοπίας στον Πλάτωνα*, Αθήνα, Έκδ. «Σύγχρονη Έποχή», 1983.

²² Αριστ. Πολ. 1260 b 37 - 1266 a 3 κ. ε., και κυρίως έως 1264 b 25.

²³ Σχετικά με την κριτική που άσκησε ο Αριστοτέλης στην ιδανική πολιτεία που προτείνει ο Πλάτων, βλ. μεταξύ άλλων F. P. Hager, "Η κριτική της ιδανικής πολιτείας του Πλάτωνα από τον Αριστοτέλη" (μτφρ.: Όλγα Δεληγιάννη-Rausch και Δρ. Άννα Πόταγα, επιμέλεια: Κ. Βουδούρης), στο: Κ. Βουδούρης (έπιμ.), *Άριστοτελική πολιτική φιλοσοφία*, Αθήνα, Διεθνές Κέντρον Έλληνικής φιλοσοφίας, 1995, 57-83.

²⁴ Αριστ. Πολ. 1261 a 22: *άναιρήσει γάρ την πόλιν* 1261 b 9: *καὶ τὸ λεχθὲν ὡς μέγιστον ἀγαθὸν ἐν ταῖς πόλεσι ... τὰς πόλεις ἀναιρεῖ*.

που τις αποτελούν²⁵. Πολύ περισσότερο, όσον αφορά το ζήτημα της κοινοκτημοσύνης, ο Αριστοτέλης είναι διαμετρικά αντίθετος από τον Πλάτωνα, γιατί πιστεύει ότι καθένας έχει την τάση να φροντίζει περισσότερο αυτά που του ανήκουν, ενώ για αυτά που είναι κοινά ολιγωρεί, περιμένοντας να τα φροντίσουν οι άλλοι, ενώ τό γε έκαστου ἀγαθὸν σῶζει έκαστον²⁶.

Από τους σύγχρονους, ως πιο δορυμύς επικριτής του Πλάτωνα παρουσιάζεται ο Karl Popper στο έργο του *Ἡ ἀνοιχτή κοινωνία καί οί ἐχθροί της*²⁷, ακολουθώντας μια παράδοση στον αγγλοσαξονικό χώρο, που άρχισε τη δεκαετία του 1920 μετά την εγκαθίδρυση του Σοβιετικού καθεστώτος, το οποίο θεωρούσαν ότι ακολουθούσε απόψεις του Πλάτωνα. Η παράδοση αυτή εκπροσωπείται από τον B. Russell, και άλλους.

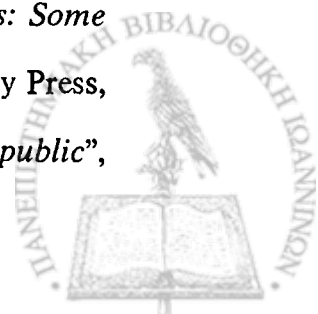
Η ερμηνεία του Πλάτωνα από τον Popper (που ήταν επηρεασμένος και από το ναζιστικό καθεστώς, εξαιτίας του οποίου μετανάστευσε στη Ν. Ζηλανδία) και το προαναφερθέν έργο του, προκάλεσαν έντονες αντιδράσεις και ευρεία συζήτηση, όπως μπορεί να το διαπιστώσει κανείς και από το *L' Année Philologique*²⁸.

²⁵ Αριστ. Πολ. 1301 a 25 - 27: δεῖ δὲ πρῶτον ὑπολαβεῖν τὴν ἀρχήν, ὅτι πολλὰ γεγένηνται πολιτεῖαι πάντων μὲν ὁμολογούντων τὸ δίκαιον καὶ τὸ κατ' ἀναλογίαν ἴσον.

²⁶ Αριστ. Πολ. 1261 b 9.

²⁷ K. Popper, *Ἡ ἀνοιχτή κοινωνία καί οί ἐχθροί της* Τόμος I: *Ἡ γοητεία τοῦ Πλάτωνα*. Εἰσαγωγή - μετάφραση: Εἰρήνη Παπαδάκη, Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Δωδώνη, 1980, 155 κ. ε.

²⁸ Βλ. λ. χ. R. B. Levinson, *In Defense of Plato*, 1953 και ανατύπωση: New York, Russel and Russel, 1970' R. Bambrough (ed.), *Plato, Popper and Politics: Some Contributions to a Modern Controversy*, Cambridge, Cambridge University Press, 1967' D. Hays, "An Examination of Popper's Criticisms of Plato's *Republic*",

Όπως όμως επισημαίνει ο Κ. Ι. Δεσποτόπουλος²⁹, «ο καταλογισμός ολοκληρωτισμού στην “ὀρθή πολιτεία” (ἴδε κατ’ ἐξοχὴν Popper, *The open society and its enemies*, I 1945, 72 κ. ἐπ.) ἐξηγεῖται ἴσως ἀπὸ τὴν ἀπατηλὴ ἐντύπωση, πού εὐκόλα προκαλοῦν κάποιες διατυπώσεις τοῦ κειμένου τῆς *Πολιτείας* σέ ἀναγνώστες ὄχι ἐξοικειωμένους μέ τὴ γλῶσσα, τό ὕφος καί τὴν πρόθεση τοῦ βιβλίου». Αντίθετα ἀπὸ τον Popper, ο Α. Ε. Taylor³⁰, υποστηρίζει ὅτι ἴσως δεν υπάρχει ἐννοια κοινοκτημοσύνης στην *Πολιτεία*.

Παρά τις ὅποιες αντιρρήσεις που μποροῦν να διατυπωθοῦν, ὅσον ἀφορὰ τον σχεδιασμό της ιδανικῆς πολιτείας, εἶναι βέβαιο ὅτι ο Πλάτων ἀντιλαμβάνεται τὴ πόλη ως μία ολότητα ἱεραρχικά δομημένη, ἡ ὁποία ἀποτελεῖται ἀπὸ πολίτες με συγκεκριμένες καὶ θεσμοθετημένες σχέσεις μεταξύ τους. Αυτοὶ θα πρέπει να ἀποτελοῦν μια ἀδιάσπαστη ἐνότητα ως μέρη αὐτοῦ τοῦ ὅλου καὶ ο φιλόσοφος - ἄρχων οφείλει, κατὰ τον Πλάτωνα, να προάγει αὐτόν το στόχο, δηλαδή τὴν ἐνότητα των στοιχείων που ἀποτελοῦν τὴν πόλη, οὕτως ὥστε να καθίσταται ἡ σχέση τους ἡδονῆς τε καὶ λύπης κοινωνία³¹.

Dialogos (Puerto Rico) 19 (1984), 81-90' J.-F. Mattéi, “Platon et Karl Popper: l'idée de démocratie”, στο: M. Fattal (dir.), *La philosophie de Platon*, Paris, L'Harmattan, 2001, 299-319.

²⁹ Κ. Ι. Δεσποτόπουλος, *Πολιτικὴ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος*, 54, σημ. 6.

³⁰ Α. Ε. Taylor, *Πλάτων. Ὁ ἄνθρωπος καὶ τὸ ἔργο του*, 326.

³¹ Πλ. Πολ. 462 b.

4. Η ευδαιμονία πόλεως και πολιτών

Όπως επισημαίνει ο Γρ. Βλαστός³², κατά το “Ευδαιμονιστικό αξίωμα” «τήν εὐδαιμονία τήν επιθυμοῦν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ὡς τόν ἔσχατο σκοπό (τέλος) ὅλων τῶν ἐνεργειῶν τους». Ως επιχείρημα γι’ αυτό χρησιμοποιεί μια παρατήρηση του Πλάτωνα, σύμφωνα με τον οποίο με την απόκτηση ἀγαθῶν οι ευδαίμονες καθίστανται ευδαίμονες. Για κάποιον δέν χρειάζεται πιά νά ρωτήσουμε ‘Γιά ποιό λόγο (ἵνα τί) θέλει νά εἶναι ευδαίμων ὅποιος ἐπιθυμεῖ νά εἶναι εὐδαίμων;’ Η ἀπόκριση αὐτή εἶναι κιόλας τελική (ἀλλὰ τέλος δοκεῖ ἔχειν ἡ ἀπόκρισις)»³³.

Ἄλλωστε «η ευδαιμονία εἶναι, σύμφωνα με την γενικώς επικρατούσα ἀποψη, συνάρτηση της επίτευξης του υψίστου ανθρώπινου αγαθού»³⁴. Ο Πλάτων εν τούτοις, όταν θεμελιώνει την ιδανική γι’ αυτόν πολιτεία, ισχυρίζεται ότι αποβλέπει όχι απλώς στην ευδαιμονία μιας συγκεκριμένης τάξης, αλλά στην ευδαιμονία ολόκληρης της πόλεως³⁵.

³² Γρ. Βλαστός, *Σωκράτης: Εἰρωνευτής καί ἠθικός φιλόσοφος*, 300’ πβ. Χ. Α. Τέζας, “Βιβλιοκρισία” του προαναφερθέντος έργου, *Δωδώνη*, Μέρος Τρίτο, 22 (1993), 332.

³³ Πλ. *Συμπ.* 205 a 2-3.

³⁴ Χ. Α. Τέζας, «Αρετή και ευδαιμονία κατά τον Επίκτητο», στο Χ. Α. Τέζας (επιμ.), *Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου: Επίκτητος: Η ζωή και το έργο του*, (Πρέβεζα 17-19 Ιουνίου 1994), Πρέβεζα, Εκδόσεις Δήμου Πρέβεζας - Δημοτικής Βιβλιοθήκης Πρέβεζας, 1997, 105.

³⁵ Πλ. *Πολ.* 420 b: ἐροῦμεν γὰρ ὅτι θαυμαστὸν μὲν ἂν οὐδὲν εἶη εἰ καὶ οὗτοι οὕτως εὐδαιμονέστατοί εἰσιν, οὐ μὴν πρὸς τοῦτο βλέποντες τὴν πόλιν

Ωστόσο, προκύπτει το ερώτημα: ποια είναι η σχέση ανάμεσα στην ευδαιμονία της πόλεως και στην ευδαιμονία των πολιτών; Είναι δύο έννοιες που ταυτίζονται ή είναι ανεξάρτητες μεταξύ τους;

Ο Πλάτων, δια στόματος του Σωκράτη, υποστηρίζει ότι, για να είναι μία πόλις ευτυχισμένη³⁶, θα πρέπει η ευδαιμονία να μην περιορίζεται σε μερικούς μόνο, αλλά να αφορά όλα τα μέλη της³⁷. Αυτή είναι η απάντηση στις ενστάσεις που προβάλλονται, τόσο από τον Αδείμαντο, όταν ισχυρίζεται ότι οι φύλακες δεν θα είναι και τόσο ευδαίμονες, γιατί, ενώ θα έχουν την εξουσία τους στην πόλη, δεν θα μπορούν να απολαμβάνουν τα αγαθά της³⁸, όσο και από τον Γλαύκωνα, όταν διατείνεται για τους άρχοντες - φιλοσόφους ότι θ' αναγκαστούν να στερηθούν τη χαρά από τη θέα του αγαθοῦ, ενώ υποβλήθηκαν σε τόσους κόπους, προκειμένου να αναβούν εκείνην τὴν ἀνάβασιν και ν' αναγκαστούν να κατέβουν παρ' ἐκείνους τοὺς δεσμώτας, και παρὰ τη θέλησή τους να μετέχουν τῶν παρ' ἐκείνοις πόνων τε καὶ τιμῶν, εἴτε φανλώτεροι εἴτε σπουδαιότεροι³⁹.

οἰκίζομεν, ὅπως ἔν τι ἡμῖν ἔθνος ἔσται διαφερόντως εὐδαιμον, ἀλλ' ὅπως ὅτι μάλιστα ὅλη ἡ πόλις.

³⁶ Όπως πολύ ορθά επισημαίνει ο Γρ. Βλαστός, «ἀκολουθώντας τὴ γενικὴ πρακτικὴ, μεταφράζω καὶ ἐγὼ τὴν εὐδαιμονίαν, μὲ τὴ λέξη “εὐτυχία”, προειδοποιῶντας ὅμως τὸν ἀναγνώστη ὅτι δὲν πρέπει νὰ προσδίδονται στὴν εὐδαιμονίαν οἱ ἔντονα ἡδονιστικὲς συνδηλώσεις τοῦ ... ὄρου ... Γιὰ τοὺς Ἑλληνας ἠθικολόγους, ἡ ἐρώτηση “ἡ ευδαιμονία ἀποτελεῖ ἄραγε ἡδονὴ ἢ μήπως εἶναι κάτι ἄλλο;” δὲν στερεῖται ποτὲ σημασίας» (Πλατωνικὲς Μελέτες, 170).

³⁷ Πλ. Πολ. 519 a - b.

³⁸ Πλ. Πολ. 419 a.

³⁹ Πλ. Πολ. 519 d.

Με αφορμή αυτές τις ενστάσεις και προκειμένου να κατανοήσουμε πώς αντιλαμβάνεται ο Πλάτων την ευδαιμονία της πόλεως και των πολιτών, μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε το παράδειγμα του αγάλματος⁴⁰. Αν δηλαδή χρωματίζαμε ένα άγαλμα, δεν θα έπρεπε να βάλουμε τα ωραιότερα χρώματα στα ωραιότερα μέρη του αγάλματος (π.χ. πορφυρό χρώμα στα μάτια), αλλά να βάλουμε στο κάθε μέρος το χρώμα που του ταιριάζει, έτσι ώστε να φαίνεται ωραίο το σύνολο.

Ο Πλάτων αντιλαμβάνεται την ευδαιμονία ως συνάρτηση του σωστού μέτρου και αυτή η αντίληψη γίνεται ομοίως εμφανής και στο παράδειγμα της σωστά κουρδισμένης χορδής⁴¹, το οποίο ισχύει τόσο σχετικά με την σωματική και ψυχική υγεία του ανθρώπου, όσο και σχετικά με την πολιτική τέχνη, καθώς και με άλλες τέχνες μικρότερης οπωσδήποτε αξίας, αλλά απαραίτητες για τη ζωή των ατόμων και της πόλης. Όπως επισημαίνει ο A. E. Taylor⁴², «ή κατανόηση της αλήθειας αυτής φέρνει την επόμενη διαπίστωση», ότι δηλαδή «ή ευτυχία εξαρτάται από την εκπλήρωση του καθήκοντος». Και όπως χαρακτηριστικά γράφει, η «ευτυχία αποτελεί συνάρτηση της συμμόρφωσής μας με τη φύση μας ως ενεργών όντων».

Κατ' αυτόν τον τρόπο γίνεται σαφές ότι ο Πλάτων αντιλαμβάνεται πως είναι αναγκαίο για την ευδαιμονία της πόλεως να γίνονται κάποιες θυσίες εκ μέρους των μελών της πόλης και ότι δεν πρέπει να εξασφαλίζεται στα μέλη της τέτοια ευδαιμονία που να τα καθιστά ανίκανα να επιτελέσουν το ρόλο τους, γεγονός που θα έβλαπτε την πόλη. Γι' αυτό, όταν διορίζονται οι φύλακες ή οι άρχοντες, σκοπός δεν είναι πώς αυτοί θα έχουν όσο το δυνατόν περισσότερη ευδαιμονία, αλλά πώς

⁴⁰ Πλ. Πολ. 420 c - d.

⁴¹ Πλ. Φίληβ. 56 a.

⁴² A. E. Taylor *Πλάτων, Ο άνθρωπος και το έργο του*, 317.

θα υπάρχει ευδαιμονία σε ολόκληρη την πόλη, με το να είναι ο καθένας όσο μπορεί καλύτερος στο έργο που του αναλογεί⁴³.

Αυτόν το σκοπό εξάλλου καλούνται κατά τον Πλάτωνα να υπηρετήσουν και οι νόμοι. Η ευδαιμονία της πόλεως είναι κατά ένα μεγάλο βαθμό συνάρτηση των καλών νόμων, οι οποίοι θα πρέπει να διασφαλίζουν και να προωθούν την ευδαιμονία των πολιτών. Γι' αυτό μέρμνα του Πλάτωνα είναι ο σχεδιασμός νόμων, οι οποίοι θα συνδυάζουν αρμονικά τα διάφορα στοιχεία και θα εξασφαλίζουν την ευδαιμονία των πολιτών, υποχρεώνοντάς τους παράλληλα να προσφέρουν στην πόλη την ωφέλεια που είναι ικανοί να προσφέρουν, όχι για να συμπεριφέρεται ο καθένας κατά το δοκούν, αλλά για να τους χρησιμοποιούν ως σύνδεσμο της πολιτείας⁴⁴.

Ο Πλάτων λοιπόν αντιλαμβάνεται την ευδαιμονία της πόλεως ως απόρροια της καλής οργάνωσης και ιεραρχίας, σύμφωνα με την οποία κάθε άτομο και κάθε «τάξη» επιτελεί κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο τον ρόλο για τον οποίο είναι προορισμένη στα πλαίσια πάντα της πόλης, ενώ απορρίπτεται ασυζητητί και η αντίληψη για ευδαιμονία μερικών, ολίγων, κάποιας «τάξης», εφόσον δεν θα υπάρχει καμιά μέρμνα για τους άλλους. Το συμπέρασμα το οποίο μπορεί, νομίζω, να συναχθεί είναι ότι η ευδαιμονία ενός πολίτη είναι συνάρτηση της ευδαιμονίας των άλλων πολιτών και επομένως, με άλλα λόγια, η ευδαιμονία των πολιτών βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με την ευδαιμονία της πόλεως ως συνόλου.

⁴³ Πλ. Πολ. 352 e.

⁴⁴ Πλ. Πολ. 519 e – 520 a.

5. Πολιτικές και ατομικές αρετές

Σύμφωνα με τον Γρ. Βλαστό⁴⁵, ο Πλάτων και ο Αριστοτέλης, πρεσβεύουν τη θέση ότι η σχέση ανάμεσα στην αρετή και την ευδαιμονία «είναι συστασιακή, αλλά μόνον εν μέρει υποστηρίζουν πως η αρετή είναι ένα κύριο, αλλά όχι το μοναδικό, πράγμα που είναι επιθυμητό για τον εαυτό του». Εν συνεχεία υποστηρίζεται η άποψη για «κυριαρχικότητα της αρετής», κατά τον Σωκράτη, ανάμεσα σε αντικρουόμενες αξίες ή ανάμεσα σε ανταγωνιστικά μεταξύ τους αγαθά⁴⁶.

Ο Πλάτων θεωρεί ότι η αρετή κατακτάται *θεία μοίρα*⁴⁷, με τη βοήθεια του Θεού και ενισχύεται με την άσκηση και την παιδεία. Κατά τον Πλάτωνα *ἀρετή ... ὑγίειά τέ τις ἂν εἴη και κάλλος και εὐεξία ψυχῆς*,

⁴⁵ Γρ. Βλαστός, *Σωκράτης: Εἰρωνευτής και ἠθικός φιλόσοφος*, 302 κ. ε. Από τον Βλαστό παρουσιάζονται (σ. 301-2) οι τρεις διαφορετικές αντιλήψεις των αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων για τη σχέση αρετής και ευδαιμονίας: α) «Ἡ σχέση εἶναι καθαρά ἐργαλειακή», β) «ἡ σχέση εἶναι συστασιακή, ἀλλά μόνον ἐν μέρει» και γ) «ἡ σχέση εἶναι συστασιακή in toto' κατ' αὐτούς ἡ ἀρετή εἶναι ἡ εὐδαιμονία». Πρβ. και Χ. Α. Τέζας, «Βιβλιοκρισία» του προαναφερθέντος έργου, 332 - 333, καθώς επίσης και Χ. Α. Τέζας, «Αρετή και ευδαιμονία κατά τον Επίκτητο», στο Χ. Α. Τέζας (επιμ.), *Επίκτητος: Η ζωή και το ἔργο του*, 104.

⁴⁶ Ο. π., 308 - 314.

⁴⁷ Πλ. *Μέν.* 99 ε: Ὡς Μένων ... ἀρετή ἂν εἴη οὔτε φύσει οὔτε διδακτόν, ἀλλὰ θεία μοίρα παραγινομένη ἄνευ νοῦ οἷς ἂν παραγίγηται, και 100 b: Ἐκ μὲν τοίνυν τούτου τοῦ λογισμοῦ, ὧς Μένων, θεία μοίρα ἡμῖν φαίνεται παραγινομένη ἡ ἀρετή οἷς ἂν παραγίγηται.

κακία δὲ νόσος τε καὶ αἰσχος καὶ ἀσθένεια⁴⁸. Καθὼς ὁ Ἀθηναῖος φιλόσοφος, ὅπως ἔχει ἤδη προαναφερθεῖ, διαιρεῖ τὴν ψυχὴν σε τρία μέρη, σύμφωνα με τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ γίνεταί καὶ ἡ διάκριση τῶν «τάξεων» στὴν πολιτεία, ἀνάλογα με τὸ ποιό ἐξ αὐτῶν μέρος τῆς ψυχῆς κυριαρχεῖ, προκύπτουν κατ' ἀναλογία τρεῖς ἀρετές: ἡ σοφία, ποὺ ἀνήκει στὸ λογιστικόν μέρος τῆς ψυχῆς, εἶναι ἀρετὴ ποὺ πρέπει νὰ χαρακτηρίζεται τοὺς ἀρχόντες, ἡ ἀνδρεία ποὺ ἀναλογεῖ στὸ θυμοειδές καὶ εἶναι ἀρετὴ τῶν φυλάκων καὶ, τέλος, ἡ σωφροσύνη ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὸ ἐπιθυμητικόν εἶναι ἀρετὴ ποὺ ἀνήκει στὴν τάξη τῶν δημιουργῶν⁴⁹. Ἡ δικαιοσύνη εἶναι ἡ ὑψίστη κατὰ Πλάτωνα ἀρετὴ ποὺ ἐνοποιεῖ καὶ ἐναρμονίζει ὅλες τὶς ἄλλες. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς παραπάνω κύριες ἀρετές, ὑπάρχει καὶ ἡ ὁσιότης ἢ εὐσέβεια⁵⁰. Αὐτές εἶναι οἱ ἀτομικὲς ἀρετές.

Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὶς ἀτομικὲς ἀρετές ὑπάρχουν καὶ οἱ πολιτικὲς ἀρετές ἢ ἀρετές τῆς πολιτείας⁵¹. Ὅπως ἐπισημαίνει ἡ Β. Π. Σολωμού-Παπανικολάου⁵², «ἡ ἀρετὴ θεωρεῖται ἀπὸ τὸν Πλάτωνα ὡς ἡ μόνη δυνατότητα ὀρθολογικοῦ σχεδιασμοῦ τοῦ βίου⁵³, ὡς ἡ προϋπόθεση *sine*

⁴⁸ Πλ. Πολ. 444 d - e.

⁴⁹ Πλ. Πολ. 427 e κ. ε.

⁵⁰ Πλ. Εὐθύφρ. 13 b, Λάχ. 199 d, Πρωτ. 329 c.

⁵¹ Βλ. σχετικὰ G. Klosko, "Demotike Arete in the Republic", *History of Political Thought* 3, (1982), 363-382.

⁵² Β. Π. Σολωμού-Παπανικολάου, *Ἀνθρώπινος βίος καὶ ἡδονὴ κατὰ τὸν Πλάτωνα*, 26.

⁵³ Πβ. E. R. Dodds, *Οἱ Ἕλληνες καὶ τὸ παράλογο*. Μτφρ.: Γ. Γιατρομανωλάκης, Ἀθήναι, Ἐκδ. Καρδαμίτσα, 1978, 176, ὅπου τονίζεται ὅτι ὁ Πλάτων ποτέ δὲν ἐπαύσε νὰ πιστεύει ὅτι «ἡ ἀρετὴ συνίσταται οὐσιαστικὰ ἀπὸ τὴν τεχνικὴ νὰ ζεῖ κανένας μὲ τρόπο ὀρθολογικό».

quia non για μια υγιή και ορθή οργάνωση της κοινωνίας και ως η βάση πάνω στην οποία πρέπει να θεμελιώνεται κάθε πολιτειακό οικοδόμημα».

Για να είναι αγαθή μια πόλη, κατά τον συγγραφέα της *Πολιτείας*, θα πρέπει να είναι σοφή, ανδρεία, σώφρων και δικαία⁵⁴, δηλαδή με άλλα λόγια για να συγκροτηθεί μια σωστή πολιτεία χρειάζεται να υπάρχουν πολίτες οι οποίοι θα κατέχουν τις τέσσερις αυτές αρετές. Όπως παρατηρεί ο Κ. Δεσποτόπουλος, «τό κύριο αυτό μέλημα στην ορθή πολιτεία, ή ἀρετοπλασία, στηρίζεται για τήν εκπλήρωσή του σέ μιά συστηματική θεωρία τῆς ἀρετῆς, συναρτημένη μέ σύστοιχη ψυχολογική, ἢ μάλλον ἀκέραιη ἀνθρωπολογική θεωρία»⁵⁵. Για τον λόγο αυτό το βασικό μέλημα όποιου πολιτεύεται πρέπει να είναι πώς να γίνουν όσο το δυνατόν καλύτεροι οι πολίτες⁵⁶.

Προϋπόθεση για τη δημιουργία τέτοιου είδους πολιτών είναι προφανώς η κατάλληλη παιδεία, η οποία στρεφόμενη προς αυτή την κατεύθυνση θα οδηγήσει στην αρετή. Έτσι η πολιτεία λειτουργώντας παιδευτικά, θα διαμορφώνει πολίτες ενάρετους και «η πολιτική αποκτά εδώ ηθικό περιεχόμενο, εφόσον έχει σκοπό της την ευτυχία που πηγάζει από τον ηθικό νόμο και το όφελος των πολλών»⁵⁷.

Στην κορωνίδα του πολιτικού οικοδομήματος του Πλάτωνα τοποθετείται ο φιλόσοφος - άρχων, ο οποίος είναι ο *άνηρ ό πεπαιδευμένος*, «ό φορέας όλων τών ἀρετῶν, ό ικανός καί για τήν θεωρία αλλά καί για τήν πράξη, ό άξιος όχι μόνο νά θεάται καθαρά τήν ιδέα στην οποία κατατείνει, αλλά καί ό άξιος νά πράττει σέ κάθε περίπτωση σάν άρχοντας ό,τι είναι προσφορώτερο για τήν πορεία προς

⁵⁴ Πλ. *Πολ.* 427 e - 434 c' πβ. 368 a - 369 a.

⁵⁵ Κ. Ι. Δεσποτόπουλος, *Πολιτική φιλοσοφία του Πλάτωνος*, 57.

⁵⁶ Πβ. Πλ. *Γοργ.* 515 b - c.

⁵⁷ Ειρήνη Α. Ε. Κωστή, «Ο Νυκτερινός Σύλλογος στα πλαίσια της πολιτικής φιλοσοφίας του Πλάτωνα», 27.

τήν ιδέα, ὁ φιλόσοφος πού εἶναι καί τέλειος πολιτικός, ἕνα πρόσωπο πού κείται πέρα ἀπό τή σχετικότητα τῶν ἱστορικών ὄντων»⁵⁸. Ὅπως συνεχίζει ὁ Κ. Τσάτσος⁵⁹, ὁ Πλάτων «ἔβλεπε τόν φιλόσοφο πολιτικό, ἀντίθετα μέ τούς πολιτικούς πού ζούσανε γύρω του, νά ἔχη τή συνείδηση τῆς ιδέας τῆς δικαιοσύνης καί ὅλων τῶν ἄλλων ἀρετῶν, ἀνώτερο ἀπό πάθη, ὀδηγούμενο στή δράση μόνο ἀπό τό λόγο, ἀπό τή σοφία, τή σωφροσύνη καί τήν ἀνδρεία».

6. Η δικαιοσύνη θεμέλιο της ενότητας της πόλεως και της ευδαιμονίας

Ὅπως προαναφέρθηκε, ἡ δικαιοσύνη⁶⁰ εἶναι ἡ μέγιστη ἀρετή, κατά τόν Πλάτωνα, ἀρετή που βρίσκεται πάνω ἀπό ὅλες τις ἄλλες, ἀποτελεῖ τήν βάση τους καί βοηθά ὅλες τις ἄλλες νά πραγματοποιηθοῦν. Ἡ δικαιοσύνη εἶναι ἐκεῖνη που δίνει στη σωφροσύνη, στην ἀνδρεία καί στη φρόνηση τή δύναμη νά γεννηθοῦν καί εξασφαλίζει τή διατήρησή τους⁶¹. Ταυτόχρονα

⁵⁸ Κ. Τσάτσος, «Φιλοσοφία καί Πολιτική», στο: Ἑλληνική Φιλοσοφική Ἑταιρεία, *Φιλοσοφία καί Πολιτική*, Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Καρδαμίτσα, 1982, 19 - 20.

⁵⁹ *Αυτόθι*, σ. 20

⁶⁰ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τήν ἔννοια τῆς δικαιοσύνης στην *Πολιτείαν* βλ. Μ. Β. Foster, "Plato's Conception of Justice in the *Republic*", *Philosophical Quarterly* 1 (1951), 206-217 P. Fireman, *Justice in Plato's Republic*. New York, Philosophical Library, 1957 R. Heinaman, "Social Justice In Plato's *Republic*", *Polis*, 15 (1998), 24-43, κ. ἄ.

⁶¹ Πλ. Πολ., 433 b - c: Δοκεῖ μοι ... τὸ ὑπόλοιπον ἐν τῇ πόλει ὧν ἐσκέμμεθα, σωφροσύνης καί ἀνδρείας καί φρονήσεως, τοῦτο εἶναι, ὃ πάσιν ἐκείνοις τήν

η δικαιοσύνη συνιστά για τον φιλόσοφο βασικό παράγοντα για τη δομή της *ὀρθῆς πολιτείας*.

Ο Πλάτων δείχνει ιδιαίτερη προτίμηση στη δικαιοσύνη ως την κορυφαία από όλες τις αρετές. Για να αντιληφθούμε τη σημασία που έχει γι' αυτόν η δικαιοσύνη ως θεμέλιο της ιδανικής κατ' αυτόν πολιτείας, αρκεί να λάβουμε υπόψη ότι το κορυφαίο έργο του, η *Πολιτεία*, έχει ως δεύτερο τίτλο, τον τίτλο *Περὶ δικαίου*⁶². Η συζήτηση για τη δικαιοσύνη αρχίζει από την αρχή σχεδόν της *Πολιτείας*⁶³ και ο Πλάτων αφιερώνει ένα μεγάλο μέρος του έργου του⁶⁴ προσπαθώντας να προσδιορίσει την έννοια της δικαιοσύνης, διατυπώνοντας και απορρίπτοντας ορισμούς βασισμένους στις επικρατούσες αντιλήψεις. Εν τέλει διατυπώνει την άποψη ότι δικαιοσύνη είναι *τὸ τὰ αὐτοῦ πράττειν καὶ μὴ πολυπραγμονεῖν*.⁶⁵

Ο Πλάτων, λοιπόν, δείχνει να αντιλαμβάνεται τη δικαιοσύνη ως *οἰκειοπραγίαν*⁶⁶ ο κάθε άνθρωπος, ο κάθε πολίτης οφείλει να σκέφτεται και να καταπιάνεται με τη δουλειά του, να μην αναμειγνύεται σε πολλές δουλειές και πολύ περισσότερο να μην επεμβαίνει στο έργο των άλλων.

δύναμιν παρέσχεν ὥστε ἐγγενέσθαι καὶ ἐγγενομένοις γε σωτηρίαν παρέχειν, ἕωσπερ ἂν ἐνή. καίτοι ἔφαμεν δικαιοσύνην ἔσεσθαι τὸ ὑπολειφθὲν ἐκείνων, εἰ τὰ τρία εὔροισμεν.

⁶² Διογ. Λ. III 57, 60.

⁶³ Από το 330 d, ήτοι τρεις σελίδες Stephanus από την αρχή (327 a) της *Πολιτείας*.

⁶⁴ Ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι μόνο στην *Πολιτείαν* ο όρος δικαιοσύνη και τα ομόρριζά του αναφέρονται 313 φορές.

⁶⁵ Πλ. Πολ. 433a. Η δικαιοσύνη ορίζεται επίσης και ως *ἡ τοῦ οἰκείου τε καὶ ἑαυτοῦ ἕξις καὶ πράξις* (Πολ. 433 e).

⁶⁶ Ο όρος *οἰκειοπραγία* χρησιμοποιείται από τον ίδιο τον Πλάτωνα (Πολ. 434 c 8).

Οι ρίζες της αντίληψης αυτής, έχει υποστηριχθεί, χωρίς ωστόσο ισχυρά επιχειρήματα, ότι «απλώνονται στις ταξικές διακρίσεις της αρχαίας αριστοκρατικής ομηρικής εποχής, όπου έπρεπε κανείς να ξέρει σωστά τη θέση που υπηρετεί»⁶⁷.

Η διερεύνηση της φύσης της δικαιοσύνης οδηγεί τελικά στο συμπέρασμα ότι αυτή συνίσταται στο να κάνει ο καθένας αυτό για το οποίο είναι προορισμένος και να επικεντρώνει τις προσπάθειές του στο να επιτελεί το ρόλο του με τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Όπως παρατηρεί ο Ι. Ν. Θεοδωρακόπουλος⁶⁸, «δικαιοσύνη είναι ή αρχή τής ισορροπίας και τής σταθερότητας τής πολιτείας και απαιτεί από κάθε “μέρος”, κάθε “τάξη”, να πράττει εκείνο που είναι ταγμένο σ’ αυτήν και που πάντοτε πρέπει να πράττεται εν αναφορᾷ πρὸς τὸ ὅλον τής πολιτείας». Προς επίτευξη του σκοπού αυτού, «ἐπιβάλλεται ή κοινωνική τοποθέτηση τοῦ κάθε ἀνθρώπου ... στό πλέγμα τής διανθρώπινης συμπεριφορᾶς, που είναι ή πολιτική κοινωνία ή, μονολεκτικά, ή πολιτεία, σύμφωνα προπάντων μέ τά χαρίσματα ή και τίς ἀδυναμίες που ἐνυπάρχουν στή “φύσιν” του»⁶⁹.

Η άποψη αυτή οδηγεί τον Πλάτωνα στη διάκριση των ρόλων των «τάξεων», από τις οποίες αποτελείται η ιδανική κατ’ αυτόν πολιτεία. Όπως ακριβώς ο κάθε άνθρωπος πρέπει να ασχολείται με ό,τι είναι από τη φύση του ικανός να κάνει, έτσι και η κάθε τάξη θα πρέπει να επιτελεί τη λειτουργία, για την οποία είναι προορισμένη και ικανή από τη φύση, δηλαδή με βάση τα φυσικά προσόντα των μελών της, σύμφωνα με τον

⁶⁷ Α. Ρ. Ραφαηλίδης, *Το Ανθρώπινο Αγαθόν στο διάλογο Γοργία και στα πρώτα Βιβλία Α - Δ της Πολιτείας του Πλάτωνα*, Αθήνα, Εκδ. «Παρασκήνιο», 1994, 183.

⁶⁸ Ι. Ν. Θεοδωρακόπουλος, «Η έννοια του ὅλου και ή πολιτεία. Ήμμεση και ἄμεση δημοκρατία», 15.

⁶⁹ Κ. Ι. Δεσποτόπουλος, *Πολιτική φιλοσοφία του Πλάτωνος*, 64.

μύθο των μετάλλων⁷⁰, ανάλογα με το μέταλλο, το υλικό από το οποίο έχουν γίνει τα μέλη της.

Αυτός είναι και ο τρόπος με τον οποίο, κατά τον Πλάτωνα, η πόλη θα λειτουργεί εύρυθμα ως όλον, θα εξασφαλίζεται δηλαδή το μεγαλύτερο γι' αυτήν αγαθό, δηλαδή η ενότητά της, προϋπόθεση *sine qua non* για τη ευδαιμονία της. Εύλογο είναι να συμπεράνει κανείς ότι η διάκριση και η μελέτη των *ήμαρτημένων* πολιτευμάτων και εν προκειμένω της δημοκρατίας, γίνεται με σκοπό τη διαπίστωση κατά πόσο η λειτουργία τους βοηθάει ή όχι στην πραγματοποίηση της δικαιοσύνης κατά τον Πλάτωνα και κατ' επέκταση πόσο δίκαιος είναι ο άνθρωπος, που αντιπροσωπεύει το κάθε πολίτευμα, δεδομένου μάλιστα ότι γίνεται αποδεκτό ότι ο δίκαιος άνθρωπος είναι καλύτερος από τον άδικο και ότι η δικαιοσύνη είναι καλύτερη από την αδικία⁷¹.

Η τελευταία αποδοχή αποτελεί «τὴ θέση ὅτι τὸ ἄτομο μπορεῖ νὰ ἀποκομίσει περισσότερὴ εὐτυχία ἀπὸ τὴ δικαιοσύνη παρὰ ἀπὸ ὁποιοδήποτε ἀγαθὸ ἐξασφαλισμένο μὲ ἀντίτιμο νὰ γίνεῖ ἄδικος ἄνθρωπος»⁷². Καθίσταται λοιπὸν σαφές ὅτι κατὰ τὸν Πλάτωνα ἡ δικαιοσύνη εἶναι ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ τὴν ἐπίτευξη τῆς ευδαιμονίας τόσο τοῦ ατόμου ὅσο καὶ ολόκληρης τῆς πόλεως. Γι' αὐτὸ ἡ δικαιοσύνη θεωρεῖται θεμέλιος λίθος γιὰ τὴν ἰδανικὴ κατὰ Πλάτωνα πολιτεία. Ἡ δικαιοσύνη λοιπὸν, ὅπως εἶναι σαφές ἰδιαίτερα στο Βιβλίον Δ τῆς *Πολιτείας*, καθίσταται μὴ ιδιότητα ὅλης τῆς πόλεως που βασιζέται

⁷⁰ Πλ. Πολ. 414 d - 415 c.

⁷¹ Πλ. Πολ. 358 c - d. Ο Πλάτων πιστεύει ὅτι ἡ δικαιοσύνη εἶναι ἓνα ἀγαθὸ κατ' ἐξοχὴν ἀπὸ τὴ φύση τοῦ καλοῦ καὶ ὄχι ἐξαιτίας μόνον τῶν συνεπειῶν τῆς. Ἐπιπλέον, κανένα καλὸ που ἀποκτήθηκε με τὴν αδικία δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι μεγαλύτερο.

⁷² Γρ. Βλασιός, *Πλατωνικὲς Μελέτες*, 171.

στη σχέση ανάμεσα στις τάξεις της⁷³. Και η δικαιοσύνη έγκειται, κατά τον Πλάτωνα, στην αρμονία μεταξύ των τριών δυνάμεων τόσο της ψυχής όσο και της πολιτείας.

7: Η μετάβαση από τις ήμαρτημένες στην όρθην πολιτεία

Ένα μεγάλο μέρος της Πολιτείας είναι, ως γνωστόν, αφιερωμένο στη διερεύνηση των προϋποθέσεων, υπό τις οποίες θα μπορούσε να εγκαθιδρυθεί η ιδανική πολιτεία και στην περιγραφή των χαρακτηριστικών που την διακρίνουν, αλλά ο Πλάτων έχει επίγνωση ότι οι προτάσεις του έχουν ένα χαρακτήρα μάλλον ουτοπικό⁷⁴ και ως εκ τούτου φαίνεται πως θα ήταν ευχαριστημένος, αν καθίστατο εφικτή η οργάνωση μιας πολιτείας που να είναι όσο το δυνατόν εγγύτερα στην ιδανική κατ' αυτόν πολιτεία⁷⁵.

⁷³ Αντίθετα ο Κ. Popper (*Η άνοιχτη κοινωνία και οι έχθροί της*), η πλατωνική δικαιοσύνη σημαίνει την υποταγή του μέρους στο όλον. Αυτή όμως η σχέση κατά τον Popper συγκρούεται με την αληθινή για τους Έλληνες έννοια της δικαιοσύνης που ταυτίζεται με την ισότητα. Μου φαίνεται όμως ορθότερη η θέση του E. Barker (*Greek Political Theory: Plato and his predecessors*, London, Methuen & Co., 1951 (=1918¹), 177), ο οποίος, αντίθετα με τον Popper, αναγνωρίζει την πλατωνική σύλληψη της δικαιοσύνης ως την πιο σύμφωνη με την ελληνική παράδοση.

⁷⁴ Ο Κ. Ι. Δεσποτόπουλος (*Πολιτική φιλοσοφία του Πλάτωνος*, 73) επισημαίνει: «Ο Πλάτων ... δέν έχει αὐταπάτες για τὰ ὅρια τῆς δυνατότητας νά εφαρμοσθεῖ στήν ιστορική πραγματικότητα μιά πολιτική, ριζικά ιστοριοπλαστική· αντίθετα, έχει επίγνωση για τίς σχεδόν ἀνυπερνίκτητες δυσχέρειες τῆς ἐφαρμογῆς μιᾶς τέτοιας πολιτικῆς.»

⁷⁵ Πολ. 473 a: Ἄρ' οἶόν τέ τι ... ἐπιτάττεις.

Αυτή, λοιπόν, η παραδοχή αναγκάζει τον Αθηναίο φιλόσοφο να διαθέσει ένα μέρος της έρευνάς του στην αποτίμηση των υπαρχόντων πολιτευμάτων και στην επισήμανση των ελλείψεών τους, εξαιτίας των οποίων κατά τη γνώμη του οι πόλεις δεν κυβερνώνται σωστά, και πολύ περισσότερο στην αναζήτηση των μεταβολών που θα μπορούσαν να γίνουν σε αυτά, ούτως ώστε να αγγίξουν την τελειότητα του ιδανικού πολιτεύματος που οραματίζεται ο ίδιος. Η ουσιαστικότερη έλλειψη που παρατηρεί ο Πλάτων και ταυτόχρονα η πιο σημαντική προϋπόθεση για να οργανωθεί μια πολιτεία κατά το πρότυπο της ιδανικής, είναι το αίτημα να βασιλεύσουν οι φιλόσοφοι ή να φιλοσοφήσουν οι λεγόμενοι βασιλείς και δυνάσται⁷⁶.

Η υπόσταση των γνησίως φιλοσοφούντων σκιαγραφείται πολύ παραστατικά από τον Πλάτωνα στον «μύθο του σπηλαίου»⁷⁷, όπου περιγράφονται ως απελευθερωθέντες δεσμώτες. Η αιτία που κρατά τους δεσμώτες στο σκότος είναι κατά κύριο λόγο η προσκόλλησή τους στις αδυναμίες και τα ελαττώματά τους. Επειδή ο «μύθος του σπηλαίου» έχει και πολιτική σημασία, οι *ήμαρτημένες* κατά τον Πλάτωνα πολιτείες μπορούν να τοποθετηθούν στο βάθος του σπηλαίου, ενώ η ιδανική στο φως. Ως εκ τούτου θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι τα χαρακτηριστικά των εκπροσώπων των *ήμαρτημένων* πολιτευμάτων, στους οποίους εκπροσώπους συμπεριλαμβάνεται και ο δημοκρατικός

⁷⁶ Πολ. 473 c - d: *Ἐὰν μὴ ... ἢ οἱ φιλόσοφοι βασιλεύσωσιν ἐν ταῖς πόλεσιν ἢ οἱ βασιλεῖς τε νῦν λεγόμενοι καὶ δυνάσται φιλοσοφήσωσι γνησίως τε καὶ ἰκανῶς, καὶ τοῦτο εἰς ταῦτόν συμπέσῃ, δύνάμις τε πολιτικῆ καὶ φιλοσοφίας, τῶν δὲ νῦν πορευομένων χωρὶς ἐφ' ἑκάτερον αἱ πολλὰ φύσεις ἐξ ἀνάγκης αποκλεισθῶσιν, οὐκ ἔστι κακῶν παῦλα ταῖς πόλεσιν, δοκῶ δ' οὐδὲ τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει.* Βλ. και πιο πάνω, σελ. 16, σημ. 10.

⁷⁷ Πολ. 514 a - 517 c. Για τον μύθο του σπηλαίου και τη σημασία του, βλ. και πιο κάτω, σελ. 58, σημ. 9.

άνθρωπος, σχετίζονται με τα αίτια που κρατούν τους δεσμώτες στο σκότος. Τα ζητήματα αυτά θα μελετηθούν διεξοδικότερα στο τρίτο Κεφάλαιο της παρούσας εργασίας.

Στο Βιβλίο Η της *Πολιτείας* ο Πλάτων, έχοντας ήδη εκθέσει τα χαρακτηριστικά της ιδανικής κατ' αυτόν πολιτείας, περνά στην εξέταση των υπόλοιπων τεσσάρων μορφών διακυβέρνησης. Δηλαδή «ό Πλάτων, εκτός από την πραξιολογική σύλληψη της “όρθης πολιτείας”, πραγματεύεται και τούς πολιτικούς σχηματισμούς της ιστορικής πραγματικότητας»⁷⁸. Η μετάβαση από πολίτευμα σε πολίτευμα, όπως αυτή περιγράφεται από τον Πλάτωνα, ακολουθεί την εξής σειρά: *τιμοκρατία, ὀλιγαρχία, δημοκρατία και τυραννίς*.

Πρώτη στην σειρά των *ήμαρτημένων* πολιτευμάτων, χρονικά και αξιολογικά, έρχεται η *τιμοκρατία* (544 c - 550 c). Ο *τιμοκρατικός* άνθρωπος, ο άνθρωπος δηλαδή που αντιστοιχεί στην *τιμοκρατίαν* ή *τιμαρχίαν*, είναι *μαχητικός* και *φιλόδοξος*. Στη συνέχεια έρχεται η *ὀλιγαρχία* (550 c - 555 b), όπου κυβερνούν οι πλούσιοι και ο *ολιγαρχικός* άνθρωπος παρουσιάζεται ως ο *πλεονέκτης* γιος του *τιμοκρατικού* άνδρος. Τρίτο κατά σειράν πολίτευμα είναι η *δημοκρατία* (555 b - 562 a), η οποία γεννιέται σύμφωνα με τον Πλάτωνα από τη διάβρωση της *ολιγαρχίας*. Η μετάβαση από την *ολιγαρχία* στη *δημοκρατία* γίνεται είτε με τη βία των όπλων είτε με τη φυγή των αντιπάλων. Ως τελική επιδίωξη και απώτερος στόχος της *δημοκρατίας* αναφέρεται η *ελευθερία*⁷⁹. Τελευταίο χρονικά και αξιολογικά στην κατάταξη των *ήμαρτημένων* *πολιτειῶν* έρχεται το πολίτευμα της *τυραννίδος* (562 a - 580 a).

⁷⁸ Κ. Ι. Δεσποτόπουλος, *Πολιτική φιλοσοφία του Πλάτωνος*, 141.

⁷⁹ Πλ. *Πολ.* 562 b - c: Ἄρ' οὖν ... φύσει ἐλεύθερος. Πρβ. *Πολ.* 557 b (βλ. και πιο κάτω, σελ. 50, σημ. 1).

Αυτή είναι η σειρά που ακολουθούν τα πολιτεύματα που παρεκκλίνουν από την ιδανική κατά τον Πλάτωνα πολιτεία⁸⁰, τα οποία ο Σωκράτης χαρακτηρίζει και «νοσήματα της πόλης».⁸¹ Αυτή δεν είναι απλώς μια κατάταξη των διαφορετικών τύπων παρεκκλιουσών πολιτειών, αλλά αποτελεί και μια παρουσίαση της ηθικής παρακμής, μια περιγραφή της φθίνουσας πορείας που ξεκινά από την τιμοκρατία και καταλήγει στην τυραννίδα. Στην Μεταπτυχιακή αυτή Διπλωματική εργασία θα μας απασχολήσει η περίπτωση της δημοκρατίας και πιο συγκεκριμένα ο χαρακτήρας του ανθρώπου που αντιστοιχεί στο πολίτευμα αυτό.

⁸⁰ Για περισσότερα σχετικά με την παθολογία των πολιτευμάτων βλ. Ε. Μικρογιαννάκης, *Παθολογία πολιτευμάτων στην αρχαιότητα*, Αθήνα, Έκδόσεις Καρδαμίτσα, 1990, καθώς επίσης και Ν. Μ. Σκουτερόπουλος, «Η διαλεκτική τῶν ἡμαρτημένων πολιτευμάτων», στο Γ. Μ. Σηφάκης (ἐπιμέλεια), *Κτερίσματα. Φιλολογικά μελετήματα ἀφιερωμένα στὸν Ἰω. Σ. Καμπίτση (1938-1990)*, Ἡράκλειο, Πανεπιστημιακὲς Ἐκδόσεις Κρήτης, 2000, 301-312.

⁸¹ Πολ. 544 c.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Ο ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ

1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Η Πολιτεία του Πλάτωνα, ένα από τα κορυφαία έργα πολιτικής φιλοσοφίας, όπως έχει ήδη αναφερθεί, όχι μόνο περιλαμβάνει την πρώτη συστηματική διερεύνηση πολλών από τα βασικότερα προβλήματα πολιτικής φιλοσοφίας, αλλά, επιπλέον, διερευνά τα προβλήματα αυτά με σπάνια εμβρίθεια κατά τρόπο υποδειγματικό. Γι' αυτό έχουν ιδιαίτερη σημασία οι απόψεις που διατυπώνει δια στόματος του Σωκράτη για τη δημοκρατική μορφή διακυβέρνησης και τον τρόπο ζωής που σχετίζεται μ' αυτήν.

Για να κατανοήσουμε καλύτερα την κριτική που ασκεί ο Πλάτων στη δημοκρατία, καθώς και τις αδυναμίες τις οποίες προσάπτει σ' αυτήν, είναι αναγκαίο να μελετήσουμε βαθύτερα τα κύτταρα του πολιτεύματος, που δεν είναι άλλα από τους ανθρώπους οι οποίοι το αποτελούν. Αλλά πριν προχωρήσουμε στην διεξοδική ανάλυση των χαρακτηριστικών του ανθρώπου που αποκαλείται «δημοκρατικός», που είναι και ο βασικότερος στόχος του Κεφαλαίου αυτού, ενδείκνυται, νομίζω, να διερευνηθούν συντόμως οι συνθήκες μέσα στις οποίες γεννιέται και διαμορφώνεται ο πολίτης αυτός και μαζί μ' αυτόν το πολίτευμα της δημοκρατίας.

Ο Πλάτων ορίζει τη δημοκρατία ως το πολίτευμα εκείνο στο οποίο επικρατεί «απόλυτη ελευθερία και παρρησία και υπάρχει η δυνατότητα να κάνει ο καθένας ό,τι θέλει»¹. Ο ορισμός αυτός, ωστόσο, δεν φαίνεται ν' αντιστοιχεί στη σύγχρονή του αθηναϊκή δημοκρατία, όπου, παρά την ελευθερία που επικρατούσε, σίγουρα δεν διέθετε ο καθένας τόσο μεγάλη «ἐξουσία ώστε να κάνει ό,τι θέλει». Γι' αυτό ορθά ο Barker² επισημαίνει ότι ο Πλάτων περιγράφει τη δημοκρατία με έναν ορισμό που με σημερινούς όρους θα ταίριαζε περισσότερο στην αναρχία.

Είναι βέβαια δύσκολο να δεχτούμε ότι ο Πλάτων υπέπεσε σ' ένα τέτοιο ατόπημα, να αποδώσει δηλαδή χαρακτηριστικά άλλου πολιτεύματος σ' αυτό που ο ίδιος ορίζει ως δημοκρατία, αφού μάλιστα γνώριζε πολύ καλά την πολιτική κατάσταση που επικρατούσε την εποχή του, αλλά και παλαιότερα. Ως εκ τούτου έχει υποστηριχθεί η άποψη ότι τα επιχειρήματα του Πλάτωνα για τις εγγενείς αδυναμίες της δημοκρατίας και την εν δυνάμει κατάπτωσή της σε τυραννίδα συνδέονται άρρηκτα με τις μεταφυσικές του αντιλήψεις και συγκεκριμένα με τη θεωρία των Ιδεών³.

Αλλά παρέχεται η ασφαλής εντύπωση ότι τόσο τα επιχειρήματα του Πλάτωνα, όσο και τα κίνητρά του, θεμελιώνονται πάνω σε ερεθίσματα και εμπειρίες που πηγάζουν από τη σύγχρονή του αθηναϊκή δημοκρατία, γιατί ο Πλάτων είχε βιώσει από κοντά τις κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις της εποχής του και τις αντιμετώπισε με τρόπο κριτικό. Η αθηναϊκή βέβαια δημοκρατία ως άμεση δημοκρατία, πολίτευμα δηλαδή που παρείχε τη δυνατότητα σε κάθε πολίτη να συμμετέχει στα κοινά και ν' αποφασίζει για τα ύψιστα ζητήματα της πόλης, έχει κερδίσει

¹ Οὐκοῦν πρῶτον μὲν δὴ ἐλεύθεροι, καὶ ἐλευθερίας ἢ πόλις μεστὴ καὶ παρρησίας γίγνεται καὶ ἐξουσία ἐν αὐτῇ ποεῖν ὅ,τι τις βούλεται; (Πολ. 557 b).

² E. Barker, *Greek Political Theory: Plato and his predecessors*, 254.

³ M. I. Finley, *Democracy Ancient and Modern*, London, Chatto & Windus, 1973, 73.

στα νεότερα χρόνια και τη σύγχρονη εποχή μάλλον τη γενική αποδοχή ως το τέλειο πολίτευμα. Μέσα σ' αυτά τα πλαίσια, η κριτική του Πλάτωνα στη δημοκρατία αποκτά ιδιαίτερη βαρύτητα.

Αυτή η κριτική δεν ενδείκνυται να μελετηθεί ως ένα απλό μέρος της πλατωνικής πολιτικής φιλοσοφίας και αποκομμένη από τις υπόλοιπες πτυχές της πλατωνικής σκέψης. Για το λόγο αυτό, η μελέτη του δημοκρατικού άνδρος θα πρέπει να γίνει με βασικό κριτήριο το αν και κατά πόσο αυτός, αλλά και κατά συνέπεια το πολίτευμα που αντιπροσωπεύει, εγγυώνται την εκπλήρωση των αρχών που ο Πλάτων θεωρεί ως βασικές για τη σωστή λειτουργία της πόλεως και κυρίως την επικράτηση της δικαιοσύνης, ατομικής και κοινωνικής.

2. Όρθη και ήμαρτημένα πολιτεῖαι κατά τόν Πλάτωνα

Στην αρχή του Βιβλίου Η της *Πολιτείας* ο Πλάτων, έχοντας ήδη παρουσιάσει με κάθε λεπτομέρεια την ιδανική κατ' αυτόν πολιτεία (η οποία κατά κάποιον τρόπο ανάγεται στη σφαίρα του ιδεατού), τα χαρακτηριστικά και τους θεσμούς της, προχωρεί στην εξέταση όλων των άλλων πολιτευμάτων, των γνωστών δηλαδή ιστορικών πολιτευμάτων. Τα πολιτεύματα αυτά, επειδή παρουσιάζουν άλλο περισσότερο και άλλο λιγότερο πολλές παρεκκλίσεις από το ιδανικό κατά τον Πλάτωνα πολίτευμα, ονομάζονται *ήμαρτημένα πολιτεῖαι*.

Όπως έχει αναφερθεί, ο Πλάτων υποστηρίζει ότι σε μια πολιτεία, για να κυβερνάται σωστά, μεταξύ άλλων θα πρέπει να είναι κοινές οι γυναίκες, κοινά τα παιδιά (τουλάχιστον όσον αφορά την τάξη των φυλάκων και των αρχόντων), κοινή η εκπαίδευση, κοινά όλα τα πολεμικά και ειρηνικά έργα. Σκοπός όλων αυτών είναι για τον Πλάτωνα

η ανάδειξη των αρίστων ανδρών, των ὀρθῶς φιλοσοφούντων, οὕτως ὥστε αυτοί να είναι σε θέση να αναλάβουν και την εξουσία.

Ἐχω υπαινιχθεί πως ο Πλάτων αναγνωρίζει ότι η ἀρίστη πολιτεία που περιγράφει έχει έναν μάλλον ουτοπικό χαρακτήρα, από τη στιγμή που ομολογεί ότι είναι δύσκολο να υποδείξει πώς αυτή θα μπορούσε να εφαρμοστεί στην πράξη⁴. Το γεγονός αυτό οδηγεί στην ανάγκη επισήμανσης μιας επιπλέον δυσκολίας που υπάρχει και ως προς την αποτύπωση της ιδεατής πολιτείας. Ο Πλάτων, ὅπως προαναφέρθηκε, έχει επίγνωση των δυσχερειών και γι' αυτό ομολογεί ότι θα ήταν ευχαριστημένος αν μπορούσε να οργανωθεί μια πόλη με έναν τέτοιο τρόπο που να προσεγγίζει όσο το δυνατόν περισσότερο τα πρότυπα εκείνης της ιδανικής⁵.

Παρ' ὅλο ὅμως που θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι αυτή η πολιτεία ανήκει τελικά στη σφαίρα του ιδεατού, ο Πλάτων «ὀραματίζεται καὶ σχεδιάζει τὴν ὀρθή πολιτική, τὴν ἀρίστη καθ' ἑαυτήν, δυσεπίτευκτη, ὅπως ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ, ἀλλὰ ἐφικτή⁶ ὅπως ἐπίμονα βεβαιώνει (540 d' πρβλ. 473 c, 499 c-d, 502 c, 541 b), ἄρκει νά συντρέξουν οἱ καιροί, καὶ συγκεκριμένα ἡ βιολογικὴ ἀκμὴ τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ τὸ σύστημα ἀνατροφῆς καὶ παιδείας»⁷. Γιατί η Πολιτεία είναι γραμμένη «με τέτοιο τρόπο, ὥστε να απαιτεῖ ἀπὸ τον ἀναγνώστη να κινεῖται

⁴ Τοῦτο μὲν δὴ μὴ ἀνάγκασέ με, οἷα τῷ λόγῳ διήλθομεν, τοιαῦτα παντάπασι καὶ τῷ ἔργῳ δεῖν γιγνόμενα <ἄν> ἀποφαίνειν (Πολ. 473 a).

⁵ Βλ. πιο πάνω, σελ. 46, σημ. 67.

⁶ «Οἱ θεσμοὶ τῆς, πιστεύει, δέν εἶναι ἀσύμμετροι, ἀλλὰ προσαρμοσμένοι στίς δυνατότητες καὶ στίς ἀνάγκες τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς κοινωνίας, ὄχι ὅμως ὅπως αὐτές ὑπάρχουν ἀπλῶς στή γνώριμὴ του ἐποχὴ καὶ περιοχὴ τῆς ἱστορίας, ἀλλὰ ὅπως ἐνδέχεται νά ὑπῆρξαν ἢ νά ὑπάρξουν κάποτε κάπου στή ζωὴ τῆς ἀνθρωπότητας.» (Κ. Ι. Δεσποτόπουλος, Πολιτικὴ Φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος, 26, σημ. 11)

⁷ Κ. Ι. Δεσποτόπουλος, Πολιτικὴ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος, 26-27.

συνεχώς και να διευρύνει την οπτική του στην τεράστια ακτίνα των ενδιαφερόντων που αγκαλιάζει, από τις κοινοτοπίες της εναρκτήριας συζήτησης ανάμεσα στον Σωκράτη και τον γέρο Κέφαλο έως τις πλατωνικές εξηγήσεις της φιλοσοφικής αντίληψης στην επιστημολογία και τη μεταφυσική των Βιβλίων E-Z»⁸.

Ο Πλάτων πιστεύει στην ύπαρξη κάποιων σταθερών και απόλυτων κριτηρίων αναφοράς, ένα από τα οποία είναι και η *ἀρίστη* πολιτεία. Αυτά τα πρότυπα βέβαια δεν είναι δυνατόν να γίνουν γνωστά μέσα από την παρατήρηση του αισθητού κόσμου και των ανθρωπίνων πράξεων, όσο και αν αυτές ομοιάζουν ή προσεγγίζουν τις απόλυτες εκείνες μορφές, γιατί δεν μπορούμε να γνωρίσουμε το τέλει με βάση τη γνώση του ατελούς.

Ωστόσο ο Πλάτων δεν σταματά εκεί, αλλά σε ένα δεύτερο επίπεδο ψάχνει να βρει ποια μειονεκτήματα υπάρχουν στις πόλεις και τις κάνουν να μην κυβερνώνται σωστά. Προσπαθεί να επισημάνει τις ατέλειες που υπάρχουν, με σκοπό να βρει τις μεταβολές που θα μπορούσαν να γίνουν, ώστε να βελτιωθεί η κατάσταση. Το συμπέρασμα μπορεί να συμπυκνωθεί στην αξίωσή του να κυβερνήσουν οι φιλόσοφοι ή να φιλοσοφήσουν οι κυβερνώντες.

Εξαιρετικά διαφωτιστική πάνω στο ζήτημα αυτό είναι και η εικόνα του σπηλαίου⁹. Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί ότι η

⁸ M. Schofield, "Approaching The Republic", στο Chr. Rowe and M. Schofield (eds.), *The Cambridge History of Greek and Roman Political Thought*, 202.

⁹ Πλ. Πολ. 514 a - 517 c. Μία εκτενής ανάλυσή της εικόνας του σπηλαίου θα υπερέβαινε κατά πολύ τα όρια της παρούσας εργασίας. Διεξοδικές αναλύσεις μπορεί να βρει κανείς σε όλες τις μεγάλες μελέτες για τον Πλάτωνα, όπως στα σχετικά σχόλια του J. Adam, του V. Von Wilamowitz-Moellendorff, και του W. Jaeger. Εν συντομία όμως μπορούμε να συμπεράνουμε ότι το βάθος του σπηλαίου αντικατοπτρίζει τον αισθητό κόσμο, ενώ το φως είναι ο νοητός κόσμος. Έτσι, ο μύθος του σπηλαίου εκτός από αξιολογική και οντολογική

παρακαταθήκη του ελληνικού (θρησκευτικού κυρίως) συμβολισμού μας καθιστά σαφές ότι ο μύθος αποτελεί την έκφραση μερικών από τις καθολικότερες πεποιθήσεις του ανθρώπου. Ο Πλάτων όχι μόνον υπήρξε κορυφαίος εκφραστής αυτής της παράδοσης, αλλά αναγνώριζε ότι ένα μεγάλο μέρος της αλήθειας, το ανώτερο ίσως, δεν μπορεί να αναλυθεί με λογικά επιχειρήματα και με την εν χρήσει γλώσσα¹⁰. Στις περιπτώσεις αυτές χρησιμοποιεί το μύθο, για να ξεπεράσει το λογικό αδιέξοδο. Οι λυθέντες δεσμώτες λοιπόν, στο μύθο του σπηλαίου, είναι αυτοί που έχουν την δυνατότητα να δουν την πραγματικότητα που υπερβαίνει τα όρια του αισθητού κόσμου και κατ' επέκταση αυτοί που αξίζουν να κυβερνήσουν.

Στην ιδανική πολιτεία του Πλάτωνα οι άρχοντες είναι οι φιλόσοφοι που έχουν ακολουθήσει και την κατάλληλη εκπαίδευση, ούτως ώστε να αποκτήσουν πρόσβαση στην Ιδέα του Αγαθού, η οποία θα τους επιτρέψει να γνωρίζουν τι είναι δίκαιο και έτσι να είναι σε θέση να κυβερνήσουν την πόλη με γνώμονα τη δικαιοσύνη¹¹. Ήδη από το Βιβλίο Δ της *Πολιτείας* έχει υποστηριχθεί ότι ο δίκαιος άνθρωπος είναι καλύτερος από τον άδικο¹² και ουσιαστικά αυτός είναι και ο πιο κατάλληλος για να διοικήσει την πόλη.

αξία, αποκτά και πολιτική σημασία, εφόσον στο βάθος του σπηλαίου είναι τα ήμαρτημένα πολιτεύματα, ενώ η ιδανική κατά τον Πλάτωνα πολιτεία, η όρθή, είναι το φως.

¹⁰ Έχει υποστηριχθεί και η αντίθετη άποψη, ότι δηλαδή οι ύψιστες αλήθειες της διαλεκτικής μπορούν να εκφραστούν με λόγια. Βλ. π. χ. K. Gaiser, "Plato's enigmatic lecture 'On the Good'", *Phronesis*, 25 (1980), 5-37, και συγκεκριμένα σ. 14-16, 27, 30-31, σημ. 31,33.

¹¹ Πλ. Πολ. 502 c, αλλά και 479 e - 484 e. Για την πρακτική λειτουργία του αγαθού στον Πλάτωνα και γενικότερα της θεωρίας των ιδεών βλ. Β. Π. Σολωμού-Παπανικολάου, *Ανθρώπινος βίος και ηδονή*, 104-118.

¹² Πλ. Πολ. 445 a - b.

Εφόσον μόνον οι πραγματικοί φιλόσοφοι είναι σε θέση να θεαθούν την Ιδέα του Αγαθού, οι υπόλοιποι που δεν μπορούν, δεν είναι σε θέση να γνωρίζουν τι είναι πραγματικά δίκαιο, ούτως ώστε να κυβερνήσουν την πόλη. Με βάση τουλάχιστον αυτό το κριτήριο, τα υπόλοιπα, τα ιστορικά πολιτεύματα, είναι παρεκβάσεις του ιδανικού πολιτεύματος και χαρακτηρίζονται από τον Πλάτωνα ως *ήμαρτημένα* και ως *νοσήματα τῆς πόλεως*¹³.

Αυτά τα πολιτεύματα λοιπόν κατατάσσονται ανάλογα με το πόσο παρεκκλίνουν από την ιδανική πολιτεία. Η σειρά αυτή λοιπόν που ακολουθούν είναι η εξής: τιμοκρατία, ολιγαρχία, δημοκρατία και τυραννίδα¹⁴. Αυτή δεν είναι απλώς μια κατάταξη σε μορφή απαρίθμησης, αλλά ο Πλάτων παρουσιάζει τα τέσσερα *ήμαρτημένα* πολιτεύματα με μια σειρά που δηλώνει φθορά και απομάκρυνση από την ιδανική γι' αυτόν πολιτεία, τόσο σε χρονολογικό όσο και σε αξιολογικό επίπεδο.

Κατά τον Ν. Μ. Σκουτερόπουλο¹⁵, «ὅπως κατὰ τὴν ἀναζήτηση τῆς οὐσίας τῆς δικαιοσύνης στὸ Β Βιβλίο (368 d κέ.), ἔτσι καὶ ἐδῶ ἡ πλατωνικὴ προσέγγιση γίνεται μὲ τὸ πρίσμα τῆς παραλληλότητας ψυχῆς καὶ πολιτείας. Σὲ κάθε πολίτευμα ἡ νοσηρὴ κατάσταση αἰσθητοποιεῖται ἀφενδὸς σὲ μεγέθυνση (*ἐν μείζονι*, 368d 5), ὅπως ἐκδηλώνεται στὴν πόλη, καὶ ἀφετέρου μὲ *σ μικρὰ γράμματα*, (368d 3), ὅπως ἐκδηλώνεται πρωτίστως στὴν ψυχὴ ἐκείνων ποὺ μὲ τὸν δεσπόζοντα ρόλο τους στὰ κοινὰ δίνουν κάθε φορὰ στὸ πολίτευμα τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματά του».

¹³ Πλ. Πολ. 544 c.

¹⁴ Ο.π.

¹⁵ Ν. Μ. Σκουτερόπουλος, «Ἡ διαλεκτικὴ τῶν *ήμαρτημένων* πολιτευμάτων», στο Γ. Μ. Σηφάκης (ἐπιμ.), *Κτερίσματα. Φιλολογικά μελετήματα ἀφιερωμένα στὸν Ἰω. Σ. Καμπίτση*, 305.

Σύμφωνα με την Ε. Μαραγγιανού-Δερμούση¹⁶, «Μέ τον ὄρο “πολιτεία” ὁ φιλόσοφος ἐννοεῖ τόσο το πολίτευμα ποὺ ἔχει μιά κοινωνία, ὅσο καί τό σύνολο τῶν μελῶν ποὺ τήν ἀποτελοῦν. Προκειμένου δέ ν’ ἀρχίσει τήν ἔρευνά του, ξεκινάει ἀπό τόν πυρήνα τῆς κάθε πόλης: τόν ἄνθρωπο ἢ τό πολυτιμότερο μέρος του, δηλαδή τήν ψυχή του». Στην ἀρχή, λοιπόν, τῆς περιγραφῆς τῶν τεσσάρων ἡμαρτημένων πολιτειῶν γίνεται ἡ ἐπισημάνση ὅτι σε καθεμία ἀπό αὐτές τις πολιτείες, τα πολιτεύματα, ἀντιστοιχεῖ ἕνας συγκεκριμένος χαρακτήρας, ἕνας τύπος ἀνθρώπινης ψυχῆς. Στη συνέχεια, ὁ Πλάτων κινεῖται μεθοδικά ἀπό τήν ἀνάλυση τοῦ κάθε πολιτεύματος στην εξέταση τοῦ χαρακτήρα ποῦ συνδέεται μ’ αὐτό. Καί ἡ φθορά ποῦ υποδηλώθηκε ὅτι υφίστανται τα πολιτεύματα, ξεκινώντας ἀπό τήν τιμοκρατία καί καταλήγοντας στην τυραννίδα, ἰσχύει κατ’ ἀναλογία ἐξίσου καί για τις ψυχές τῶν ἀνθρώπων ποῦ ἀποτελοῦν τα πολιτεύματα.

Κατ’ ἀνάγκη για τόν Πλάτωνα ὑπάρχουν καί τα ἀνάλογα προς τήν πολιτεία εἶδη ἀνθρώπινων χαρακτήρων, ἀφοῦ, ὅπως ἔχει ἤδη ἀναφερθεῖ, οἱ πολιτείες δέν γεννιοῦνται ἐκ δρυός οὔτ’ ἐκ πέτρας, ἀλλά ἀπό τα ἦθη τῶν ἀνθρώπων ποῦ τις ἀποτελοῦν¹⁷. Ἀφοῦ λοιπόν κατὰ τόν Πλάτωνα ὑπάρχουν πέντε εἶδη πολιτειῶν, «πέντε εἶναι καί αἱ κατασκευαῖ τῆς ψυχῆς καί ἀντίστοιχες προς τα πολιτεύματα. Λάθος υπολογιστικό στις γεννήσεις, δοξομανία, ἀγάπη τοῦ υλικοῦ πλούτου, ἐντονη ροπή προς κάθε μορφή ἐλευθερίας καί τελικῶς πλήρης δούλωση, ὁδηγοῦν τόν πολιτειακό βίον σε διαδοχικές καθιζήσεις»¹⁸.

¹⁶ Ε. Μαραγγιανού - Δερμούση, *Πλατωνικά Θέματα. Συστηματική προσέγγιση τῶν κυριότερων θεμάτων τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας*, Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Καρδαμίτσα, 1994, 134.

¹⁷ Πλ. Πολ. 544 d - e. Βλ. καί πιο πάνω, σελ. 13.

¹⁸ Ε. Μικρογιαννάκης, *Παθολογία πολιτευμάτων στήν ἀρχαιότητα*, 55.

Αυτά συμβαίνουν, κατά τον Πλάτωνα, όταν οι άνθρωποι και, κατ' επέκταση, η κοινωνία χάνουν βαθμιαία τον προσανατολισμό και απομακρύνονται από τους πραγματικούς στόχους τους. Όπως έχει παρατηρηθεί¹⁹, «προφανώς τὰ σχετικά σκιαγραφήματα τοῦ Πλάτωνα δὲν ἔχουν πολιτικὸ στόχο ἀλλὰ ἠθικὸ. Τὰ "ἀτελῆ" πολιτεύματα ἐξετάζονται γιὰ νὰ φωτιστοῦν οἱ διάφορες φάσεις τῆς ἀτομικῆς ἀμαρτίας, ὄχι γιὰ νὰ διατυπωθεῖ κάποια θεωρία τῶν πολιτικῶν θεσμῶν».

Ὁ χαρακτήρας του ανθρώπου που αντιστοιχεί στην ιδανική πολιτεία του Πλάτωνα, την αριστοκρατία, είναι όπως έχει περιγραφεί, αγαθός και δίκαιος²⁰. Ακολουθούν οι χαρακτήρες που αντιστοιχούν στις ἡμαρτημένες πολιτείες. Πρώτος κατατάσσεται ο φίλαρχος και φιλόδοξος χαρακτήρας, που αντιστοιχεί στην Κρητική και τη Λακωνική πολιτεία, την οποία ο Πλάτων ονομάζει τιμοκρατία ή τιμαρχία²¹. Η μετάβαση από την ιδανική πολιτεία στην τιμοκρατία, παρουσιάζεται όχι ως απλή

¹⁹ A. E. Taylor, *Πλάτων. Ὁ ἄνθρωπος καὶ τὸ ἔργο του*, 345.

²⁰ Για τον «χαρακτήρα του ατόμου και της πολιτείας» στην *Πολιτείαν* βλ. G. Brown, "The Character of the Individual and the Character of the State, in Plato's *Republic*", *Apeiron* 17, (1983), 43-47 για μία γενική ιδέα του δημοκρατικού πολιτεύματος ανά τους αιώνες βλ. J. Dunn (ed.), *Δημοκρατία. Το ταξίδι που δεν τελείωσε*, 508 π.Χ. - 1993 μ.Χ. Μτφρ.: Παναγιώτης Χιωτέλης, Αριστέα Παρίση, Αθήνα, Ινστιτούτο του βιβλίου - Α. Καρδαμίτσα, 1997, ενώ για τη δημοκρατία στην αρχαία Αθήνα βλ. J. K. Davies, *Democracy and Classical Greece*, Stanford, Stanford University Press, 1978' R. Sinclair, *Δημοκρατία και συμμετοχή στην αρχαία Αθήνα*. Μτφρ.: Ελένη Ταμβάκη, Αθήνα, Ινστιτούτο του βιβλίου-Α. Καρδαμίτσα, 1997 κ. ά.

²¹ Πλ. *Πολ.* 545 a - 550 b. Για την πτώση των πολιτευμάτων στον Πλάτωνα βλ. , A. E. Taylor, "Decline and Fall of The State in *Republic VIII*", *Mind* 48 (1939), 23-38' P. Coby, "Socrates on the Decline and Fall of Regimes: Books 8 and 9 of the *Republic*", *Interpretation* 21 (1993), 15-39.

μεταπολίτευση, αλλά ουσιαστικά ως φθορά της αριστοκρατίας. Καθετί που γεννιέται, υπόκειται σε φθορά. Έτσι για τον Πλάτωνα, αν και είναι δύσκολο βέβαια μια πολιτεία άριστα οργανωμένη να υποστεί μεταβολές, ωστόσο είναι πιθανόν τους άριστους άρχοντες να διαδεχθούν τέκνα που να μην είναι αντάξιά τους.

Το ενδεχόμενο αυτό έρχεται σε πλήρη συμφωνία με τον μύθο των μετάλλων²², όπου δηλώνεται, συν τοις άλλοις, ότι δεν πρέπει να λαμβάνεται υπόψη, κατά τρόπο απόλυτο, η καταγωγή, ιδιαίτερα όσον αφορά την εκλογή αρχόντων. Έτσι λοιπόν ο τιμοκρατικός άνθρωπος παρουσιάζεται ως μη αντάξιος γιος του αριστοκρατικού²³. Το γεγονός όμως αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα να μη δοθεί η πρέπουσα βαρύτητα ούτε στο ιδανικό εκπαιδευτικό σύστημα και έτσι να επέλθει φθορά, ανομοιότητα και ανάρμοστη ανωμαλία.

Το νέο αυτό πολίτευμα που προκύπτει είναι κάτι ανάμεσα στην αριστοκρατία και την ολιγαρχία, παίρνοντας στοιχεία και από τα δύο αυτά πολιτεύματα. Κυρίαρχο πάντως χαρακτηριστικό είναι, λόγω της επικράτησης του *θυμοειδούς* μέρους της ψυχής, η φιλαρχία και η φιλοδοξία. Με τον τρόπο αυτό, ο χαρακτήρας του ανθρώπου που αντιστοιχεί στο πολίτευμα αυτό είναι σε γενικές γραμμές φιλόδοξος²⁴.

²² Πλ. Πολ. 414 d - 415 c. Συνοπτικά, ο μύθος λέει ότι κάποτε ήρθε ο καιρός να έρθουν οι άνθρωποι στην επιφάνεια της γης από τα σπλάχνα της, όπου βρίσκονταν ως τότε. Προερχόμενοι από την ίδια μήτρα, όλοι μέσα στην πόλη είναι αδελφοί. Ο θεός όμως, όσους ήταν να άρχουν τους έκανε από χρυσό, τους επίκουρους από άργυρο και τους γεωργούς και τους δημιουργούς από χαλκό. Αλλά ενώ συνήθως οι άνθρωποι γεννούν παιδιά όμοιά τους, είναι δυνατό από χρυσό γονέα να γεννηθεί ασημένιο παιδί (και το αντίστροφο βέβαια).

²³ Πλ. Πολ. 549 c - 550 c.

²⁴ Πλ. Πολ. 545 d - 550 c. Είναι χαρακτηριστικά τα λόγια του πλατωνικού Σωκράτη (549 b): *Καὶ ἔστι μὲν γε ... τοιοῦτος ὁ τιμοκρατικὸς νεανίας, τῆ τοιαύτῃ πόλει ἔοικώς.*

Το πολίτευμα που ακολουθεί στη συνέχεια είναι η ολιγαρχία. Ολιγαρχική είναι, σύμφωνα με τον ορισμό που δίνει ο Πλάτων, η πολιτεία στην οποία κυβερνούν οι πλούσιοι, ενώ οι φτωχοί αποκλείονται από την εξουσία. Η πολιτεία αυτή, η *ὀλιγαρχία*, είναι *ἡ ἀπὸ τιμημάτων ... πολιτεί, ἐν ἧ οἱ μὲν πλούσιοι ἄρχουσι, πένητι δὲ οὐ μέτεστιν ἀρχῆς*.²⁵

Τον ίδιο ορισμό για την ολιγαρχία υιοθετεί και ο Αριστοτέλης²⁶. Η μετάβαση από την τιμοκρατία στην ολιγαρχία γίνεται, όταν αρχίσει να δίνεται μεγαλύτερη βαρύτητα στον πλούτο απ' ό,τι στην αρετή. Από τους φιλόδοξους και φιλότιμους ανθρώπους που συναντήσαμε στην τιμοκρατία, γεννιούνται φιλοχρήματοι και άπληστοι. Με τον τρόπο αυτό, ο ολιγαρχικός γιος του τιμοκρατικού ανθρώπου, καθιστά το λογιστικόν και το θυμοειδές μέρος της ψυχής του δούλους και υποπόδια του *ἐπιθυμητικοῦ*.²⁷

Για να κατανοήσουμε λοιπόν καλύτερα αυτές τις μορφές φθοράς και παρέκκλισης των *ἡμαρτημένων πολιτειῶν* από την ιδανική, θα πρέπει να δώσουμε ιδιαίτερη βαρύτητα στην τριμερή διαίρεση της ψυχής. Η δίκαιη ψυχή κυριαρχείται από το λογιστικόν της μέρος, το οποίο κρατά τα ηνία και διατηρεί τις αναλογίες των μερών της²⁸. Όσο προχωρεί η κάθοδος στα *ἡμαρτημένα πολιτεύματα*, γίνεται φανερό ότι τα άλλα, τα κατώτερα μέρη της ψυχής αναλαμβάνουν πρωταγωνιστικό ρόλο στις ψυχές των ανθρώπων που τα αποτελούν.

²⁵ Πλ. Πολ. 550 c - d.

²⁶ *Ἡ δ' ὀλιγαρχία πρὸς τὸ (συμφέρον) τῶν εὐπόρων* (Πολιτ. 1279 b 7-8).

²⁷ Πλ. Πολ. 553 d. Όπως χαρακτηριστικά γράφει (553 c 4-7): *ἄρ' οὐκ οἶει τὸν τοιοῦτον τότε εἰς μὲν τὸν θρόνον ἐκείνον τὸ ἐπιθυμητικόν τε καὶ φιλοχρήματον ἐγκαθίζειν καὶ μέγαν βασιλέα ποιεῖν ἐν ἑαυτῷ, τιάρας τε καὶ στρεπτοὺς καὶ ἀκινάκας παραζωννύντα;*

²⁸ Πλ. Πολ. 442 d.

Είναι φανερό ότι ο Πλάτων δίνει πολύ μεγάλη σημασία στην αναλογία ψυχής και πολιτείας²⁹. Ο χαρακτήρας της ψυχής του ατόμου παρουσιάζεται ως μικρογραφία της πολιτείας και το πολίτευμα εμφανίζεται σε πλήρη αναλογία με το μέρος της ψυχής του ανθρώπου που επικρατεί σ' αυτό. Έτσι η μετάβαση από το ένα πολίτευμα στο άλλο ακολουθεί μια φθίνουσα πορεία.

Μέσα σ' αυτά τα πλαίσια κάνει την εμφάνισή της η δημοκρατία, η οποία μας απασχολεί στην παρούσα εργασία. Η γέννηση της δημοκρατίας και τα χαρακτηριστικά του δημοκρατικού ανθρώπου θα αναλυθούν διεξοδικά στην επόμενη ενότητα. Με λίγα, ωστόσο, λόγια, η προσήλωση του ολιγαρχικού ανθρώπου, που έχει την εξουσία σε μια ολιγαρχική πολιτεία, στα πλούτη τον καθιστά άπληστο και δημιουργεί τεράστιες ανισότητες ανάμεσα σε πλούσιους και φτωχούς. Το γεγονός αυτό δημιουργεί κοινωνικές αναταραχές και έτσι η δημοκρατία γεννιέται, «όταν οί φτωχοί, έχοντας υπερισχύσει, άλλους τούς σκοτώνουν, κι άλλους τούς εξορίζουν, στους ύπολοίπους όμως δίνουν τὰ ἴδια πολιτικὰ δικαιώματα καὶ τὴν ἴδια συμμετοχὴν στα ἀξιώματα στὴ βάση τῆς ἰσότητος, καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰ ἀξιώματα σ' αὐτὸ τὸ πολίτευμα τὰ ἀναθέτουν μὲ κληρο»³⁰.

Με τον τρόπο αυτό πραγματοποιείται η εγκαθίδρυση της δημοκρατίας, η οποία προέρχεται από τη διάβρωση της ολιγαρχίας, και γίνεται είτε με τη βία των όπλων είτε όταν το αντίθετο κόμμα φοβηθεί

²⁹ Πλ. Πολ. 368 e και 434 d - 435 c.

³⁰ Πλ. Πολ. 557 a. Οι μεταφράσεις των χωρίων που παρατίθενται από την Πολιτείαν είναι του Ν. Μ. Σκουτερόπουλου, *Πλάτων. Πολιτεία*.

και δραπετεύσει από την πόλη³¹. Ως τελική επιδίωξη και απώτερος στόχος της δημοκρατίας αναφέρεται η ελευθερία.³²

Ο χαρακτήρας του δημοκρατικού ανθρώπου, ο οποίος έχει αρκετά κοινά στοιχεία με αυτόν του ολιγαρχικού πατέρα του, παρουσιάζει την ιδιαιτερότητα ότι λόγω της απεριόριστης ελευθερίας που επιδιώκει, καταλήγει να μην είναι σε θέση να ιεραρχήσει σωστά τις επιθυμίες του. Το χειρότερο όμως όλων είναι ότι με τον τρόπο αυτό καλλιεργούνται οι συνθήκες για την εμφάνιση της τυραννίδας, η οποία χαρακτηρίζεται από τον Πλάτωνα ως *τέταρτόν τε καὶ ἔσχατον πόλεως νόσημα*³³.

Όπως η απληστία και το κυνήγι του πλούτου και η παραμέληση όλων των άλλων καθίσταται η αιτία για την καταστροφή της ολιγαρχίας, με τον ίδιο τρόπο η αποκλειστική επιδίωξη του υπέρτατου για τη δημοκρατία αγαθού, που είναι η ελευθερία, επιφέρει την καταστροφή της. Γιατί η κατάχρηση της ελευθερίας γεννά την μεγαλύτερη και αγριότερη δουλεία και καλλιεργεί τις συνθήκες, για να εμφανιστούν άνθρωποι δούλοι των επιθυμιών τους, χωρίς κανέναν ηθικό ενδιασμό. Στο τέλος, όποιος καταφέρει και εξοντώσει όλους τους αντιπάλους του, παίρνει την εξουσία, εγκαθιδρύοντας την τυραννίδα³⁴. Για όλα αυτά όμως θα γίνει λόγος αμέσως παρακάτω.

³¹ Ο. π.

³² Πλ. Πολ. 557 b: *Οὐκοῦν πρότον μὲν δὴ ἐλεύθεροι, καὶ ἐλευθερίας ἢ πόλις μεστὴ καὶ παρρησίας γίγνεται, καὶ ἐξουσία ἐν αὐτῇ ποιεῖν ὅτι τις βούλεται;* Βλ. και πιο πάνω, σελ. 50' 562 b: *τὴν ἐλευθερίαν, εἶπον. τοῦτο γάρ που ἐν δημοκρατουμένη πόλει ἀκούσαις ἂν ὡς ἔχει τε κάλλιστον καὶ διὰ ταῦτα ἐν μόνη ταύτῃ ἄξιον οἰκεῖν ὅστις φύσει ἐλεύθερος.*

³³ Πλ., Πολ. 544 c.

³⁴ Πλ., Πολ. 566 a.

3. - Δημοκρατία και δημοκρατικός άνθρωπος

Ένα από τα ενδιαφέροντα θέματα της *Πολιτείας* του Πλάτωνα, το οποίο θα πρέπει να εξεταστεί διεξοδικά είναι, όπως προαναφέρθηκε, η αυστηρή - ομολογουμένως - κριτική που ασκεί ο Πλάτων στο πολίτευμα της δημοκρατίας. Κατά την εξέταση των τεσσάρων *ήμαρτημένων πολιτειών*, η δημοκρατία τοποθετείται από τον Πλάτωνα, τόσο χρονικά, όσο και αξιολογικά, στην προτελευταία θέση, ύστερα από την τυραννίδα και την ολιγαρχία. Κατά την άποψή του, μόνο η τυραννίδα είναι χειρότερη μορφή πολιτείας από τη δημοκρατία και περισσότερο απομακρυσμένη από την *ἀρίστην πολιτείαν*.

Εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων, οι σύγχρονοι μελετητές της *Πολιτείας* ξεκινούν με μία άποψη για τη δημοκρατία εντελώς διαφορετική από αυτήν του Πλάτωνα. Για μας η δημοκρατία δεν είναι η δεύτερη χειρότερη μορφή διακυβέρνησης μετά την τυραννίδα, αλλά η καλύτερη, αυτή που σεβόμαστε και αναγνωρίζουμε περισσότερο από τις άλλες. Για το λόγο αυτό η κριτική του Πλάτωνα για τη δημοκρατία ίσως εκ πρώτης όψεως φαίνεται παράξενη, ακόμα και για τους θαυμαστές της σκέψης του.

Είναι πιθανόν κάποιος να ερμήνευε τις απόψεις αυτές ως αποτέλεσμα των αριστοκρατικών αντιλήψεων και καταβολών του Πλάτωνα ή ακόμα να τις απέδιδε στη δυσαρέσκεια του Πλάτωνα για το δημοκρατικό πολίτευμα, γιατί σε καιρό δημοκρατίας θανατώθηκε ο πιο δίκαιος, κατ' αυτόν άνθρωπος³⁵, ο Σωκράτης³⁶. Εν τούτοις, ο Πλάτων

³⁵ *Ἐπιστ. Ζ*, 324 e.

παρουσιάζει τους Τριάκοντα τυράννους ως χρυσὸν ἀποδείξαντας τὴν ἔμπροσθεν πολιτείαν³⁷, τὴ δημοκρατία. Ωστόσο, για να συναγάγουμε οποιοδήποτε συμπέρασμα, θα πρέπει να μελετήσουμε διεξοδικότερα τα φιλοσοφικά επιχειρήματα που χρησιμοποιεί ο Πλάτων ασκώντας κριτική στη δημοκρατία.

Βασικό αξίωμα της Πολιτείας του Πλάτωνα, όπως έχει ήδη αναφερθεί, αποτελεί ἡ ἀποψη ὅτι ἡ πολιτεία εἶναι ἀναλογία καὶ προϊόν τῆς ψυχῆς τῶν πολιτῶν τῆς. Αντικατοπτρίζει, ἀλλὰ καὶ προέρχεται ἀπὸ τὴν τάξη που επικρατεῖ στὴν ψυχὴ τῶν πολιτῶν που τὴν συναπαρτίζουν καὶ ἀντίστροφα, κάθε πολίτευμα πλάθει, διαμορφώνει τὸν ἀντίστοιχο πολίτη.

Σύμφωνα με ὅσα υποστηρίζει ὁ Πλάτων στὴν Πολιτεία, ἡ ἀναλογία ἀνάμεσα στὴν πόλη ὡς κάτι μεγαλύτερο καὶ στὴν ψυχὴ τοῦ ατόμου ὡς μικρογραφία τῆς πόλης, μεταφέρεται καὶ σε ἐπίπεδο δικαιοσύνης. Ἡ σχέση αὐτὴ ἀναδεικνύεται ἀκόμα στενότερη ἀπ' ὅ,τι φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως. Ἡ δικαιοσύνη στὴν ψυχὴ τοῦ ατόμου ὁμοιάζει με αὐτὴν που ὑπάρχει στὴν πόλη³⁸ καὶ αὐτὰ τὰ δύο εἶδη

³⁶ Βλ. Ἐπιστολὴ Ζ, 395 b - c, ὅπου ὁ Πλάτων, με μεγάλη πικρία ἀναφέρει: *κατὰ δὲ τινα τύχην αὐτὸν τὸν ἑταῖρον ἡμῶν Σωκράτη τοῦτον δυναστεύοντες τινες εἰσάγουσιν εἰς δικαστήριον, ἀνοσιωτάτην αἰτίαν ἐπιβαλόντες καὶ πάντων ἥκιστα Σωκράτει προσήκουσαν ὡς ἀσεβῆ γὰρ οἱ μὲν εἰσήγαγον, οἱ δὲ κατεψηφίσαντο καὶ ἀπέκτειναν τὸν τότε τῆς ἀνοσίου ἀγωγῆς οὐκ ἔθελήσαντα μετασχεῖν περὶ ἓνα τῶν τότε φευγόντων φίλων, ὅτε φεύγοντες ἐδυστύχουν αὐτοί.*

³⁷ Ἐπιστ. Ζ, 324 e.

³⁸ Πλ. Πολ. 435 b: *καὶ δίκαιος ἄρα ἀνὴρ δικαίας πόλεως κατ' αὐτὰ τὸ τῆς δικαιοσύνης εἶδος οὐδὲν διοίσει, ἀλλ' ὅμοιος ἔσται* 441 c - d καὶ κυρίως d 5-6:

δικαιοσύνης μετέχουν στην ίδια *Ιδέα* της δικαιοσύνης. Πολύ περισσότερο όμως ο Πλάτων επιμένει ότι μία *πόλις* μπορεί να είναι δίκαιη μόνον, αν επικρατεί η δικαιοσύνη στις ψυχές των πολιτών της και το αντίστροφο. Η πολιτική δικαιοσύνη και η δικαιοσύνη της ψυχής δεν είναι μόνον όμοιες σε μορφή, αλλά η καθεμιά είναι προϋπόθεση για την ύπαρξη της άλλης.

Ο Πλάτων ισχυρίζεται ότι η ουσία της δικαιοσύνης, για να γίνει αντιληπτή, απαιτεί ανθρώπους με μεγάλη οξυδέρκεια και προς επίρρωση της άποψής του αναφέρει το εξής παράδειγμα: «Ἄν ἔβαζαν σὲ ἄνθρώπους, οἱ ὅποιοι δὲν ἔχουν πολὺ δυνατὴ ὄραση, να διαβάσουν ἀπὸ μακρινὴ ἀπόσταση μικρὰ γράμματα, κι ἔπειτα κάποιος ἀντιλαμβάνόταν ὅτι τὰ ἴδια αὐτὰ γράμματα εἶναι γραμμένα καὶ κάπου ἄλλοῦ, σὲ μιὰ μεγαλύτερη ἐπιφάνεια, πὶὸ μεγάλα, θὰ τοὺς φαινόταν, νομίζω, τύχη ἀναπάντεχη ἂν διαβαζοντας πρῶτα τὰ μεγαλύτερα, κοιτοῦσαν ἔπειτα τὰ μικρότερα, ἐξετάζοντας ἂν εἶναι ὅμοια μὲ ἐκεῖνα»³⁹.

Αυτό το μεγαλύτερο που έχει κατά νου ο Πλάτων είναι η *πόλις*. Κατ' αυτόν τον τρόπο, όπως υπάρχει δικαιοσύνη και σε έναν άνθρωπο, υπάρχει και σε ολόκληρη πολιτεία' και καθώς η πολιτεία είναι κάτι μεγαλύτερο από τον άνθρωπο, ίσως να υπάρχει και περισσότερη δικαιοσύνη σ' αυτήν και μπορεί να γίνει η βάση της μελέτης. Έτσι προτείνει να ερευνηθεί πρώτα η φύση της δικαιοσύνης στις πόλεις, όπου αυτή η αρετή επιδεικνύεται σε ευρύτερη κλίμακα και είναι πιο ευδιάκριτη και έπειτα, χρησιμοποιώντας αυτήν ως πρότυπο, να εξεταστεί η δικαιοσύνη στην ατομική ψυχή, όπου ο ουσιώδης χαρακτήρας της δικαιοσύνης, παρότι εμφανίζεται με μικρότερα γράμματα, είναι ο ίδιος.

καὶ δίκαιον ... οἶμαι φήσομεν ἄνδρα εἶναι τῷ αὐτῷ τρόπῳ ὥπερ καὶ πόλις ἦν δικαία.

³⁹ Πλ. Πολ. 368 d.

Η αναλογία αυτή ατομικής ψυχής και πολιτείας αναδεικνύεται και κατά την περιγραφή της ιδανικής για τον Πλάτωνα πολιτείας, αλλά συνεχίζει να είναι έντονη και κατά τη διάρκεια γένεσης και φθοράς των τεσσάρων *ήμαρτημένων* πολιτειών. Για να είναι μια πόλις δίκαιη κατά τον Πλάτωνα, τα μέλη της θα πρέπει να αποδέχονται την κατάλληλη γι' αυτά θέση στην διάκριση των τάξεων και το καθένα απ' αυτά να ασκεί τη λειτουργία για την οποία είναι προορισμένα, ανάλογα με τη σύσταση της ψυχής τους.

Βασική προϋπόθεση επίσης, όπως έχει αναφερθεί και στο προηγούμενο κεφάλαιο⁴⁰ είναι η *οίκειοπραγία*: ο κάθε πολίτης πρέπει να αυτοπεριορίζεται στο να κάνει τη δουλειά του, να μην πολυπραγμονεί και να αποφεύγει να αναμειγνύεται σε λειτουργίες οι οποίες είναι προορισμένες για άλλους⁴¹. Ως εκ τούτου, η διακυβέρνηση θα πρέπει να ανατίθεται και να ασκείται από άτομα τα οποία είναι από τη φύση τους αρμόδια, αλλά έχουν λάβει και την ανάλογη παιδεία.

Μέσα σε αυτά τα πλαίσια που έχουν περιγραφεί μπορούμε να εντάξουμε και την περίπτωση της δημοκρατίας. Η δημοκρατική πόλη που περιγράφεται δια στόματος Σωκράτη έχει δύο βασικά χαρακτηριστικά, την ελευθερία των πολιτών της και την προσήλωσή της στην αρχή της ισότητας⁴². Αυτό για τον Πλάτωνα συνεπάγεται ότι οι πολλές και διαφορετικές επιδιώξεις εκείνων που ζουν στην πόλη δεν μπορούν να καταταγούν σύμφωνα με τη φυσική τους αξία.

Η δημοκρατική πόλη περιγράφεται ως «γεμάτη από ελευθερία και από ελευθερία λόγου»⁴³. Οι πολίτες της έχουν το δικαίωμα να κάνουν

⁴⁰ Βλ. πιο πάνω, σελ. 47.

⁴¹ Πλ. Πολ. 433 a: *τὸ τὰ αὐτοῦ πράττειν καὶ μὴ πολυπραγμονεῖν δικαιοσύνη ἐστι*. Πρβ. 433 b.

⁴² Πλ. Πολ. 558 c: *ισότητά τινά ὁμοίως ἴσοις τε καὶ ἀνίσοις διανεμούσα*.

⁴³ Πλ. Πολ. 557 b.

ό,τι θέλουν, επιλέγοντας εκείνες τις δραστηριότητες που τυχαίνει, για οποιονδήποτε λόγο, να τους ικανοποιούν και να τους ευχαριστούν εκείνη τη στιγμή. Όλοι οι διαφορετικοί τρόποι ζωής ανθούν στη δημοκρατική πόλη και έτσι ο καθένας μπορεί να υιοθετήσει όποιον επιθυμεί και για όσο χρονικό διάστημα επιθυμεί.

Σύμφωνα με τον Πλάτωνα, η δημοκρατία «κινδυνεύει» να θεωρηθεί ως το καλύτερο πολίτευμα απ' όλα, επειδή μοιάζει με *ίμάτιον ποικίλον πᾶσιν ἄνθεσι πεποικιλμένον*, έτσι όπως είναι «στολισμένη» με κάθε λογής ήθη. Και όπως οι γυναίκες και τα παιδιά θαυμάζουν την ποικιλία σε στολίδια, έτσι πολλοί μπορεί να θεωρήσουν τη δημοκρατία ως το καλύτερο πολίτευμα λόγω της ποικιλίας της⁴⁴.

Η δημοκρατία λοιπόν χαρακτηρίζεται από την εκθαμβωτική ποικιλία ανθρωπινων χαρακτήρων και τρόπων ζωής που επιτρέπει να υπάρχουν και που περικλείει. Και είναι δυνατόν για τον Πλάτωνα σε μια τέτοια πολιτεία να βρει κανείς τα πάντα, ακόμα και σε πολιτικό επίπεδο. Η δημοκρατία, όπως και κάθε άλλο πολίτευμα, αντικατοπτρίζει, αλλά ταυτόχρονα βοηθάει και στη διαμόρφωση της ζωής των πολιτών που την συναπαρτίζουν. Όπως η ζωή του δημοκρατικού ανθρώπου, έτσι και η δημοκρατούμενη πόλις χαρακτηρίζεται από ελευθερία, πειραματισμό, κινητικότητα και ποικιλία, αφού, όπως επισημάνθηκε, μια πολιτεία αποτελείται από ανθρώπους και πολύ περισσότερο από τα ήθη και τους χαρακτήρες τους.

Ο Πλάτων αντιλαμβάνεται αυτή τη σχέση ανάμεσα στην πολιτεία και τα μέλη της ως μία αναλογία. Η πολιτεία με αυτή την έννοια είναι η μεγέθυνση του αντιπροσωπευτικού της ανθρώπου ή το αντίστροφο, το

⁴⁴ Πλ. Πολ. 557 c: κινδυνεύει ... καλλίστη αὕτη τῶν πολιτειῶν εἶναι ὡσπερ ἰμάτιον ποικίλον πᾶσιν ἄνθεσι πεποικιλμένον, οὕτω καὶ αὕτη πᾶσιν ἤθεσιν πεποικιλμένη καλλίστη ἂν φαίνοιτο. καὶ ἴσως μὲν, ἦν δ' ἐγώ, καὶ ταύτην, ὡσπερ οἱ παῖδες τε καὶ αἱ γυναῖκες τὰ ποικίλα θεώμενοι, καλλίστην ἂν πολλοὶ κρίνειαν.

άτομο είναι ο μικρόκοσμος της πολιτείας της οποίας είναι μέρος. Ως εκ τούτου, μέσα σ' αυτά τα πλαίσια θα πρέπει να γίνει η εξέταση του δημοκρατικού ανθρώπου.

4. Τα χαρακτηριστικά του δημοκρατικού ανθρώπου

Παρ' όλο που έχει αποτελέσει επανειλημμένα αντικείμενο διερεύνησης η κριτική που ασκεί ο Πλάτων στο δημοκρατικό πολίτευμα και πολλά έχουν γραφεί ενδείκνυται, νομίζω, να επικεντρωθεί η προσοχή μας σ' ένα χωρίο του Βιβλίου Η της *Πολιτείας*⁴⁵, όπου περιγράφεται ο δημοκρατικός άνθρωπος, αυτός του οποίου η ψυχή και ο χαρακτήρας συνθέτουν τη δημοκρατική πολιτεία και αποτελεί κατά κάποιον τρόπο τη μικρογραφία της.⁴⁶ Ο Πλάτων στο χωρίο αυτό περιγράφει λεπτομερώς το χαρακτήρα του δημοκρατικού ανθρώπου, του οποίου η ψυχή αποτελεί το μικρόκοσμο του δημοκρατικού πολιτεύματος. Σύμφωνα με τον J. Adam⁴⁷, η πλατωνική περιγραφή της γενέσεως του δημοκρατικού ανθρώπου είναι ένα από τα πιο μεγαλειώδη και θαυμάσια γραπτά δείγματα σε όλη την παγκόσμια γραμματεία, αρχαία και νεότερη.

Ο δημοκρατικός άνθρωπος ως φίλος της ισονομίας, σύμφωνα με την αντίληψη του Πλάτωνα, «βγάζει μιὰ ζωὴ κἀνοντας καθημερινὰ τὸ

⁴⁵ Πλ. Πολ. 559 d κ. ε.

⁴⁶ Για μία άποψη γενικά για τη δημοκρατία, την ισότητα και τη σχέση τους με τα πλατωνικά είδη στο Βιβλίο Η της *Πολιτείας* βλ. Arlene W. Saxonhouse, "Democracy, Equality, and Eidê: A Radical View from Book 8 of Plato's *Republic*", *The American Political Science Review*, 92 (1998), 273-283, και ιδιαίτερα 276-283.

⁴⁷ J. Adam, *The Republic of Plato*, vol. 2, 240.

χατίρι τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης ἐπιθυμίας, ὅπως τοῦ ἔρχονται, ἄλλοτε μεθώντας μὲ κρασί καὶ μὲ τοὺς ἤχους τοῦ αὐλοῦ, ἄλλοτε πίνοντας μόνο νεράκι, προσπαθώντας νὰ ἀδυνατίσει, ἄλλοτε πάλι γυμνάζοντας τὸ κορμί του, ἄλλοτε μὴ κάνοντας τίποτα καὶ ἀδιαφορώντας γιὰ τὰ πάντα, καὶ ἄλλοτε παριστάνοντας ὅτι ασχολεῖται τάχα μὲ τὴ φιλοσοφία. Συχνά μπαίνει στὴν πολιτική, πετάγεται ἀπάνω καὶ λέει καὶ κάνει ὅ,τι τοῦ ἔρθει ἂν πρὸς στιγμὴν νιώσει θαυμασμὸ γιὰ κάποιους στρατιωτικούς, στρέφεται κατὰ ἑκεῖ, ἂν πάλι γιὰ κάποιους ἐπιχειρηματίες, στρέφεται στὴ δική τους δραστηριότητα »⁴⁸.

Ὁ Πλάτων συνεχίζει τὴν παρουσίαση τοῦ δημοκρατικοῦ ἀνθρώπου με τὸ συμπέρασμα ὅτι γενικά «οὔτε τάξη καμία ὑπάρχει στὴ ζωὴ του οὔτε ἐσωτερικὴ συνοχὴ, ἀλλὰ χαρακτηρίζοντας αὐτὴ τὴ ζωὴ γλυκιά, ἐλεύθερη καὶ τρισευτυχισμένη, δὲν τὴν ἀλλάζει μὲ τίποτα»⁴⁹. Στὴν αξιολογικὴ κλίμακα τοῦ δημοκρατικοῦ πολίτη, ἐνός ἀνθρώπου πολυσύνθετου καὶ πολυποίκιλου, δὲν ὑπάρχουν καθόλου ἐμφυτεῖς διακρίσεις ἀνάμεσα σ' αὐτές τις ἐπιδιώξεις. Τὶς θεωρεῖ ὅλες ἐξίσου εὐλογες καὶ ἀξίες ἐπιδίωξης καὶ ἀπορρίπτει τὴν ἰδέα ὅτι θα μπορούσαν νὰ καταταγοῦν σὲ κάποια καθορισμένη αξιολογικὴ σειρά.

Πάνω ἀπ' ὅλα ὅμως, ὁ δημοκρατικὸς ἀνθρώπος πιστεύει βαθύτατα στὴν ἐλευθερία καὶ στὴν ἰσότητα. Αὐτές τὶς ἀρχές πρεσβεύει καὶ αὐτές καθοδηγοῦν τὴ ζωὴ του, αὐτές εἶναι που καθορίζουν τὴν ψυχὴ τοῦ δημοκρατικοῦ πολίτη καὶ αντικατοπτρίζονται στὸ πολίτευμα τῆς πόλεώς του, ὅπου ὅλοι συμπεριφέρονται ὡς ἴσοι. Σὲ μιὰ τέτοια πολιτεία ἀκόμα καὶ οἱ ἀρχόντες ἐπιλέγονται ἀνάμεσα ἀπὸ ἴσους (ὅπως ἦταν ἡ διαδικασία τῆς κλήρωσης που ἀκολουθοῦνταν στὴν ἀρχαία Αθήνα γιὰ τὴν ἐκλογή σὲ κάποια αξιώματα), γεγονός που καθιστᾶ τὴ δημοκρατία, κατὰ γενικὴ ὁμολογία, τὸ μοναδικὸ πολίτευμα που δὲν ἀπαιτεῖ καὶ δὲν συνεπάγεται τὴν ἀναγνώριση κάποιας σειρᾶς κατάταξης ἀνάμεσα σ'

⁴⁸ Πλ. Πολ. 561 c - d.

⁴⁹ Ο. π.

αυτούς που επιλέγονται, γεγονός που είχε και θετικές και αρνητικές συνέπειες.

Από την περιγραφή του δημοκρατικού άνδρος εύκολα, νομίζω, καθίσταται σαφές ότι τη διακρίνει βέβαια η υπερβολή, αλλά ότι πολλές επισημάνσεις της για τον τρόπο ζωής σε μια δημοκρατία σύγχρονη είναι ορθές, όπως για παράδειγμα όσον αφορά τη δυνατότητα του καθενός να επιλέγει τον τρόπο της ζωής του.

Επιπροσθέτως, συμπαθούμε βαθύτατα την αεικίνητη ενέργεια, την ίδια που διακρίνει τον δημοκρατικό άνθρωπο του Πλάτωνα, την ακόρεστη περιέργεια για ένα πλήθος ετερογενών επιδιώξεων - από τη μουσική και τη διασκέδαση, μέχρι την πολιτική και τη φιλοσοφία. Αντίθετα, αποφεύγουμε να δημιουργήσουμε έναν γενικό τύπο σύμφωνα με τον οποίο θα καθορίζαμε μια ιεραρχική σειρά κατάταξης αυτών των επιλογών για τη ζωή μας.

Έτσι λοιπόν, η κριτική που ασκεί ο Πλάτων στο δημοκρατικό τρόπο ζωής αποκτά ιδιαίτερη σημασία, καθόσον μάλιστα όχι μόνο δείχνει να είναι αυστηρός με το πολίτευμα το οποίο στις μέρες μας θεωρείται ως η καλύτερη μορφή διακυβέρνησης που έχει επινοηθεί από τον άνθρωπο, αλλά πολύ περισσότερο γιατί επικρίνοντας τον δημοκρατικό άνθρωπο και τα ιδανικά τα οποία πρεσβεύει, μοιάζει σε ένα μεγάλο βαθμό να ασκεί αυτή την κριτική και στους πολίτες μιας σύγχρονης δημοκρατίας.

Οπωσδήποτε οι προαναφερθείσες απόψεις του Πλάτωνα για τον δημοκρατικό άνθρωπο, τα χαρακτηριστικά του και τις συνήθειές του, φαίνονται - τουλάχιστον - αρκετά επίκαιρες για την εποχή μας. Θα διαπιστώσει κανείς όμως ότι διακρίνονται από υπερβολή, αφού κρίνει εντελώς αρνητικά τον δημοκρατικό άνθρωπο και το δημοκρατικό πολίτευμα και δεν βλέπει σ' αυτό κανένα θετικό στοιχείο. Σε κάθε περίπτωση, οι απόψεις του Πλάτωνα μπορούν ν' αποτελέσουν αφετηρία για γόνιμο προβληματισμό.

Μια εύκολη λύση θα ήταν να κατατάξει κανείς τον Πλάτωνα στους «εχθρούς της ανοιχτής κοινωνίας» και της δημοκρατίας⁵⁰. Επιπλέον, «αν δεχτούμε τη σύγχρονη εξιδανικευμένη μορφή για τη δημοκρατία, τότε η κριτική του Πλάτωνος είναι είτε άσχετη είτε άχρηστη, εφ' όσον αναφέρεται σε μία μορφή διακυβερνήσεως που πλέον δεν εφαρμόζεται και κατά γενική ομολογία δεν μπορεί να αναβιώσει»⁵¹. Πριν όμως οδηγηθούμε σε οποιοδήποτε συμπέρασμα, θεωρώ αναγκαίο να μελετήσουμε διεξοδικότερα την ανάλυση που επιχειρεί ο Πλάτων στο χαρακτήρα του δημοκρατικού ανθρώπου.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημανθεί ότι σύμφωνα με το πλατωνικό μοντέλο της τριμερούς διαίρεσης της ψυχής, για να επικρατήσει η δικαιοσύνη στην ανθρώπινη ψυχή πρέπει να κυριαρχεί το λογιστικόν της μέρος. Και όσο προχωράμε στις παρεκκλίνουσες μορφές χαρακτήρων, αλλά και πολιτευμάτων, τα άλλα δύο μέρη της ψυχής διεκδικούν εξίσου την κυριαρχία, με διάφορους τρόπους και σε διάφορες μορφές⁵².

⁵⁰ Όπως έκανε, για παράδειγμα, ο K. Popper, ο οποίος αφιέρωσε, ως γνωστόν, τον πρώτο τόμο του έργου *Η ανοιχτή κοινωνία και οι εχθροί της* στον Πλάτωνα και τον δεύτερο τόμο στον Hegel και τον Marx. Υπάρχουν όμως ερευνητές που υποστηρίζουν ότι, παρά την αυστηρή στάση του Πλάτωνα προς τη δημοκρατία, δεν θα πρέπει τελικά να τον θεωρήσουμε εχθρό της. Βλ., π. χ., Stella Lange, "Plato and Democracy", *The Classical Journal*, 34 (1939), 480-486. A. Manos, "Plato's Controversial Views on Democracy: Book H of the Republic", στο: *2500 Χρόνια Δημοκρατίας*, Αθήνα, Έλληνικός Όργανισμός Τουρισμού, 1992, 118-122. S. S. Monoson, *Plato's Democratic Entanglements: Athenian Politics and the Practice of Philosophy*, Princeton, N. J., Princeton University Press, 2000, 4, 13, 16-17, και κυρίως Part Two (passim) αυτού του έργου.

⁵¹ John P. Anton, «Ο Πλάτων ως κριτής της δημοκρατίας, αρχαίας και σύγχρονης», στο: Κ. Βουδούρης (εκδ.), *Πλατωνική πολιτική φιλοσοφία*, 12.

⁵² Βλ. πιο πάνω, σελ. 57-58.

Έτσι, στον τιμοκρατικό άνθρωπο υπερισχύει το *θυμοειδές* μέρος της ψυχής, το οποίο, αν και ανώτερο του *ἐπιθυμητικού*, ωστόσο παραμένει κατώτερο του *λογιστικού*. Έπονται οι υπόλοιπες τρεις μορφές χαρακτήρων, όπου επικρατεί το *ἐπιθυμητικόν* και στις οποίες ο Πλάτων επιχειρεί περαιτέρω διακρίσεις του επιθυμητικού μέρους της ψυχής.

Ο ολιγαρχικός άνθρωπος παρουσιάζεται να είναι σε θέση να διακρίνει τις αναγκαίες επιθυμίες του από τις μη αναγκαίες και περιγράφεται ως ένας άνθρωπος ο οποίος χαλιναγωγεί τις μη αναγκαίες επιθυμίες του και μέσω του πλούτου προσπαθεί να ικανοποιεί τις αναγκαίες. Εν τούτοις, κατατάσσεται στις παρεκκλίνουσες μορφές, γιατί στην ψυχή του κυριαρχεί το *ἐπιθυμητικόν* μέρος.

Η διάκριση των επιθυμιών σε αναγκαίες και μη αναγκαίες, γίνεται λεπτομερέστερα από τον Πλάτωνα στην περίπτωση του δημοκρατικού ανθρώπου. Αναγκαίες ονομάζονται εκείνες που δεν μπορούμε να αποφύγουμε και που η ικανοποίησή τους μας παρέχει ωφέλεια για την υγεία ή και την ευεξία μας ενώ, αντίθετα, μη αναγκαίες είναι οι επιθυμίες από τις οποίες θα μπορούσε κανείς να απαλλαγεί και οι οποίες δεν κάνουν καλό αλλά κακό, γιατί είναι είτε βλαβερές για το σώμα είτε επιζήμιες για τη σωφροσύνη και τη νηφαλιότητα της ψυχής. Οι τελευταίες μάλιστα συνήθως είναι και δαπανηρές, ενώ οι πρώτες επικερδείς, γιατί χρησιμεύουν στα έργα μας⁵³.

Ο δημοκρατικός άνθρωπος λοιπόν, τοποθετεί όλες του τις επιθυμίες, αναγκαίες και μη, στο ίδιο επίπεδο. Τέλος ο Πλάτων κάνει και μια επιπλέον διάκριση των μη αναγκαίων επιθυμιών σε νόμιμες και παράνομες⁵⁴. Η διαφορά του δημοκρατικού ανθρώπου από τον τυραννικό (τον οποίο τοποθετεί, ως γνωστόν, στη χειρότερη βαθμίδα των

⁵³ Πλ. Πολ. 558 d - 559 c.

⁵⁴ Πλ. Πολ. 571 a - 572 b.

παρεκκλινόντων χαρακτήρων) είναι ότι ο τυραννικός άνθρωπος αφήνει να κυριαρχήσουν επάνω του και οι παράνομες επιθυμίες του.

Ένα μεγάλο μέρος των ατελειών που αποδίδει ο Πλάτων στον δημοκρατικό άνδρα οφείλεται στην αντίληψή του ότι ο ολιγαρχικός άνθρωπος μπορεί να λογιστεί ως πατέρας του δημοκρατικού ανθρώπου. Γι' αυτό ένα μέρος της περιγραφής του εστιάζεται σ' αυτή την καταγωγή του. Έτσι, ο δημοκρατικός άνθρωπος αρχικά, όσο ανατρέφεται από τον πατέρα του, καλλιεργεί τα ίδια μ' αυτόν ήθη. Σ' ένα πρώτο στάδιο λοιπόν, ο νεαρός δημοκρατικός άνδρας, κατορθώνει έστω και διά της βίας να χαλιναγωγεί τις επιθυμίες που δεν είναι αναγκαίες, όπως ακριβώς ο ολιγαρχικός πατέρας του.

Μεγαλώνοντας όμως ο νέος και αρχίζοντας να γεύεται τις ηδονές, αρχίζει να μεταβάλλει την ολιγαρχική του φύση σε δημοκρατική και να τον κατακλύζουν κάθε είδους μη αναγκαίες επιθυμίες. Αν καταφέρει να επικρατήσει η «ολιγαρχική πλευρά» και από αιδώ παραμεριστούν αυτές οι επιθυμίες, τότε ο νέος συμμορφώνεται. Αργότερα όμως, άλλες επιθυμίες, πιο δυνατές αρχίζουν να παίρνουν τη θέση εκείνων που κατόρθωσε να χαλιναγωγήσει. Στο τέλος το αποτέλεσμα είναι οι επιθυμίες αυτές να εκπορθήσουν την ψυχή του νέου, ιδιαίτερα όταν αυτή δεν έχει τις κατάλληλες αντιστάσεις που προσφέρει η αληθινή παιδεία που προτείνει ο Πλάτων.

Έτσι ο δημοκρατικός άνθρωπος, ενώ στα παιδικά του χρόνια ήταν συνηθισμένος να ικανοποιεί μόνο τις αναγκαίες επιθυμίες του, τελικά παραδίδεται στην άνεση και την ελευθερία που του προσφέρει η ικανοποίηση των μη αναγκαίων επιθυμιών. Όπως χαρακτηριστικά γράφει, «ζει, έτσι, ύστερ' από αυτά ένας τέτοιος άνθρωπος ξοδιάζοντας χρήματα και κόπους και χρόνο αδιακρίτως σε αναγκαίες και σε μη αναγκαίες απολαύσεις»⁵⁵.

⁵⁵ Πλ., Πολ. 561 a. Για την ψυχοσύνθεση του δημοκρατικού ανθρώπου βλ. D. Scott, "Plato's Critique of the Democratic Character", *Phronesis*, 45 (2000), 19-37

Αν μετά από κάποιο χρονικό διάστημα καταλαγιάσουν τα πάθη του δημοκρατικού ανθρώπου και κατορθώσει να κρατήσει κάποια ισορροπία στις επιθυμίες του, ο δημοκρατικός άνθρωπος ίσως κατορθώσει να επανέλθει στο σωστό δρόμο. Αν όμως η κύρια επιδίωξη του, που είναι η ελευθερία, γίνει ασυδοσία και απληστία, τότε αυτό μπορεί να έχει καταστροφικά αποτελέσματα και γι' αυτόν τον ίδιο, αλλά και για τα παιδιά που θα αναθρέψει μ' αυτές τις αρχές.

Με τον τρόπο αυτό, σύμφωνα με τις αντιλήψεις του Πλάτωνα, η υπερβολική ελευθερία μπορεί να καταλήξει να γίνει η χειρότερη μορφή ανελευθερίας. Το βέβαιο αποτέλεσμα της είναι «ή κατάρρευση του σεβασμού προς το μέτρο, η αμετρία στην κριτική της Πολιτείας οδηγεί στον εκφυλισμό αυτού του τύπου και οδηγεί στην αντικατάστασή του, δηλαδή στην τυραννία».⁵⁶

G. Santas, "Plato's Criticism of the Democratic Man", *The Journal of Ethics*, 5 (2001), 57-71. Β. Π. Σολωμού-Παπανικολάου, *Ανθρώπινος βίος και ηδονή κατά τον Πλάτωνα*, 183-185.

⁵⁶ John P. Anton, «Ο Πλάτων ως κριτής της δημοκρατίας, αρχαίας και σύγχρονης», στο: Κ. Βουδούρης (έκδ.), *Πλατωνική Πολιτική Φιλοσοφία*, 16.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Ο ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΘΕΜΕΛΙΩΔΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΑ

1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Όπως προαναφέρθηκε, η αυστηρή κριτική που ασκεί ο Πλάτων στο δημοκρατικό πολίτευμα, μπορεί μεν να έχει ως αφετηρία την ολιγαρχική καταγωγή και το ολιγαρχικό περιβάλλον στο οποίο ανδρώθηκε ο φιλόσοφος καθώς και την αδικία που διαπράχθηκε από το δημοκρατικό πολίτευμα εις βάρος του δικαιοτάτου πάντων των ανθρώπων, του Σωκράτη,¹ δεν μπορεί, ωστόσο, να εξηγηθεί πλήρως με βάση αυτά.² Γι' αυτό στο Κεφάλαιο αυτό θα διερευνήσουμε τη σχέση που

¹ Για τις απόψεις του Πλάτωνα για τη δημοκρατία και για την επίδραση που άσκησε στη σκέψη του Πλάτωνα ο θάνατος του Σωκράτη βλ. Πλ. *Ἐπιστ. Ζ*, 325 a - 326 b' C. Rowe, "Killing Socrates: Plato's Later Thoughts on Democracy", *Journal of Hellenic Studies*, 121 (2001), 63-76.

² Σχετικά με τις απόψεις του Πλάτωνα για τη δημοκρατία και τους δημοκρατικούς βλ. Th. Samaras, *Plato on Democracy*, Bern; Frankfurt am Main, Lang, 2002' J.-F. Pradeau, *Platon, les démocrates et la démocratie: essai sur la réception contemporaine de la pensée politique platonicienne*. Napoli, Bibliopolis,

μπορεί να έχει ο δημοκρατικός άνθρωπος και συνακόλουθα το δημοκρατικό πολίτευμα με τις θεμελιώδεις αρχές της πλατωνικής πολιτικής φιλοσοφίας και πιο συγκεκριμένα με την *ἀρίστην* κατά Πλάτωνα πολιτεία.

Η διερεύνηση αυτή και τα συμπεράσματα στα οποία θα οδηγήσει θα επιτρέψει να συναχθούν ασφαλή συμπεράσματα για τους λόγους που οδήγησαν τον Πλάτωνα στην αυστηρή κριτική, δεδομένου ότι ο Πλάτων καθ' όλη τη διάρκεια του βίου του αγωνίστηκε, θέτοντας μάλιστα κατ' επανάληψη σε κίνδυνο τη ζωή του, να βελτιώσει την κοινωνική και πολιτική κατάσταση.

Στο κορυφαίο του έργο, την *Πολιτείαν*, ο Πλάτων αφιερώνει ένα πολύ μεγάλο μέρος στην περιγραφή της ιδανικής γι' αυτόν πολιτείας και των χαρακτηριστικών της. Τη σχέση λοιπόν προς αυτά τα χαρακτηριστικά των χαρακτηριστικών γνωρισμάτων του δημοκρατικού ανθρώπου και του δημοκρατικού πολιτεύματος θα διερευνήσουμε στη συνέχεια, προκειμένου να λάβουμε μια ιδέα για τη συμφωνία ή ασυμφωνία του δημοκρατικού πολιτεύματος προς ό,τι ο Πλάτων θεωρούσε απαραίτητο και σωτήριο για την εποχή του και όχι μόνο γι' αυτήν. Αυτό θα μας βοηθήσει να ερμηνεύσουμε κατά τον καλύτερο, νομίζω, δυνατό τρόπο τη στάση του Πλάτωνα απέναντι στη δημοκρατία.

2005. Για τη γνώμη του Grote σχετικά με τον Πλάτωνα και τη σχέση του με την αθηναϊκή δημοκρατία βλ. K. Demetriou, *George Grote on Plato and Athenian democracy*, Bern, Frankfurt am Main, 1999.

2. Ο δημοκρατικός άνθρωπος και η ευδαιμονία του ατόμου

Έχει σημειωθεί ότι «τὸ κύριο ἐρώτημα ποῦ τίθεται στὴν Πολιτεία ... εἶναι αὐστηρὰ ἠθικό» και πιο συγκεκριμένα ότι το «θεμελιακὸ ἐρώτημα ποῦ τελικὰ διατρέχει ὁλόκληρη τὴ συζήτηση τὸ θέτουν ὁ Γλαῦκων καὶ ὁ Ἀδείμαντος: Τί εἶναι ἄραγε τὸ δίκαιο καὶ τὸ ἄδικο μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ ὑποκειμένου;»³ Ἄλλωστε, ὅπως προαναφέρθηκε, σύμφωνα με τον Διογένη Λαέρτιο⁴ ο δεύτερος τίτλος της Πολιτείας, ἢ ἀπὸ τοῦ πράγματος ἐπιγραφή, ἦταν περὶ δικαίου.

Απὸ το Α κιόλας Βιβλίο της Πολιτείας ο Πλάτων παραθέτει πολλούς ορισμούς για τη δικαιοσύνη. Ὅμως οὔτε η ηλικία του Κέφαλου, οὔτε οι γνώμες των ποιητῶν που αναφέρονται ἀπὸ τον Πολέμαρχο οὔτε η ἀποψη του σοφιστῆ Θρασύμαχου ὅτι η δικαιοσύνη και το δίκαιο εἶναι το «τοῦ κρείττονος συμφέρον»⁵ φαίνονται να δίνουν πειστικές ἀπαντήσεις στο ἐρώτημα τι εἶναι δικαιοσύνη και ὑπόκεινται στον σωκρατικό ἔλεγχο.

Οι ἀναλύσεις περὶ δικαιοσύνης μέχρι το Δ Βιβλίο φαίνονται να ἔχουν ἓναν προπαρασκευαστικό χαρακτήρα, προκειμένου ο Πλάτων να εκθέσει τη δική του ἀποψη για τη δικαιοσύνη ως ψυχική ἰσορροπία.

³ A. E. Taylor, Πλάτων. Ὁ ἄνθρωπος καὶ τὸ ἔργο του, 312.

⁴ Διογ. Λ. III 5 7, 60

⁵ Πλ. Πολ. 343 c -d: καὶ οὕτω πόρρω εἶ περὶ τε τοῦ δικαίου καὶ δικαιοσύνης καὶ ἀδίκου τε καὶ ἀδικίας, ὥστε ἀγνοεῖς ὅτι ἢ μὲν δικαιοσύνη καὶ τὸ δίκαιον ἀλλότριον ἀγαθὸν τῷ ὄντι, τοῦ κρείττονός τε καὶ ἄρχοντος συμφέρον, οἰκεία δὲ τοῦ πειθομένου τε καὶ ὑπηρετούντος βλάβη.

Σύμφωνα μ' αυτή η δικαιοσύνη στην πόλη υπάρχει κατ' αναλογία μ' εκείνη που επικρατεί στην ατομική ψυχή και για το λόγο αυτό χρησιμοποιεί τη μεταφορά με τα μικρά γράμματα και τα μεγαλύτερα⁶.

Μετά από μακρά αναζήτηση ο Πλάτων καταλήγει στο δικό του ορισμό για τη δικαιοσύνη, παρουσιάζει δηλαδή τη δικαιοσύνη ως *οίκειοπραγία*: *τὸ τὰ αὐτοῦ πράττειν καὶ μὴ πολυπραγμονεῖν δικαιοσύνη ἐστί, καὶ τοῦτο ἄλλων τε πολλῶν ἀκηκόαμεν καὶ αὐτοὶ πολλάκις εἰρήκαμεν*⁷. Πιο συγκεκριμένα επισημαίνει: «Ἡ γενικὴ ἀρχὴ ταῖν ὁποῖα θέσαμε ἀπ' τὸ ξεκίνημα κιόλας τῆς συζήτησης, τότε ποὺ θεμελιώναμε τὴν πόλη, εἶναι κατὰ τὴ γνώμη μου – αὐτὴ ἢ ἴδια ἢ κάποια μορφή της - ἡ δικαιοσύνη. Εἶχαμε ὀρίσει τότε καὶ τὸ ἐπαναλάβαμε πολλές φορές, ἂν το θυμᾶσαι, ὅτι καθένας πρέπει νὰ καταπιάνεται μὲ ἓνα μόνον ἐπάγγελμα ἀπὸ ὅσα θὰ ὑπάρχουν στὴν πόλη: μὲ αὐτὸ γιὰ τὸ ὁποῖο θὰ εἶναι ἀπὸ τὴ φύση του πιο κατάλληλα προικισμένος»⁸.

Αυτό σημαίνει ότι κάθε άνθρωπος θα πρέπει να κάνει μία και μοναδική δουλειά μέσα στην πόλη, η οποία θα πρέπει να είναι και η πιο κατάλληλη γι' αυτόν. Παράλληλα, μέσω αυτής ο καθένας θα συνεισφέρει στο κοινό συμφέρον της κοινωνίας ως συνόλου. Το ίδιο ισχύει για τον Πλάτωνα και όσον αφορά τις κοινωνικές τάξεις της πολιτείας συνολικά.

Στο Βιβλίο Δ της *Πολιτείας*, ο Πλάτων επισημαίνει ότι είναι ωφέλιμο να κάνει κανείς δίκαιες πράξεις και γενικά να είναι δίκαιος, είτε τον θεωρούν είτε δεν τον θεωρούν οι άλλοι ως δίκαιο⁹, ενώ είναι βλαβερό

⁶ Πλ. Πολ. 368 d. Βλ. και πιο πάνω, σελ. 65.

⁷ Πλ. Πολ. 433 a - b. Βλ. και πιο πάνω, σελ. 47.

⁸ Πλ. Πολ. 433 a.

⁹ Στο σημείο αυτό ο Πλάτων υπονοεί σαφώς τον Σωκράτη, τονίζοντας ότι είναι προτιμότερο να ζει κανείς μια δίκαιη ζωή, ακόμη και αν εσφαλμένα αποκτήσει αντίθετη φήμη ή ακόμη και αν καταδικαστεί για αδικία, παρόλο που ζει δίκαιη ζωή.

να είναι άδικος, ακόμα και αν δεν τιμωρείται¹⁰. Χαρακτηρίζει την *ἀρετήν* ως *ύγιειαν ... καὶ κάλλος καὶ εὐεξίαν ψυχῆς*¹¹.

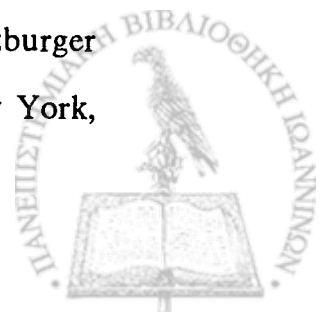
Με λίγα λόγια ο Αθηναίος φιλόσοφος εκφράζει την πεποίθηση ότι ο δίκαιος άνθρωπος είναι καλύτερος από τον άδικο και μόνον αυτός μπορεί να κατακτήσει την ευδαιμονία. Η δικαιοσύνη, ακόμα και σε περίπτωση που δεν αναγνωρίζεται από τους άλλους, φέρνει την πραγματική ευδαιμονία. Ο Πλάτων πιστεύει πως ανεξάρτητα από πολίτευμα ή καθεστώς, η δίκαιη ζωή εξασφαλίζει την ευδαιμονία, αλλά αναγνωρίζει πόσο δύσκολο είναι να επιτευχθεί αυτό σε μια παρεκκλίνουσα μορφή πολιτείας, όπως είναι η δημοκρατία¹².

Στο τέλος του Βιβλίου Ζ της *Πολιτείας*, ο Πλάτων παρουσιάζει μια πλήρη περιγραφή του απόλυτα δίκαιου ανδρός, του φιλοσόφου-κυβερνήτη, ο οποίος αναπόφευκτα συγκρίνεται με τον εντελώς άδικο άνδρα. Στο Βιβλίο Η, ο Πλάτων παρεμβάλλει μια σειρά από περιγραφές των πολιτειών, που παρεκκλίνουν από τη δική του ιδανική πολιτεία και φυσικά των ανθρώπων που αντιπροσωπεύουν την καθεμιά από τις πολιτείες. Αυτά τα τέσσερα *ἡμαρτημένα* πολιτεύματα, ήτοι πολιτεύματα που αντικατοπτρίζουν την αδικία στους διάφορους βαθμούς της, αδικία υπό την έννοια της μη κυριαρχίας του λόγου είτε στην πόλη είτε στην ψυχή, είναι κατά σειρά, όπως έχει αναφερθεί, η τιμοκρατία, η ολιγαρχία, η δημοκρατία και η τυραννίδα. Ο Πλάτων δεν κάνει μια απλή κατάταξή τους, αλλά τα παρουσιάζει σε μία ακολουθία, σε μία σειρά ηθικής

¹⁰ Πλ. *Πολ.* 445 a.

¹¹ Πλ. *Πολ.* 444 d – e (βλ. και πιο πάνω, σελ. 44, σημ. 48).

¹² Για τη δικαιοσύνη και τη δημοκρατία στην *Πολιτείαν* του Πλάτωνα βλ. σχετικά G. Santas, “Justice and democracy in Plato’s Republic”, στο: O. Gigon and M. W. Fischer (eds.), *Antike Rechts- und Sozialphilosophie*. Salzburger Schriften zur Rechts-, Staats- und Sozialphilosophie, 6, Frankfurt & New York, Peter Lang Verlag, 1988, 37-59.

παρακμής. Ως εκ τούτου αυτά τα πολιτεύματα που εξετάζονται, χαρακτηρίζονται ως «νοσήματα»¹³.

Όπως γίνεται σαφές, ο Πλάτων χρησιμοποιεί μια σειρά επιχειρημάτων, για να καταδείξει πώς οι πόλεις και οι άνθρωποι, παρεκκλίνοντας από την ιδανική και δίκαιη πολιτεία, γίνονται σταδιακά και βαθμιαία χειρότεροι και λιγότερο δίκαιοι, καταλήγοντας στη χειρότερη μορφή πολιτεύματος που δεν είναι άλλη από την τυραννίδα.

Σ' αυτό το πλαίσιο σκέψης, ο δημοκρατικός άνθρωπος απέχει πολύ από το να είναι δίκαιος. Στη δημοκρατούμενη πολιτεία, οι αρχές της ελευθερίας και της ισότητας εφαρμόζονται και στο πλήθος των επιθυμιών που εδράζονται στο κατώτατο κατά τον Πλάτωνα μέρος της ψυχής. Έτσι, ο δημοκρατικός άνθρωπος, αγνοώντας το διαχωρισμό των επιθυμιών σε αναγκαίες, επωφελείς και σε μη αναγκαίες και επιβλαβείς, παραδίδεται στην κάθε επιθυμία της στιγμής που του προκύπτει, χωρίς αυτή να έχει κάποιο νόημα ή διάρκεια.

3. Ο δημοκρατικός άνθρωπος και η ευδαιμονία της πόλεως

Όταν αναφέρει ότι η δικαιοσύνη αποκαθιστά την υγεία στην ψυχή, ο Πλάτων ξεκαθαρίζει ότι τα τρία μέρη της, το λογιστικόν, το θυμοειδές και το έπιθυμητικόν πρέπει να βρίσκονται σε πλήρη αρμονία μεταξύ τους και να έχει το καθένα το ρόλο που του αρμόζει σύμφωνα με τη φύση. Ως εκ τούτου, όταν εξουσιάζει ή εξουσιάζεται το ένα από το άλλο με τρόπο αντίθετο απ' ό, τι επιβάλλει η φύση, τότε προκαλείται κάποια βλαβερή ασθένεια, διαπράττεται άδικία.

¹³ Πλ. Πολ. 544 c.

Αν αυτό το σχήμα σκέψης μεταφερθεί, κατ' αναλογία, από την ατομική ψυχή στην πολιτεία, καθίσταται σαφές ότι για να υπάρξει πολιτική δικαιοσύνη, πρέπει να γίνει σωστή διάκριση των ρόλων ανάμεσα στις τάξεις, όπως κάνει ο Πλάτων στην ιδανική γι' αυτόν πολιτεία. Οι άρχοντες, οι φύλακες, οι δημιουργοί πρέπει να επιτελούν το ρόλο που τους αρμόζει, ούτως ώστε να επικρατήσει η δικαιοσύνη στην πόλη.

Στο Βιβλίο ΣΤ της *Πολιτείας* ο Πλάτων δίνει μια παραβολή, εικόνα, ενδεικτική για το πώς αντιλαμβάνεται τη δημοκρατική λειτουργία σε μια πόλη, η οποία υποδηλώνει μια ανεπάρκεια του δημοκρατικού καθεστώτος. Πρόκειται για την παραβολή του πλοίου¹⁴, στην οποία ο δημοκρατικός άνθρωπος παρομοιάζεται με έναν καραβοκύρη που είναι πιο σωματώδης και πιο δυνατός από όλους που είναι μέσα στο καράβι, αλλά κάπως κουφός, με βραχεία όραση και γενικά ως μη κατέχων και πολλά πράγματα από τη ναυτική τέχνη. Ο καραβοκύρης αυτός περιβάλλεται από ναυτικούς που έχουν την αξίωση ο καθένας να αναλάβει τον έλεγχο και οι οποίοι μαλώνουν μεταξύ τους για το ποιος θα κυβερνήσει το καράβι, χωρίς κάποιος απ' αυτούς να γνωρίζει την τέχνη.

Με τον τρόπο αυτό ο Πλάτων φαίνεται να υπονοεί ότι η δημοκρατούμενη πόλη καταστρέφεται από την στενόμυαλη και κοντόφθαλμη ηγεσία της, που δεν μπορεί να την προστατεύσει από τους φιλόδοξους και ιδιοτελείς ανθρώπους, οι οποίοι ενδιαφέρονται μόνο για το πώς θα πάρουν τον έλεγχο της πόλης χωρίς να γνωρίζουν πώς θα εξασφαλίσουν την ασφαλή διακυβέρνησή της.

Στο μεταξύ, άνθρωποι οι οποίοι θα ήταν σε θέση να κυβερνήσουν το καράβι γιατί γνωρίζουν την τέχνη, στέκουν στο περιθώριο ανήμποροι να συμμετάσχουν στον ανταγωνισμό που έχει ξεσπάσει για την εξουσία. Σ' αυτή την παραβολή, η γνώση και οι ικανότητες εκείνων που θα

¹⁴ Πλ. Πολ. 488 a - e.

μπορούσαν να κυβερνήσουν το πλοίο παραμένουν αναξιοποίητες και στην αφάνεια.

Ο Πλάτων δεν παραλείπει να στηλιτεύσει επίσης τη διαφθορά που προκαλούσαν στους νέους κάποιοι σοφιστές και ποιητές και τα προβλήματα που δημιουργεί η λανθασμένη διαπαιδαγώγηση των δημοκρατικών νέων. «Όταν κάθονται και συνεδριάζουν μπουλούκια-μπουλούκια πολλοί μαζί στις λαϊκές συνελεύσεις, στα δικαστήρια, στα θέατρα, στα στρατόπεδα ή όπουδήποτε άλλο μαζεύεται πλήθος μεγάλο και, σηκώνοντας ένα πανδαιμόνιο, άλλα απ' όσα λέγονται κι από όσα γίνονται εκεί τὰ αποδοκιμάζουν κι άλλα τὰ επικροτοῦν, ὑπέρμετρα καὶ τὸ ἓνα καὶ τὸ ἄλλο, ξεφωνίζοντας γοερὰ καὶ χειροκροτώντας ἔτσι πὸν κοντὰ σ' αὐτούς νὰ ἀντιβουίζουν ἀκόμη κι οἱ πέτρες κι ὁ τόπος ὅπου βρίσκονται κάνοντας τὸ πανδαιμόνιο ἀπὸ τὴν ἀποδοκιμασία καὶ τὸν ἔπαινο ἄλλο τόσο»¹⁵.

Με τον τρόπο αυτό, ακόμα και νέοι με δυνατότητες διαφθείρονται από τους πολιτικούς θεσμούς της δημοκρατίας. Σύμφωνα με την άποψη του Πλάτωνα, η δημοκρατία παραβιάζει τη βασική αρχή της δικαιοσύνης, γιατί δεν προνοεί ο καθένας να ασχολείται με τη δουλειά που θα μπορούσε να κάνει καλύτερα και για την οποία είναι προορισμένος, αλλά αντίθετα ένα τέτοιο καθεστώς δείχνει εξαρτημένο από τις εκάστοτε εφήμερες επιθυμίες ή ιδέες των πολιτών του.

Με τις παραβολές αυτές ο Πλάτων δηλώνει μια αντίθεση ανάμεσα στη φιλοσοφία και τη δημοκρατία. Ο δημοκρατικός άνθρωπος παρουσιάζεται ανόητος και απαίδευτος, χωρίς να μπορεί να διακρίνει την απλή γνώμη από την αλήθεια, αλλά κυριαρχούμενος από τις επιθυμίες του και τα πάθη του, αγνοώντας τα σημαντικά γι' αυτόν ζητήματα. Με τον τρόπο αυτό, ο δημοκρατικός ανήρ φαίνεται να εξασφαλίζει κάποια μορφή ευδαιμονίας, η οποία ωστόσο είναι καθαρά

¹⁵ Πλ. Πολ. 492 b - c.

ατομική και πρόσκαιρη και καμία σχέση δεν έχει με την ευδαιμονία που περιγράφει για την *ἀγαθὴ πολιτείαν* και τους πολίτες της ο Πλάτων.

4. Ο δημοκρατικός άνθρωπος και η ενότητα της πόλεως

Όπως προαναφέρθηκε, η δημοκρατία, σύμφωνα με τον Πλάτωνα, σχηματίζεται, όταν η ολιγαρχική πόλις καταστραφεί εξαιτίας της υπερβολικής απληστίας. Στην ολιγαρχική πολιτεία, ως γνωστόν, ως ανώτατο αγαθό θεωρείται η αύξηση του πλούτου και οι άρχοντες οφείλουν το αξίωμά τους στα μεγάλα τους πλούτη. Ο Πλάτων επισημαίνει ότι σε μια πόλη είναι αδύνατον οι άνθρωποι να τιμούν συγχρόνως και τον πλούτο και τη σωφροσύνη¹⁶ και κατ' ανάγκη θα παραμελήσουν κάποιο από τα δύο.

Έτσι λοιπόν σε μια πόλη που κύριο μέλημα των ανθρώπων είναι πώς θα αποκτήσουν περισσότερα πλούτη, οι χρηματιστές περιμένουν να εκμεταλλευτούν όλο και περισσότερα θύματα, τα οποία δανείζονται αφελώς προκειμένου να ικανοποιήσουν τις επιθυμίες τους. Με τον τρόπο αυτό, εφόσον μάλιστα οι άρχοντες στις ολιγαρχικές πολιτείες δεν φροντίζουν να περιορίσουν την ακολασία, εξαναγκάζουν πολλούς ανθρώπους, ακόμα και ευγενείς, να περιπέσουν σε ανέχεια.¹⁷

Όταν αυξηθεί ο αριθμός των φτωχών και των κηφήνων μέσα στην πόλη, εκείνοι, άλλοι χρεωμένοι και άλλοι στερημένοι των πολιτικών τους

¹⁶ Πλ. Πολ. 555 c: *Οὐκοῦν δῆλον ἤδη τοῦτο ἐν πόλει, ὅτι πλοῦτον τιμᾶν καὶ σωφροσύνην ἅμα ἰκανῶς κτᾶσθαι ἐν τοῖς πολίταις ἀδύνατον, ἀλλ' ἀνάγκη ἢ τοῦ ἐτέρου ἀμελεῖν ἢ τοῦ ἐτέρου;*

¹⁷ Πλ. Πολ. 552 b.

δικαιωμάτων, επιβουλεύονται και τρέφουν έχθρα για εκείνους που πλούτισαν εις βάρος τους. Επόμενο είναι οι άνθρωποι αυτοί να κάνουν σχέδια ανατροπής της κατάστασης και τελικά η πόλη να υποπέσει σε αναταραχές.

Κατά τον Πλάτωνα η δημοκρατία «παρουσιάζεται πια όταν οι φτωχοί νικήσουν και από τους αντιπάλους τους άλλους θανατώσουν κι άλλους εξορίσουν κι έπειτα δώσουν στους υπόλοιπους τα ίδια δικαιώματα συμμετοχής στην πολιτεία και τα αξιώματα τα μοιράζουν βάζοντας κληρούς»¹⁸.

Η πτώση, λοιπόν, της ολιγαρχίας οφείλεται στην έλλειψη ενότητας και στις έριδες ανάμεσα στους πολίτες. Η ολιγαρχική πολιτεία σε κανένα σημείο δεν έδειχνε να εξασφαλίζει την ενότητα της πόλεως, το μεγαλύτερο κατά τον Πλάτωνα αγαθό στην πόλη. Αλλά ο τρόπος της πολιτειακής αλλαγής ενέχει μέσα του τον σπόρο της έχθρας, της διάλυσης και του κατακερματισμού. Εκτός αυτού, λόγω και των βασικών αρχών στις οποίες πιστεύει η δημοκρατία, η δημοκρατική πόλις είναι μια πόλη στην οποία ο καθένας μπορεί να κάνει ό,τι τον ευχαριστεί. Έτσι είναι γεμάτη από κάθε λογής ανθρώπους και ως εκ τούτου μοιάζει να περιλαμβάνει όλων των ειδών τις πολιτείες.

Ο Πλάτων, όπως επισημάνθηκε ήδη, με μια δόση ειρωνείας, περιγράφει ότι αυτή η πολιτεία κινδυνεύει να θεωρηθεί ωραιότερη απ' όλες. Όπως ένα φόρεμα κεντημένο με πολυποίκιλα άνθη, έτσι στολισμένη κι αυτή με κάθε λογής ήθη και χαρακτήρες θα φαίνεται ωραιότατη.¹⁹ «Σύμφωνα με την έκφραση του Πλάτωνα είναι “παρδαλή” και ο όρος του θυμίζει όμορφη φιγούρα ικανή να γοητεύσει επιπόλαια όντα όπως είναι οι γυναίκες και τα παιδιά που προσελκύονται από το απλό φτιασίδι.

¹⁸ Πλ. Πολ., 557 α. Βλ. και πιο πάνω, σελ. 65.

¹⁹ Πλ. Πολ. 557 c.

Αλλά αυτό δεν είναι πολίτευμα: είναι μάλλον παζάρι με πολιτεύματα, όπου ο καθένας βρίσκει το μοντέλο του γούστου του»²⁰.

Η δημοκρατία με τον τρόπο αυτό παρεκκλίνει από τις αρχές της πλατωνικής ιδανικής πολιτείας. Όπως η ολιγαρχική πόλη δεν ήταν μία, αλλά ουσιαστικά δύο, η μία των φτωχών και η άλλη των πλουσίων²¹, έτσι και η δημοκρατία περιλαμβάνει όλων των ειδών τις πολιτείες, χάρη στην εξουσία που έχει ο καθένας να ζει όπως θέλει²².

Ο Πλάτων δίνει ιδιαίτερη έμφαση σ' αυτή την ποικιλία που συνεπάγεται έλλειψη της ενότητας σε μια δημοκρατική πόλη. Αυτή η έλλειψη συνεκτικότητας αποδίδεται στο γεγονός ότι η δημοκρατία επιτρέπει στους πολίτες της να ενεργούν εντελώς ελεύθερα και όχι με βάση τη λειτουργία για την οποία είναι προορισμένοι να επιτελέσουν.

Με τον τρόπο αυτό ο δημοκρατικός άνθρωπος αποδεικνύεται ανεπαρκής να εξασφαλίσει το ύψιστο για την πόλη αγαθό, που είναι η ενότητά της. Και για τον Πλάτωνα αυτό το γεγονός είναι βέβαιο ότι οδηγεί στη σταδιακή καταστροφή της. Αυτός, λοιπόν, είναι ένας επιπλέον, αν όχι ο σημαντικότερος λόγος αποστροφής του Πλάτωνα προς τη δημοκρατία: λόγος καθαρά πολιτικός και φιλοσοφικός.

²⁰ J. de Romilly, *Προβλήματα της αρχαίας Ελληνικής δημοκρατίας*, Μτφρ: Νίκος Αγκαβανάκης, Αθήνα, Εκδόσεις Καρδαμίτσα, 1992, 169.

²¹ Πλ. Πολ. 551 d.

²² Πλ. Πολ. 557 d.

5. Ο δημοκρατικός άνθρωπος και η προοπτική εγκαθίδρυσης όρθης πολιτείας

Όπως ακριβώς συμβαίνει με την πόλη που εκπροσωπεί, ο δημοκρατικός άνθρωπος, σύμφωνα με την περιγραφή του Πλάτωνα, χαρακτηρίζεται από την έλλειψη οργάνωσης στη ζωή του. Δεν έχει κάποιον ορθολογικό σχεδιασμό στις δραστηριότητες και στις επιθυμίες του, αλλά ακολουθεί όποια επιθυμία του παρουσιαστεί τη δεδομένη στιγμή, η οποία μπορεί τυχαία να προέρχεται από κάποιο από τα άλλα δύο ανώτερα μέρη της ψυχής του, εκτός από το *έπιθυμητικόν*. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι ο δημοκρατικός άνθρωπος φτάνει σ' ένα συγκεκριμένο σημείο στο οποίο παραμένει σταθερός και προσηλωμένος.

Όπως επισημαίνει η A. W. Saxophone²³, η δημοκρατία στο Βιβλίο της *Πολιτείας* είναι, όπως θα την ονομάζαμε σήμερα, μια ανεκτική κοινωνία. Και η ελευθερία να κάνει κανείς ό,τι θέλει, να είναι ανεξέλεγκτος, επιτρέπει την πολιτική απάθεια και αυτή η απάθεια οδηγεί σε έλλειψη κρίσης. Ο τύπος του δημοκρατικού ανθρώπου παρουσιάζεται από τον Πλάτωνα «μέ τά μελανότερα χρώματα. Οί “δημοκρατικοί” εμφανίζονται ως ἔκφυλοι καί φιλάργυροι, ως θρασεῖς, ἄνομοι καὶ ἀναίσχυντοι, ως ἄγρια καὶ φοβερά ἀρπακτικά θηρία, ως ἄνθρωποι πού ζοῦν γιά νά ἰκανοποιοῦν τίς περιττές καί ὄχι ἀναγκαῖες ἐπιθυμίες»²⁴

²³ A. W. Saxophone, *Athenian Democracy. Modern Mythmakers and Ancient Theorists*, Notre Dame, Indiana, University of Notre Dame Press, 1996, 109.

²⁴ Α. Χριστοδουλίδη-Μαζαράκη, «Ο Πλάτων ως θεμελιωτής τῆς κοινωνικῆς φιλοσοφίας: Ἡ θεωρία τῆς μεταβολῆς», στο: Ελληνική Φιλοσοφική Ἑταιρεία, *Φιλοσοφία καὶ Πολιτική*, Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Καρδαμίτσα, 1982, 221.

Ο Πλάτων παρουσιάζει μια διαφορετική οπτική γωνία, κάτω από την οποία θεωρεί το δημοκρατικό καθεστώς. Η δημοκρατία, σύμφωνα με την αντίληψη του, δεν είναι τόσο η ίδια επικίνδυνη, αλλά τα πολιτικά αποτελέσματά της μπορεί να είναι τα χειρότερα όλων, δηλαδή η ανάδειξη της τυραννίδας. Δεν έχει η δημοκρατία κάποιον τυραννικό χαρακτήρα, το αντίθετο μάλιστα συμβαίνει. Απλώς η δημοκρατία ως ολοκληρωτική έκφραση της ελευθερίας και της ισοπεδωτικής ισότητας σημαίνει ανεκτικότητα σε όλα και αυτό συνεπάγεται σταδιακή αδυναμία διάκρισης ανάμεσα στο χρήσιμο και το άχρηστο και εν τέλει αδυναμία διαχωρισμού του καλού από το κακό.

Το να ζει κανείς ελεύθερα και να κάνει ότι θέλει είναι η κύρια επιδίωξη και ίσως το μεγαλύτερο επίτευγμα της δημοκρατίας. Όμως η πλήρης υποταγή του ανθρώπου στις επιθυμίες του, υποταγή που κατά τον Πλάτωνα είναι συνώνυμη με τη δημοκρατία, δεν είναι ελευθερία. Με τον τρόπο αυτό, η υπερβολική ελευθερία που είναι ο κύριος σκοπός, η επιδίωξη αλλά και το αποτέλεσμα της δημοκρατίας, σύμφωνα με τη θεώρηση του Πλάτωνα, μπορεί να καταντήσει η χειρότερη μορφή δουλείας, να ανοίξει το δρόμο στην ανάδειξη της χειρότερης μορφής πολιτεύματος, της παρανομίας του τυράννου. Έτσι λοιπόν, όπως και η ολιγαρχία, η δημοκρατία καταστρέφεται από την κατάχρηση εκείνου που σημασιοδοτήθηκε ως το μεγαλύτερο αγαθό, δηλαδή την κατάχρηση της ελευθερίας.

Πάλι λοιπόν η θεώρηση του Πλάτωνα οδηγεί σε μία άποψη, ορθή ή εσφαλμένη είναι άλλο θέμα, που τον κάνει να αποστρέφεται τη δημοκρατία, αφού αυτή όχι μόνο δεν προάγει προς το άριστο κατά τον Πλάτωνα πολίτευμα, αλλά, απεναντίας, προετοιμάζει κατά τρόπο νομοτελειακό την επικράτηση του χειρότερου πολιτεύματος, της τυραννίδας.

ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο Πλάτων, όπως επισημαίνει η Β. Σολωμού-Παπανικολάου¹ «μετά από μακροχρόνιες αμφιταλαντεύσεις, διατύπωσε ολοκληρωμένη πολιτική πρόταση, όπως αυτή παρουσιάζεται στην *Πολιτείαν*, για ριζικές και ως εκ τούτου ουτοπικές αλλαγές της κοινωνίας, προκειμένου να επιτευχθεί η μεταστροφή της προς έναν βίον σύμφωνα με τα οράματά του». Οι βασικότερες, κατά τη γνώμη μου, θεμελιώδεις αρχές πολιτικής φιλοσοφίας που διατυπώνονται στην *Πολιτείαν*, και πιο συγκεκριμένα η αναλογία ψυχής και πολιτείας, η ενότητα της πόλεως, οι έννοιες της αρετής, της ευδαιμονίας, της δικαιοσύνης, καθώς και η σχέση τους με την πολιτική και την προοπτική εγκαθίδρυσης της ιδανικής πολιτείας κατά τον Πλάτωνα, εξετάζονται στο πρώτο Κεφάλαιο της εργασίας αυτής (σσ. 27-53).

Ο κεντρικός άξονας της *Πολιτείας* είναι η ιδέα της δικαιοσύνης, την οποία ο Πλάτων, όπως έχει επισημανθεί, αντιλαμβάνεται ως *οίκειοπραγίαν*. Ως εκ τούτου, δίκαιος είναι, κατ' αναλογία με τα σωκρατικά πρότυπα, εκείνος ο οποίος γνωρίζει τις ικανότητες και τη θέση του στην κοινωνία και πράττει ανάλογα. Ο φιλόσοφος, ο οποίος κατά την αντίληψη του Πλάτωνα υπερέχει όλων σε γνώση και αρετή, πρέπει και να άρχει.

¹ Β. Π. Σολωμού-Παπανικολάου, *Ανθρώπινος Βίος και Ηδονή κατά τον Πλάτωνα*, 224.

Βασική επίσης αντίληψη του Πλάτωνα είναι η αντίληψη για σχέση πολιτείας και ψυχής. Υπάρχει αντιστοιχία ανάμεσα στα μέρη της ψυχής (λογιστικόν, θυμοειδές και ἐπιθυμητικόν) και στις «τάξεις» (ομάδες), στις οποίες διαιρείται η πολιτική κοινωνία (φιλόσοφοι-ἄρχοντες, φύλακες, δημιουργοί). Στο λογιστικόν μέρος της ψυχής αντιστοιχεί η «τάξη» των φιλοσόφων-ἄρχόντων, στο θυμοειδές η «τάξη» των φυλάκων και στο ἐπιθυμητικόν η «τάξη» των δημιουργών.

Το λογιστικόν είναι το ανώτερο μέρος της ψυχής και γι' αυτό πρέπει να ἄρχει των άλλων δύο μερών, των οποίων ωστόσο κρίνεται απαραίτητη η ὑπαρξη για την εύρυθμη λειτουργία της ψυχής και την ευδαιμονία του ατόμου. Η κυριαρχία ενός μέρους της ψυχής στο άτομο καθορίζει την ένταξη του ατόμου αυτού σε μία από τις τρεις «τάξεις» (ομάδες) της πολιτείας και ο βαθμός της κυριαρχίας εκάστου μέρους της ψυχής στην πλειονότητα των ατόμων που απαρτίζουν μία πολιτεία ή στις κύριες μορφές οργάνωσης και λειτουργίας της πολιτείας καθορίζει τελικά τη μορφή του πολιτεύματος και συνακόλουθα τον χαρακτηρισμό αυτού.

Οι θεμελιώδεις λοιπόν αρχές της πλατωνικής πολιτικής φιλοσοφίας και, κατά συνέπεια, της εύρυθμης λειτουργίας μιας πολιτείας, και προπάντων οι δύο προαναφερθείσες, λειτουργούν στη σκέψη του Πλάτωνα ως κριτήρια για την αναγνώριση της παθολογίας των ιστορικών, των ἡμαρτημένων πολιτειῶν. Ὅσο περισσότερο κυριαρχεί το λογιστικόν μέρος της ψυχής σ' ένα πολίτευμα τόσο το πολίτευμα αυτό ταυτίζεται ή προσεγγίζει την ἀρίστην κατά Πλάτωνα πολιτείαν και τόσο περισσότερο έχει την επιδοκιμασία του Πλάτωνα. Απεναντίας, όσο λιγότερο επικρατεί το λογιστικόν και όσο περισσότερο επικρατούν τα δύο άλλα μέρη της ψυχής, το θυμοειδές και μάλιστα το ἐπιθυμητικόν, τόσο περισσότερο απομακρύνεται ένα πολίτευμα από την ἀρίστην πολιτείαν και τόσο περισσότερο αρνητικά κρίνεται από τον Πλάτωνα.

Στην αρχή, της περιγραφής των τεσσάρων *ήμαρτημένων πολιτειών* γίνεται η επισήμανση ότι σε καθεμία από αυτές τις πολιτείες αντιστοιχεί ένας συγκεκριμένος χαρακτήρας, ένας τύπος ανθρώπινης ψυχής. Ο Πλάτων, όπως προαναφέρθηκε, ξεκινάει από το κύτταρο της κάθε πόλης, τον άνθρωπο, και διερευνά το πολυτιμότερο μέρος του, δηλαδή την ψυχή του. Έτσι λοιπόν στο δεύτερο Κεφάλαιο της εργασίας αυτής (σσ. 54-78) παρουσιάζονται τα χαρακτηριστικά του *δημοκρατικού άνδρος*, ούτως ώστε στη συνέχεια να γίνει η αντιπαραβολή τους με τις θεμελιώδεις αρχές της πολιτικής φιλοσοφίας του Πλάτωνα και να διαπιστωθεί στη συνέχεια η παρέκκλιση ή προσέγγιση προς αυτές.

Ο δημοκρατικός άνθρωπος, σε γενικές γραμμές παρουσιάζει την ιδιαιτερότητα, λόγω της απεριόριστης ελευθερίας που επιδιώκει, να καταλήγει να μην είναι σε θέση να ιεραρχήσει σωστά τις επιθυμίες του, κυριαρχούμενος από έναν ηδονισμό. Έτσι λοιπόν υποτάσσεται ολοκληρωτικά σχεδόν στο *έπιθυμητικόν* μέρος της ψυχής του, το οποίο κατά τον Πλάτωνα είναι αξιολογικά το τρίτο και τελευταίο κατά σειρά μέρος της ψυχής του ανθρώπου, όσο απαραίτητη κι αν κρίνεται η ύπαρξή του για το άτομο και την ευδαιμονία του, αλλά και για την πολιτεία στο σύνολό της. Γιατί έτσι μόνο κατανοείται η στάση του Πλάτωνα απέναντι στο δημοκρατικό πολίτευμα.

Η δημοκρατούμενη πόλις, απέναντι στους διψασμένους για ελευθερία πολίτες της, συμπεριφέρεται ως κακός οινοχόος δίνοντάς τους περισσότερα απ' όσα πρέπει, γι' αυτό και οι συνέπειες είναι καταστροφικές. Σε μια τέτοια πολιτεία η ελευθερία, ως ύψιστο αγαθό, γίνεται υπέρμετρη και για τον Πλάτωνα οδηγεί στην αναρχία. Και σε ατομικό, λοιπόν, επίπεδο οι πολίτες φτάνουν στο σημείο να μην διακρίνουν τις επιθυμίες τους σε αναγκαίες και μη αναγκαίες και τελικά καταλήγουν να μην ενδιαφέρονται ούτε για τους γραπτούς ούτε για τους άγραφους νόμους, ώστε να μην έχουν κανέναν περιορισμό της ελευθερίας τους.

Έτσι, διαμορφώνονται οι συνθήκες για την ανάδειξη του εσχάτου της πόλεως νοσήματος, της τυραννίδος. Ο Αθηναίος φιλόσοφος διατείνεται ότι η έλλειψη σεβασμού στο μέτρο είναι εκείνο το χαρακτηριστικό της δημοκρατίας που οδηγεί με μαθηματική ακρίβεια στον εκφυλισμό της και την αντικατάστασή της από την τυραννίδα. Αυτό το βέβαιο, κατ' αυτόν ενδεχόμενο, είναι ένας επιπλέον βασικός λόγος που καθόρισε την αρνητική στάση του Πλάτωνα απέναντι στη δημοκρατία.

Κρίνοντας λοιπόν στο τρίτο Κεφάλαιο (σσ. 79-91) τα χαρακτηριστικά του δημοκρατικού πολίτη και του δημοκρατικού πολιτεύματος υπό το πρίσμα των θεμελιωδών αρχών της πλατωνικής πολιτικής φιλοσοφίας, διαπιστώνουμε τα εξής:

1) Ο δημοκρατικός άνθρωπος απέχει πολύ από το να είναι δίκαιος και αγνοώντας κάθε διαχωρισμό των επιθυμιών σε αναγκαίες και επωφελείς, από το ένα μέρος, και σε μη αναγκαίες και επιβλαβείς, από το άλλο μέρος, παραδίνεται σε κάθε επιθυμία της στιγμής και κατ' αυτόν τον τρόπο χάνει την ατομική ευδαιμονία (σ. 81), όπως την εννοεί ο Πλάτων.

2) Ο δημοκρατικός άνθρωπος παραδινόμενος στις επιθυμίες της στιγμής και σε μία πρόσκαιρη ευχαρίστηση και ευτυχία δεν συμβάλλει στην ευδαιμονία της πόλεως (σ. 84), ύψιστο κατά τον Πλάτωνα αγαθό.

3) Ο δημοκρατικός άνθρωπος ούτε εννοεί ούτε συμβάλλει στην εξασφάλιση της ενότητας της πόλεως (σ. 87), απαραίτητης προϋπόθεσης κατά τον Πλάτωνα για την ευδαιμονία αυτής.

4) Ο δημοκρατικός άνθρωπος και συνακόλουθα το αντίστοιχο προς αυτόν πολίτευμα, η δημοκρατία, όχι μόνο απομακρύνει την προοπτική εγκαθίδρυσης όρθης πολιτείας αλλά απεναντίας οδηγεί στην εγκαθίδρυση της τυραννίδος του χειρότερου από τα ιστορικά πολιτεύματα (σ. 90).

Γι' αυτούς λοιπόν και μόνο τους λόγους η δημοκρατία αξιολογείται αρνητικά από τον Πλάτωνα, όπως άλλωστε αρνητικά αξιολογούνται, με διαβάθμιση βέβαια, και όλα τα άλλα ιστορικά πολιτεύματα και μάλιστα η *τυραννίς*.

Συνοψίζοντας τα επιμέρους συμπεράσματα, στα οποία κατέληξε η έρευνά μου, θα ήθελα να επισημάνω ότι η αυστηρή ομολογουμένως κριτική που ασκεί ο Πλάτων στην *Πολιτείαν* είναι, όπως επισημαίνει ο J. Anton², «μέρος ενός μεγάλου και βάσιμου επιχειρήματος, πού οδηγεί όχι μόνο στον όρισμό του δίκαιου ανθρώπου, αλλά επίσης και στη διευκρίνιση του πολιτικού περιβάλλοντος, όπου η δικαιοσύνη μπορεί να κυριαρχήσει. Ο αντικειμενικός σκοπός είναι να καταδειχτεί γιατί η δικαιοσύνη δεν εξασφαλίζεται, όταν η πολιτική εξουσία παρέχει απρόσκοπτη κυριαρχία στα ύποδεέστερα στοιχεία της ψυχής». Όσο και αν δυσαρεστεί ή παραξενεύει η κριτική που ασκεί ο Πλάτων στη δημοκρατία, αυτός – ορθά έχει επισημανθεί³, «θα παραμένει ένας από τους πλέον εποικοδομητικούς κριτές της δημοκρατίας, αδυσώπητος, κι όμως ο μεγαλύτερος και ειλικρινέστερος φίλος της».

Ανακεφαλαιώνοντας, ο Πλάτων υπήρξε άριστος γνώστης της πολιτικής κατάστασης της εποχής του. Ανεξάρτητα από το γεγονός ότι σήμερα η δημοκρατία δεν είναι το δεύτερο χειρότερο πολίτευμα, αλλά, απεναντίας, θεωρείται η καλύτερη μορφή διακυβέρνησης, θα πρέπει, νομίζω, να λάβουμε σοβαρά υπόψη την κριτική που ασκεί ο Πλάτων. Αντί να καταδικάζουμε την κριτική του, αποδίδοντάς του αντιδημοκρατικές αντιλήψεις, θα ήταν ορθότερο, πιστεύω, χωρίς επικίνδυνους αναχρονισμούς, να εκλάβουμε τα επιχειρήματά του ως χρήσιμες υποδείξεις για την αποφυγή ολέθριων συνεπειών και για τη βελτίωση της δημοκρατίας, όπου αυτή παρουσιάζει ελλείμματα, ώστε

² John P. Anton, *Ο Πλάτων ως κριτής της δημοκρατίας, αρχαίας και σύγχρονης*, 17.

³ *Ο. π.*, 19.

αφενός μεν αυτή να ισχυροποιείται, αφετέρου δε να παρέχει καλύτερη ποιότητα ζωής στους πολίτες της.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. Πηγές

(Κείμενα - Μεταφράσεις - Σχόλια)

Platonis Opera (Oxford Classical Texts), tomi I-V, ed. **I. Burnet**, Oxonii, E Tyrographæo Clarendoniano, **I** 1967 (= 1900¹), **II** 1967 (= 1901¹), **III** 1961 (=1903¹), **IV** 1962 (=1902¹), **V** 1976 (=1907¹). Νέα έκδοση (1995) του τόμου **I** από τους E. A. Duke, W. F. Hicken, W. S. M. Nicoll, D. B. Robinson και J. C. G. Strachan, και της *Πολιτείας (Respublica)* από τον K. Slings το 2003.

Adam, J., *The Republic of Plato, edited with Critical Notes, Commentary and Appendices*, Second Edition with an Introduction by D. A. Rees, 2 Vols, Cambridge, Cambridge University Press, 1963² (1902¹).

Cornford, F. M., *The Republic of Plato, Translated with Introduction and Notes*, London, Oxford, New York, Oxford University Press, 1941.

Γεωργούλης, Κ. Δ., *Πλάτωνος Πολιτεία ἢ περὶ δικαίου πολιτικός. Εἰσαγωγή, ἔρμηνεία καὶ σημειώσεις*, Ἀθήναι, Ἐκδοτικός Οἶκος «Ι. Σιδέρης», 1963² (1939¹).

Γρουπάρης, Ι., *Πλάτων, Πολιτεία*, Εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια, Έπιμ. έκδοσεως, Πρόλογος Ε. Παπανούτσος, τόμ. Α-Β, Αθήνα, “Βιβλιοθήκη Αρχαίων Συγγραφέων «Ι. Ζαχαρόπουλος», 5, 6”, 1954¹.

Murphy, N. R., *The interpretation of Plato's Republic*, Oxford, Clarendon Press, 1967² (1960¹).

Σκουτερόπουλος, Ν. Μ., *Πλάτων. Πολιτεία. Εισαγωγικό Σημείωμα - Μετάφραση - Έρμηνευτικά Σημειώματα*, Αθήνα, Έκδόσεις «Πόλις», 2002.

Β. Άλλες πηγές

Αριστοτέλης

Aristotelis Politica, recognovit brevique adnotatione critica instruxit W. D. Ross (Oxonii: E Typographeo Clarendoniano, 1957).

Διογένης Λαέρτιος

Diogenes Laertius, *Lives of Eminent Philosophers*, in Two Vols., with an English Translation by R. D. Hicks, “The Loeb Classical Library”, Cambridge, Mass. / London, Harvard University Press / W. Heinemann, 1925.

Προσωκρατικοί

Diels, H., Kranz, W., *Die Fragmente der Vorsokratiker Griechisch und Deutsch* von H. Diels, hrsg. Von W. Kranz, 3 Bde (Bd. III: *Wortindex* von W. Kranz, *Namen - und Stellenregister* von H. Diels ergänzt von W. Kranz), Dublin / Zürich: Weidmann, I-II 1972¹⁶, III 1971¹³ (1903-1906¹).

Σοφιστές

Σκουτερόπουλος, Ν. Μ., *Ἡ ἀρχαία Σοφιστική. Τα σωζόμενα αποσπάσματα*. Ἐπιμέλεια κειμένων, μετάφραση, σχολιασμός, 'Φιλοσοφική καὶ πολιτική βιβλιοθήκη, Ἀθήνα, Ἐκδ. «Γνώση», 1991.

Γ. Δευτερεύουσα Βιβλιογραφία

Andersson, T. J., *Polis and Psyche, A Motive in Plato's "Republic"*, Stockholm 1971.

Annas, Julia, *An Introduction to Plato's Republic*, Oxford, Clarendon Press, 1981.

Anton, J. P., «Ὁ Πλάτων ὡς κριτὴς τῆς δημοκρατίας, ἀρχαίας καὶ σύγχρονης», στο: Κ. Βουδούρης (εκδ.), *Πλατωνικὴ Πολιτικὴ Φιλοσοφία*, Ἀθήνα, Διεθνὲς Κέντρον Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας καὶ Πολιτισμοῦ, 1997, 11-22.

Ἀντωνικόπουλος, Α., *Ἡ ἔννοια τῆς πολιτικῆς οὐτοπίας στὸν Πλάτωνα*, Ἀθήνα, Ἐκδ. «Σύγχρονη Ἐποχὴ», 1983.

Bambrough, R. (ed.), *Plato, Popper, and Politics*, Cambridge, Cambridge University Press, 1967.

Barker, E., *Greek Political Theory: Plato and his Predecessors*, London, Methuen & Co., 1951 (1918¹).

Barrett, H., *The Sophists. Rhetoric, democracy and Plato's idea of sophistry*, Novato, CA, Chandler & Sharp, 1987.

Βλαστός, Γρ., *Σωκράτης: Εἰρωνευτὴς καὶ ἠθικός φιλόσοφος*. Μτφρ.: Παῦλος Καλλιγᾶς, Προλεγόμενα - Ἐπιμέλεια Μετάφρασης: Ἀλέξανδρος

Νεχαμᾶς, Ἀθήνα, Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Ἐστίας», Ι. Δ. Κολλάρου & ΣΙΑΣ Α.Ε., 1993.

Βλαστός, Γρ., *Πλατωνικὲς Μελέτες*. Μτφρ.: Ι. Ἀρζόγλου, Ἀθήνα, Μορφωτικὸ Ἴδρυμα Ἐθνικῆς Τραπεζῆς, 1994.

Βλάχος, Γ. Κ., *Πολιτικὲς κοινωνίες στὸν Ὅμηρο*, Ἀθήνα, Μορφωτικὸ Ἴδρυμα Ἐθνικῆς Τραπεζῆς, 1985² (1981¹).

Bordes, Jacqueline, *Politeia dans la pensée grecque jusqu' à Aristote*, Paris, Société d'Édition «Les Belles Lettres», 1982.

Βουδούρης, Κ. Ι., *Ψυχὴ καὶ Πολιτεία. Ἐρευνα ἐπὶ τῆς Πολιτικῆς Φιλοσοφίας τοῦ Πλάτωνος*, Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορία, Ἐν Ἀθήναις, Ἐθνικὸν καὶ Καποδιστριακὸν Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, Φιλοσοφικὴ Σχολή, Βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαριπόλου, 7, 1970.

Βουδούρης, Κ. Ι., *Πλατωνικὴ Φιλοσοφία*, Ἀθήνα 1984².

Βουδούρης, Κ. Ι. (ἐπιμ.), *Ἀριστοτελικὴ πολιτικὴ φιλοσοφία*, Ἀθήνα, Διεθνὲς Κέντρον Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, 1995.

Βουδούρης, Κ. Ι. (ἐπιμ.), *Πλατωνικὴ Πολιτικὴ Φιλοσοφία* (Πρακτικὰ 8ου Διεθνoῦς Συνεδρίου Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας, Ἀθήνα - Πυθαγόρειον Σάμου, Ἰούλιος 1996), Ἀθήνα, Διεθνὲς Κέντρον Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας καὶ Πολιτισμοῦ, 1997.

Brown, G., "The Character of the Individual and the Character of the State, in Plato's *Republic*", *Apeiron* 17, (1983), 43-47.

Cassirer, E., *Ὁ μύθος τοῦ κράτους*. Μτφρ.: Στέφανος Ροζάνης - Γεράσιμος Λυκιαρδόπουλος, Ἀθήνα, Ἐκδ. «Γνώση», 1991.

Coby, P., "Socrates on the Decline and Fall of Regimes: Books 8 and 9 of the *Republic*", *Interpretation* 21 (1993), 15-39.

- Colaiaco, J. A.**, *Σωκράτης εναντίον Αθηνών. Η φιλοσοφία στο εδώλιο*.
Μετάφραση από τα Αγγλικά: Ειρήνη Ραζή - Ιωάννα Γαγλία -
Σταυρούλα Μεταξά, Επιμέλεια: Α. Ασημακοπούλου, Αθήνα, Εκδ.
«Ενάλιος», 2001.
- Davies, J. K.**, *Democracy and Classical Greece*, Stanford, Stanford University
Press, 1978.
- Demetriou, K.**, *George Grote on Plato and Athenian democracy*, Bern,
Frankfurt am Main, 1999.
- Δεσποτόπουλος, Κ. Ι.**, *Πολιτική φιλοσοφία του Πλάτωνος*, Αθήνα, Έκδ.
Παπαζήση, 1980² (1957¹).
- Δεσποτόπουλος, Κ. Ι.**, *Φιλοσοφία του Πλάτωνος*, Αθήναι, Ακαδημία
Αθηνών - Κέντρον Έρεύνης τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας, 1997.
- Dodds, E. R.**, *Οἱ Ἕλληνες καὶ τὸ παράλογο*. Μτφρ.: Γ. Γιατρομανωλάκης,
Αθήναι, Έκδ. Καρδαμίτσα, 1978.
- Dunn, J. (ed.)**, *Δημοκρατία. Το ταξίδι που δεν τελείωσε, 508 π.Χ. - 1993
μ.Χ.* Μτφρ.: Παναγιώτης Χιωτέλης, Αριστέα Παρίση, Αθήνα,
Ινστιτούτο του βιβλίου-Α. Καρδαμίτσα, 1997.
- Ἑλληνική Φιλοσοφική Ἐταιρεία**, *Φιλοσοφία καὶ Πολιτική*, Αθήνα, Έκδ.
Καρδαμίτσα, 1982.
- Farrar, Cynthia**, *Οι αρχές της δημοκρατικής σκέψης στην κλασική Αθήνα*.
Μτφρ.: Αντ. Σακελλαρίου, Αθήνα, Εκδ. Δημ. Ν. Παπαδήμα, 1991.
- Fattal, M. (dir.)**, *La philosophie de Platon*, Paris, L'Harmattan, 2001.
- Finley, M. I.**, *Αρχαία και Σύγχρονη Δημοκρατία*. Μτφρ.: Γ. Τσιώμης,
Αθήνα, Εκδ. Ευρύαλος, 1989.
- Fireman, P.**, *Justice in Plato's Republic*. New York, Philosophical Library,
1957.

- Foster, M. B.**, "Plato's Conception of Justice in the *Republic*", *Philosophical Quarterly* 1 (1951), 206-217.
- Friedländer, P.**, *Plato*, 3 vols, Princeton 1958-1969.
- Gagarin, M. and Woodruff, P. (ed.)**, *Early Greek Political Thought from Homer to the Sophists*, Cambridge, Cambridge University Press, 1995.
- Gaiser, K.**, "Plato's enigmatic lecture 'On the Good'", *Phronesis*, 25 (1980), 5-37.
- Gigon, O.**, *Σωκράτης. Η εικόνα του στην ποίηση και στην ιστορία*. Μτφρ. Άννα Γεωργίου, Αθήνα, Έκδ. «Γνώση», 1995.
- Guthrie, W. K. C.**, *A History of Greek Philosophy*, Vol IV. Cambridge, Cambridge University Press, 1975.
- Guthrie, W. K. C.**, *Οι Σοφιστές*. Μτφρ.: Δαμιανός Τσεκουράκης, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Έθνικής Τραπέζης, 1989.
- Guthrie, W. K. C.**, *Ο Σωκράτης*. Μτφρ.: Τάσος Νικολαΐδης, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 1991² (1990¹).
- Hager, F. P.**, "Η κριτική της ιδανικής πολιτείας του Πλάτωνα από τον Αριστοτέλη" (μτφρ.: Όλγα Δεληγιάννη-Rausch και Δρ. Άννα Πόταγα, επιμέλεια: Κ. Βουδούρης), στο: Κ. Βουδούρης (έπιμ.), *Αριστοτελική πολιτική φιλοσοφία*, Αθήνα, Διεθνές Κέντρον Έλληνικής φιλοσοφίας, 1995, 57-83.
- Hays, D.**, "An Examination of Popper's Criticisms of Plato's *Republic*", *Dialogos* (Puerto Rico) 19 (1984), 81-90.
- Heinaman, R.**, "Social Justice In Plato's *Republic*", *Polis*, 15 (1998), 24-43.
- Heinmann, F.**, *Nomos und Physis. Herkunft und Bedeutung einer Antithese im griechischen Denken des 5. Jahrhunderts*, Basel, F. Reinhardt AG, (1945¹) Nachdruck, 1965.

- Höffe, O. (Hrsg.), *Platon, Politeia*, Berlin, Akademie Verlag, 1997.
- Θεοδωρακόπουλος, Ι. Ν., *Εισαγωγή στον Πλάτωνα*, Αθήνα, Βιβλιοπωλείον τῆς «Ἑστίας», 1990 (1941¹).
- Θεοδωρακόπουλος, Ι. Ν., «Ἡ ἔννοια τοῦ ὄλου καὶ ἡ πολιτεία. Ἐμμεση καὶ ἄμεση δημοκρατία», στο: *Ὀλοκρατία*, Αθήνα, Ἐκδόσεις Βασιλείου, 1975.
- Jaegger, W., *Παιδεία. Ἡ μόρφωσις τοῦ Ἑλληνος ἀνθρώπου*, Μτφρ.: Γ. Π. Βέρροιοις, τόμ. Β' - Γ', Αθήναι, 1971 - 1974.
- Jaspers, K., *Εισαγωγή στὴ φιλοσοφία*, Μτφρ.: Χρῆστος Μαλεβίτσης, Αθήνα - Γιάννινα, Ἐκδ. «Δωδώνη», 1983.
- Κατσιμάνης, Κ. Σ., *Πρακτικὴ φιλοσοφία καὶ πολιτικὸ ἦθος τοῦ Σωκράτους*, Αθήνα, Ἐκδ. Νικόδημος, 1979.
- Kerferd, G. B., *Ἡ Σοφιστικὴ Κίνησις*. Μτφρ.: Παναγιώτης Φαναράς, Αθήνα, Ἴνστιτούτο τοῦ Βιβλίου - Α. Καρδαμίτσα, 1996.
- Klosko, G., "Demotike Arete in the Republic", *History of Political Thought* 3, (1982), 363-382.
- Kraut, R. (ed.), *The Cambridge Companion to Plato*, Cambridge, Cambridge University Press, 1992.
- Κύρκος, Β., *Αρχαίος Ἑλληνικός Διαφωτισμός καὶ Σοφιστικὴ*, Ιωάννινα, 1987.
- Κωστή, Ειρήνη Α. Ε., «Ο Νυκτερινός Σύλλογος στα πλαίσια τῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλάτωνα», Μεταπτυχιακὴ Διπλωματικὴ Ἐργασία, Ιωάννινα 2002.
- Lange Stella, "Plato and Democracy", *The Classical Journal*, 34 (1939), 480-486.

- Levinson, R. B.**, *In Defense of Plato*, 1953 και ανατύπωση: New York, Russel & Russel, 1970.
- Manos, A.**, “Plato’s Controversial Views on Democracy: Book H of the *Republic*”, στο: *2500 Χρόνια Δημοκρατίας*, Αθήνα, Έλληνικός Όργανισμός Τουρισμού, 1992, 118-122.
- Μαράγγιανου-Δερμούση Εύαγ.**, *Πλατωνικά Θέματα. Συστηματική προσέγγιση των κυριότερων θεμάτων της πλατωνικής φιλοσοφίας*, Αθήνα, Έκδόσεις Καρδαμίτσα, 1994.
- Martin, G.**, *Πλάτων*. Μτφρ.: Φωτεινή Πρεβεδούρου, μτφρ. Αρχαίων κειμένων: Βάσω Παπαδή, Αθήνα, Εκδ. «Πλέθρον», 1991.
- Mattéi, J.-F.**, “Platon et Karl Popper: l’idée de démocratie”, στο: M. Fattal (dir.), *La philosophie de Platon*, Paris, L’Harmattan, 2001, 299-319.
- Μικρογιαννάκης, Ε.**, *Παθολογία πολιτευμάτων στην αρχαιότητα*, Αθήνα, Έκδ. Καρδαμίτσα, 1990.
- Monoson, Sara S.**, *Plato’s Democratic Entanglements. Athenian Politics and the Practice of Philosophy*, Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 2000.
- Moore, S.**, “Democracy and commodity exchange. Protagoras versus Plato”, *History of Philosophy Quarterly*, 5 (1988), 357-368.
- Mossé, Cl.**, *Η δίκη του Σωκράτη*. Μτφρ.: Νάγια Παπασπύρου, Αθήνα, Έκδ. «Δαίδαλος»-«Ι. Ζαχαρόπουλος», 1996.
- Motte A.**, “Un mythe fondateur de la démocratie: (Platon, «Protagoras» 319 c - 322 d)” στο: *Mythe et Politique* (Actes du Colloque de Liège [14-16 septembre 1989] organisé par le Centre de Recherches Mythologiques de l’Université de Paris X et le Centre d’Histoire des religions de l’Université de Liège), Études rassemblées par François Jouan et André

Motte, Bibliothèque de la Faculté de Philosophie et Lettres de l'Université de Liège - Fasc. 227, Paris, Les Belles Lettres, 1990, 219-229.

Μπέης, Κ. Ε., *Η δίκη του Σωκράτη*, Αθήνα, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκουλα - Eunomia Verlag, 2001.

Νούτσος Π., *Όδηγός έρευνητικής μεθοδολογίας*, Αθήνα, Έλληνικά Γράμματα, 1998.

Rappas, N., *Plato and the Republic*, New York, Routledge, 1995.

Πέτσιος Κ. Θ., *Φιλοσοφικές έννοιες ως τρόπος επιχειρηματολογίας στους Αττικούς Ρήτορες*, Διδακτορική Διατριβή, Γιάννινα, 1993.

Popper, K., *Η ανοιχτή κοινωνία και οι εχθροί της*. Τόμ. Ι: *Η γοητεία του Πλάτωνα*. Εισαγωγικό σημείωμα - μτφρ.: Ειρήνη Παπαδάκη, Αθήνα, Εκδ. «Δωδώνη», 1980.

Pradeau J.-F., *Platon, les démocrates et la démocratie: essai sur la réception contemporaine de la pensée politique platonicienne*. Napoli, Bibliopolis, 2005.

Ραφαηλίδης, Α. Ρ., *Το Ανθρώπινο Αγαθόν στο διάλογο Γοργία και στα πρώτα Βιβλία Α - Δ της Πολιτείας του Πλάτωνα*, Αθήνα, Παρασκήνιο, 1994.

Romilly, Jacqueline de, *Οι μεγάλοι Σοφιστές στην Αθήνα του Περικλή*. Μτφρ.: Φάνης Ι. Κακριδής, Ινστιτούτο του Βιβλίου - Μ. Καρδαμίτσα, 1994.

Romilly, Jacqueline de, *Προβλήματα της αρχαίας Ελληνικής δημοκρατίας*. Μτφρ: Νίκος Αγκαβανάκης, Αθήνα, Εκδόσεις Καρδαμίτσα, 1992.

Rowe, C., "Killing Socrates: Plato's Later Thoughts on Democracy", *Journal of Hellenic Studies*, 121 (2001), 63-76.

- Rowe, C. and Schofield, M. (ed.),** *The Cambridge History of Greek and Roman Political Thought*, Cambridge University Press, 2000.
- Russel, B.,** *Ιστορία τῆς δυτικῆς φιλοσοφίας καὶ ἡ συνάρτησή της μὲ τις πολιτικὲς καὶ κοινωνικὲς συνθήκες ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς ἐποχῆς μας*. Μτφρ. - σημειώσεις: Αἰμ. Χουρμούζιος, Ἀθήνα, Ἔκδ. «Ι. Δ. Ἀρσενίδης», 1982.
- Samaras, Th.,** *Plato on Democracy*, Bern; Frankfurt am Main, Lang, 2002. (Major concepts in politics and political theory; 23). (Revised version of a thesis defended at the University of Warwick in 1996).
- Σάντας, Γ. Ξ.,** *Σωκράτης. Φιλοσοφία στους πρώιμους διαλόγους του Πλάτωνα*, Ἀθήνα, Ἑλληνικά Γράμματα, 1997.
- Santas G.,** "Justice and democracy in Plato's Republic", στο: O. Gigon and M. W. Fischer (eds.), *Antike Rechts- und Sozialphilosophie*. Salzburger Schriften zur Rechts-, Staats- und Sozialphilosophie, 6, Frankfurt & New York, Peter Lang Verlag, 1988, 37-59.
- Santas G.,** "Plato's Criticism of the Democratic Man", *The Journal of Ethics*, 5 (2001), 57-71.
- Saxonhouse, Arlene W.,** *Athenian Democracy. Modern Mythmakers and Ancient Theorists*, Notre Dame, Indiana, University of Notre Dame Press, 1996.
- Saxonhouse Arlene W.,** "Democracy, Equality, and Eidê: A Radical View from Book 8 of Plato's *Republic*", *The American Political Science Review*, 92 (1998), 273-283.
- Scott, D.,** "Plato's Critique of the Democratic Character", *Phronesis* 45 (2000), 19-37.

- Σηφάκης Γ. Μ. (επιμ.),** *Κτερίσματα. Φιλολογικά μελετήματα αφιερωμένα στον Ίω. Σ. Καμπίτση (1938-1990)*, Ήράκλειο, Πανεπιστημιακές Έκδόσεις Κρήτης, 2000.
- Sinclair, R.,** *Δημοκρατία και συμμετοχή στην αρχαία Αθήνα*. Μτφρ.: Ελένη Ταμβάκη, Αθήνα, Ινστιτούτο του βιβλίου-Α. Καρδαμίτσα, 1997.
- Sinclair, T. A.,** *Ίστορία της Έλληνικής Πολιτικής σκέψεως*. Μτφρ., Πρόλογος: Γ. Κ. Βλάχος, Αθήναι, Έκδόσεις Παπαζήση, 1969.
- Σκουτερόπουλος Ν. Μ.,** «Η διαλεκτική των ήμαρτημένων πολιτευμάτων», στο Γ. Μ. Σηφάκης (επιμ.), *Κτερίσματα. Φιλολογικά μελετήματα αφιερωμένα στον Ίω. Σ. Καμπίτση (1938-1990)*, Ήράκλειο, Πανεπιστημιακές Έκδόσεις Κρήτης, 2000.
- Σολωμού-Παπανικολάου Βασιλική Π.,** *Ανθρώπινος βίος και ηδονή κατά τον Πλάτωνα*, Διδακτορική Διατριβή, Ιωάννινα, 2003.
- Stone, I. F.,** *Η δίκη του Σωκράτη*. Μτφρ.: Σάσα Ταμβάκη, Αθήνα, Έκδ. «Νέα Σύνορα» - Α. Α. Λιβάνη, χ. χ.
- Τατάκης, Β. Ν.,** *Ο Σωκράτης. Η ζωή του, ή διδασκαλία του*, Αθήναι, Έκδ. «Αστήρ», 1970.
- Taylor, A. E.,** *Πλάτων. Ο άνθρωπος και τὸ ἔργο του*. Μτφρ.: Ίορδ. Αρξόγλου, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Έθνικῆς Τραπέζης, 1992².
- Taylor, A. E.,** "Decline and Fall of The State in Republic VIII", *Mind* 48 (1939), 23-38.
- Τέζας, Χ. Α.,** *Βιβλιοκρισία στο Γρηγόρη Βλαστός, Σωκράτης: Είρωνευτής και ἠθικός φιλόσοφος*, Δωδώνη, Μέρος Τρίτο, τόμος 22 (1993).
- Τέζας, Χ. Α. (επιμ.),** *Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου: Επίκτητος: Η ζωή και το ἔργο του*, (Πρέβεζα 17 - 19 Ιουνίου 1994), Πρέβεζα, Εκδόσεις Δήμου Πρέβεζας - Δημοτικής Βιβλιοθήκης Πρέβεζας, 1997.

Τσάτσος, Κ. Δ., *Η κοινωνική φιλοσοφία των αρχαίων Ελλήνων*, Αθήνα,

Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 1980³ (1962¹).

White, N. P., *A Companion to Plato's Republic*. Indianapolis, Hackett

Publishing Company, 1979.

Whitehead, A. N., *Process and Reality*, New York, Macmillan, 1929.

Wilamowitz-Moellendorf, U. von, *Πλάτων. Η ζωή και το έργο του*. Μτφρ.:

Ε. Αρμυρού, Αθήνα, Εκδ. Κάκτος, 2005

Ψημμένος, Ν. Κ., «Σωκράτης», *Παρνασσός*, 28 (1986), 55-79.

Ταχης, Κ. Α. Η κορυφή της ελευθερίας και η δημοκρατία. Αθήνα, 1957.

Επισημοποιήθηκε από τον Εθνικό Οργανισμό Βιβλιοθηκών (1957).

White, V. P. A Comparison to Plato's Republic. Indianapolis, Indiana, 1939.

Printing Company, 1939.

Whitehead, A. N. Process and Reality. New York, Macmillan, 1937.

Wissenschaftslehre. U. von Hartmann. II Teil. Leipzig, 1902.

Σ. Αργυρίου. Αθήνα, 1957.

Wissenschaftslehre. U. von Hartmann. II Teil. Leipzig, 1902.

